ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.
KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.
A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL
SZERKESZTI
PAUER IMRE
OSZTÁLYTITKÁR.
XVIII. KÖTET. 2. SZÁM.

ERDÉLY FEJEDELMI INTERREGNUMA.

(IZABELLA KIRÁLYNÉ DIPLOMÁCZIAI MŰKÖDÉSE.)

1551—56.

KÜLFÖLDI LEVÉLTÁRI KUTATÁSAI ALAPJÁN

IRTA

DR. VERESS ENDRE.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1898 október 10-iki ülésén.)

Ára 1 frt.

BUDAPEST.
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.
1899.

E053.59
V585.ért

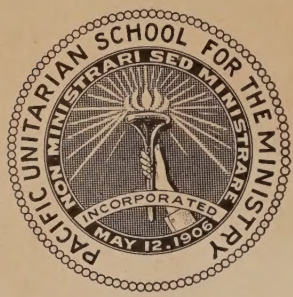

BERKELEY, CALIFORNIA

THE GIFT OF

F. Siklossi

EZÉSEK

OMÁNYOK KÖRÉBŐL.

t 20 kr. — **Második kötet.** (1871—1872.)
tet. (1873—1874.) I—X. 2 frt. — **Negye-**
t 20 kr. — **Ötödik kötet.** (1875—1876.)
et. (1876—1877.) I—X. 3 frt 05 kr. —
877—1878.) I—X. 3 frt.

nevek és a történelem. *Pesty Frigyestől.*
nője és Ausztria. 1563—68. *Wertheimer*
yvek a vegyes házakbeli királyok kor-
IV. Az első hazai hirlap. 1705—1710.
bó István Egerben. *Gyárfás Istvántól.*
kezete. *Deák Farkastől.* 10 kr. — VII.
10 kr. — VIII. Bél Mátyás. *Haan Lajos-*
12—1542.) *Wenzel Gusztávtól.* 40 kr. —
i. *Krizskó Páltól.* 40 kr.

vezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Franczia- s Spanyolország közt. 1787—1790. *Wertheimer Edétől.* 50 kr. — II. A Limes Dacicus első része. *Torma Károlytól.* 90 kr. — III. Jelentés a gyulafehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. *Szilágyi Sándortól.* 10 kr. — IV. A kalendáriumokról. *Jakab Elektől.* 40 kr. — V. Az aquincumi amphitheatrum északi fele. *Torma Károlytól.* 1 frt. — VI. A zámi és ohati apátságok. *Balássy Ferencztől.* 30 kr. — VII. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. *Szilágyi Sándortól.* 10 kr. — VIII. A Renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk műépitészeti emlékeire. *Myskovszky Victortól.* 40 kr. — IX. Marsigli élete és munkái. *Beliczay Jónástól.* 60 kr. — X. Az európai vasuti ügy fejleményei és eredményei a magyar magánjog szempontjából. *Wenzel Gusztávtól.* 50 kr. — XI. A paraszt vármegye. *Gyárfás Istvántól* 30 kr. — XII. Adatok a helynevek történetéhez. *Majláth Bélától.* 20 kr.

Tizedik kötet. I. Bethlen Gábor és a svéd diplomáczia. *Szilágyi Sándortól.* 20 kr. — II. Az 1609-ki pozsonyi országgyülés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 30 kr. — III. Forgách Ádám és Báthory Sófia ékszereinek történetéből. *Majláth Bélatól.* 20 kr. — IV. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztávtól.* 40 kr. — V. A jászkúnok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás Istvántól.* 50 kr. — VI. Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népéletben. *Kozma Ferencztől.* 30 kr. — VII. A Hajduk kibékitési kisérlete Inánchon 1607-ben. *Majláth Bélától.* 20 kr. — VIII. A Petrarka Codex kún nyelve. *Gyárfás Istvántól.* 60 kr. — IX. I. Rákóczy György első összeköttetései a svédekkel. *Szilágyi Sándortól.* 10 kr. — X. Franczia ország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királylyal történt találkozásaival szemben. *Wertheimer Edétől.* 20 kr.

ERDÉLY

FEJEDELMI INTERREGNUMA

(IZABELLA KIRÁLYNÉ DIPLOMÁCZIAI MŰKÖDÉSE)

1551—56

*

KÜLFÖLDI LEVÉLTÁRI KUTATÁSAI ALAPJÁN

IRTA

DR. VERESS ENDRE

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1898 október 10-iki ülésén)

Property of
CBSK
Please return to
Graduate Theological
Union Library

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1899

Budapest. Az Athenaeum r. társulat könyvnyomdája.

E053.59
V585e

ELŐSZÓ.

Lengyel-magyar történeti vonatkozások nyomozása vezetett e korszak tanulmányozására, tapasztalván, hogy habár Erdély fejedelmi interregnumának, az 1551—56 közti évek politikájának részleteivel, Ferdinánd és a kibujdosodott Izabella királyné diplomácziájával ketten is foglalkoztak a történeti irodalomban: magyarúl dr. *Szádeczky* Lajos kolozsvári, és németül dr. *Huber* Alfonz bécsi egyetemi tanár, (nagyrabecsült volt tanáraim) egyikök sem ad teljes képet e változatos évek eseményeiről, s még kevésbbé merítette ki a tárgyat.

Szádeczky, bécsi tartózkodása idejében szerencsésen ráakadt a cs. és kir. udvari és államlevéltár *Filiale*-osztálya 282. számú kézirati kötetére, mely Ferdinándnak Izabellával folytatott alkudozásaira vonatkozó okleveleket tartalmaz egykorú hivatalos másolatban, s ezt a különben gazdag, de hiányos anyagot »Izabella és János Zsigmond Lengyelországban« 1552—1556. cz. értekezésében dolgozta fel, 1888-ban (8.-r. 96, illetve 107 l.) kiadva az Akadémia hg. Czartoryski-alapítványából. Ez a szépen írt munka főleg azért becses, mivel először ismerteti azokat az Erdélyért folytatott bonyodalmas tárgyalásokat, melyekről addig (eltekintve *Szilágyi* Sándor fejtegetéseitől[1]) nem tudtunk jóformán semmit. De neki nem volt czélja az egész interregnum történetét megírni, csakis (saját szavai szerint) »világot deríteni« kívánt Izabella és János Zsigmond lengyelországi tartózkodására s a bécsi udvarral folytatott tárgyalásaira. Ez úttörő munka így nem terjeszkedik ki az egész

[1]) Az Erdélyi országgyűlési emlékek (1875-iki) I. köt. 347—379 és 447—488. lapján.

18168

interregnumra s csupán az említett követjelentéseket tartalmazó bécsi másolati kötet anyagára támaszkodván, mivel annak első jelentése 1553 deczemberére vonatkozik, a legutolsó pedig 1555 ápr. 5-ikéről való, az értekezés csakis e két dátum közti időköz történetére bir kútfői fontossággal.

Három év múlva Huber Alfonz ír e vonzó kérdésről, »Die Verhandlungen Ferdinands I. mit Isabella von Siebenbürgen« (1551—55. Wien, 1891. 8.-r. 39 l.) cz. akadémiai értekezésében. Ő levéltári kutatásokat téve áttanúlmányozta a bécsi államlevéltár *Hungarica* osztálya megfelelő anyagát, melynek gazdag adatai alapján szépen kidomborította amaz alkudozások képét, melyek 1551—1553 között folytak. De az ő munkája sem teljes, mert a mint 1553 karácsonyáig ért az események tárgyalásával, egyszerűen elővette Szádeczky könyvét, s annak nyomán mondja el műve végén — a mint maga is bevallja — rövid nehány lapon mindazt, a mi Izabella és fia visszatéréséig történt. Vagy beleunt a további kutatásba, vagy nyilván azt hitte, hogy Bécsben nincs több levéltári anyag. Befejezetlen műve egyébiránt osztrák szellemben írott, a mi ugyan nem lephet meg, de munkája kivált azért érdekel, mert benne Ferdinánd szószegését, ígéreteinek következetes be nem váltását — sajátos felfogásával — diplomácziai ügyességnek tartja, s azzal menti, hogy hisz Erdély megszerzéséért úgy is sokat áldozott már!

Előttem állván így e két egymást kiegészítő (de azért felfogás tekintetében egymással ellentétes) munka, és két évi bécsi tartózkodásom ideje alatt szerzőink eredeti levéltári anyaga, célomúl tűztem ki: áttanúlmányozni ismét az egész tárgyat, hogy kitöltsem történetírásunk azt a hézagát, mely e két monographia mellett is megmaradt, s kiegészítsem e kor — szent koronánknak a Habsburgok hatalmába kerülésének kora — szereplőit illető eddigi ismereteinket.

Értekezésemnek azt a czímet is adhattam volna: *Hogy vesztette el s nyerte vissza Izabella királyné Erdélyt?* Mert az öt évi interregnum történetéről írva, tulajdonképpen azt mondjuk el, ismertetve a bécsi udvar éveken át folytatott ama politikáját, hogy Erdélyt elcserélje a két kis oppeln-ratibori herczegségért. Mi történt a szent koronával, s miként jut az özvegy királyné Kolozsvárra, Kassára, s onnan sléziai herczegségeibe,

majd anyjához, s a török támogatásával vissza Erdélybe, mind olyan kérdések, melyeknek részleteit, kivált Izabellának 1555 ápr. havától a következő év őszéig folytatott ez irányú működését, még eléggé nem ismertük. Levéltári adataim sokasága alapján immár a királyné alakját és szerepét is jobban ítélhetjük meg. Egész mivoltában kitűnik ritka nagy diplomácziai ügyessége, félrevezető politikája, furfangos eszejárása és színészieskedő tehetsége, a mikkel teljesen anyjára, az olasz Bona királynéra üt; olyan tulajdonságok, melyekkel sikerült a bécsi udvart lefegyvereznie, s közben (bár mindvégig tagadta) a portán folytatni visszatérését czélzó tevékenységét.

Az új történeti anyag legnagyobb részét *a bécsi cs. és kir. államlevéltár* nyújtotta. Átkutattam ott az 1551—57 közti évekre terjedőleg a *Hungarica* osztály kötegeit, s a hol az idézeteknél más nincs megyjegyezve, mindíg ez a gyűjtemény értendő. De kiegészítik ezt a *Polonica* és *Turcica* osztály íratai, melyek roppant nagy számban, a lengyel udvarral és a portával folytatott tárgyalásokat ismertetik s világosítják meg, követjelentéseikkel, s a követségekre és alkudozásokra vonatkozó rendkívül sok levéllel, a mikről Hubernek sejtelme sem volt Ezért ez úton is hálásan köszönöm dr. *Károlyi* Árpád levéltári aligazgató úr támogatását, melylyel engem az interregnum egész tartamára kiterjedő korszak története bővebb feldolgozására buzdított,[1]) s kutatásaimban fontos tanácsaival irányított; nem különben *Györy* Árpád levéltáros úr fáradhatatlan szíves készségét, melylyel munkámat elősegítette, s nekem azt a tömérdek aktát hónapokon át rendelkezésemre bocsátotta.

Nevezetes a *krakói Jagiello-egyetemi könyvtár* kézirattára 175/2. számú kötete is, mely egykorú (a kir. kanczelláriában készített) gondos másolatban hasonló íratokat tartalmaz. Jó részének eredetije megvan ugyan a bécsi levéltárban, de mégis sok részlettel bővíti tudásunkat. Köszönet érette dr. *Wisłocki*

[1]) Dolgozatom eredeti, első alakjában csupán az oppeln-ratibori magyar, erdélyi vonatkozásokra terjeszkedtem ki, s »Izabella királyné Oppelnben« czímen be is mutattam Kolozsvártt, az Erdélyi Muzeum-Egylet 1897 febr. 21-iki felolvasó ülésén. Az egész interregnum tanulmányozásához Károlyi és Huber buzdítására fogtam, mi nélkül e munka oha talán létre sem jött volna.

Wladyslaw könyvtárőr úrnak, a ki a kötetet még le is küldte utánam a könyvtárból. A 335 lapnyi terjedelmű kézirat nagyon gondosan van kiállítva, az egyes levelek címei pirossal írva, s díszes kötése is arról tanuskodik, hogy ez a lengyel királyi könyvtár, illetve államlevéltár számára készült. A sötétbarna bőrkötésű tábla közepén csakugyan ott látható a lengyel sas-czímer S. A. monogrammal, fölötte korona, azonkívül tele van mindenféle, angyalokat ábrázoló szép aranypréseléssel, s fölül e czímmel: Rerum Transilvanica[rum], mely szó már egészen nem fért ki. Még a csattok helye is látszik a kötésen.

Ép íly díszesen vannak kiállítva, még külsőleg is a *varsói* főlevéltárban őrzött egykorú udvari számadási könyvek, tele a legérdekesebb adatokkal, melyek főleg dátum-hiányokat pótoltak, s a királyné különböző tartózkodásának valóságos *itinerarium*-át nyújtják.

Megbecsűlhetetlenek ezeken kívül a *lembergi* városi levéltár számadási könyveinek ide vonatkozó feljegyzései, melyekre dr. *Czołowski* Sándor levéltáros úr figyelmeztetett, s az *Ossolinski-intézet* anyaga; a hol az elmúlt nyáron kutattam.

Igen becses adalékokat kaptam továbbá: a *bécsi közös pénzügyi* (kamarai) *levéltárban*, (a hol dr. *Thallóczy* Lajos igazgató úr szíves engedélyével dolgoztam); a *boroszlói kir. államlevéltárból* (főképen a két sléziai herczegség jövedelmére és viszonyaira vonatkozólag), melynek átkutatásáért dr. *Heyer* A. úrnak tartozom hálás köszönettel; a *varsói* pénzügyi bizottság levéltárában, és *ugyanott* herczeg *Lubomirski* J. Tadeusz családi irattárában.

Igyekeztem tervszerűen felkutatni minden levéltári központot, a hová az Akadémia kegyes támogatásával eljuthattam, s így e kérdésre ezidőszerint több adalék alig remélhető valahonnan.

Végűl, nem kevésbbé érdekes apró adatokkal szolgált a tárgy ide vonatkozó magyar, német, franczia, oláh és lengyel irodalma, melyet lelkiismeretesen felhasználtam, gyakran meglepő felvilágosításokat adván.

Igy keletkezett — három évi gyűjtés és munka alapján — ez az értekezés, mintegy kiegészítéseűl Szádeczky és Huber alapvető műveinek, de önállóan áttanúlmányozva s áttekintve egyút-

tal az általok megírt egész kort és tárgyat. Szádeczky művét keveset használom, inkább csak ott, a hol némely részletét kibővíthettem vagy helyreigazíthattam, a mit legtöbbször hivatkozás nélkül teszek, úgy hogy az új adatot, vagy a régi adat új megvilágítását csak az veheti észre, a ki az ő könyvével összehasonlítva olvassa az enyémet. De forrásaimat szigorú következetességgel idézem, pontosság kedvéért még Hubert is, valamint Barabás Samu és Óváry Lipót regesztáit, holott az oklevelek, melyeket használtak, mind kezemben jártak. A bécsi íratok közül, munkám első felében sokat értékesítek azonban olyat, a mit Huber nem vett figyelembe, vagy esetleg, felfogásom szerint, helytelenül magyarázott,[1]) habár leírását különben — több helyen szinte szószerint — természetesen követnem kellett, hogy az éppen tárgyalt kérdés vagy tény képét újabb adalékaim beleszövésével jobban kidomboríthassam.

Szükségesnek látszanék talán ismertetni az öt évi interregnum országgyűléseit, fontosabb végzéseit és Erdélyország belső életét is; de mivel ahhoz, a mit *Szilágyi* Sándor idézett nagy művéből ismerünk — az elmondottakon kívül — sok újat nem adhattam, utalok egyszerűen reá, nehogy felesleges ismétlésekbe essem.

Új szempontokat keresve haladtam művemben az események vázolásában, jellemeztem Izabellát és kortársait, bonczoltam tetteiket, működésök tényeit. S ha Erdély történetének e nehány évi korszaka, valamint a Habsburgok politikája részleteit új adatokkal megvilágítanom, és egyúttal nehány, történetírásunkba csúszott százados tévedést, sőt még a kézikönyvekbe és lexiconokba is átment csökönyös dátum-hibát kijavítanom sikerült, a mellett, hogy igyekeztem Izabella hazafias, nemzeti politikáját természetes kifejlődésében feltüntetni, nem végeztem talán felesleges dolgot.

Déva, 1898 okt. 4-én.

Dr. Veress Endre.

---

[1]) Nem érhettem meg, hogy nagynevű bécsi tanárom (a ki szóval is annyi nemes-szívűséggel lelkesített kutatásomban) munkámat olvassa, mert még e sorok nyomdába jutása előtt, ez évi nov. 23-án meghalt.

I.

Habsburgi Ferdinánd magyar király éppenséggel nem volt megelégedve a leveretése után, 1538 febr. 24-én nagy nehezen létrejött s különben soha ki nem hirdetett nagyváradi titkos béke eredményével. Nem tudott megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy annyi küzdelem és pénzáldozat után Erdély Szapolyaié, János királyé maradjon, s elégedetlensége fokozódott, midőn arról értesült, hogy az rá egy évre nőül vette Izabellát, Zsigmond lengyel király leányát, s még inkább, midőn tőle 1540 jul. 7-én Budán fia született. Hogy a beteges király két héttel utána meghalt, s birtokait, országrészét csecsemő fiára hagyta, az már valósággal nyugtalanítá Ferdinándot, a ki tehetetlenségében, minden jelentősebb eredmény nélkül bosszankodva nézte, mint választják meg a kis János Zsigmondot királylyá, mint foglalja el a török az ország fővárosát, s ennek következtében mint alakúl ki lassankint a pártok viszálykodása fölé az erdélyi fejedelemség, s mint gyarapodik az özvegy királyné pártja országszerte, a ki fiával Gyulafejérvárra költözködik hű magyarjai közé.

De azért Ferdinánd ez egymást követő események közepette nem vesztegelt tétlen. Pártja állandóan ébren tartá iránta Erdélyben is a hangulatot, sőt Buda elfoglalása után a törökök megbízhatatlansága és hűtlensége fölött elkeseredett magyarok, attól tartva, hogy most már a megmaradt országrész behódoltatására kerül a sor, hívei voltak a királynak. Maga Martinuzzi György barát is, a ki most már kiábrándúlt törökszeretetéből, úgy vélte Erdélyt megmenteni a fenyegető veszélytől, ha Ferdinánddal egyesülve erős szövetséget létesít a török törekvéseivel szemben. Ezen az alapon jött létre a gyalui, és később a fejérvári egyezség, s így folytak tovább is a tárgyalások; de Ferdinánd Buda felmentésére irányzott vállalatának kudarcza, lassú seregeinek megveretése lelohasztá a különben megnyerő személyiségéhez fűzött reményeket s megapasztá híveinek számát.

Az erdélyiek hallani sem akartak erről a szövetségről, készek voltak inkább adófizetőivé válni a töröknek, a ki országuk megvédését kilátásba helyezte továbbra is. De György barát e nehéz, válságos helyzetben nem akarta az ország sorsát koczkára tenni, s bármint ítéljük meg működését és jellemét, nem tagadhatjuk meg tőle a politikai bölcsességnek azt a nála nyilvánuló nagy mértékét, melylyel fogva tartván mindkét hatalmasságot, az ország önállóságát megőrizte, legalább egy ideig. Utóvégre is ő *igazán* csak a töröktől félt, Ferdinánddal, úgy hitte, hogy szerződéssel és ígéretekkel is rendezhet, ha szorúl a helyzet. S ezt jól tudta a bécsi udvar is, a hol most pénztelen, szűk viszonyok közt azon tanakodtak állandóan, miként lehetne a király Erdély fölötti uralmát is biztosítani olcsó szerrel, a császári kamara nagyobb megerőltetése nélkül.

Ennek a kieszelése nem is okozhatott valami nagy fejtörést. Az udvari tanácsosok rájöttek, hogy Erdély birásáról szó sem lehet, a míg az özvegy királyné és országgyűlésileg fejedelemmé választott kiskorú fia benn van; tehát ki kell csalogatni onnan, hogy jó messzi legyen embereitől, a mire legczélszerűbb neki valami nagyobb összegű kárpótlást ígérni, fiának meg egy kis herczegséget, meg valami czímet adni. Hogy pedig mindez könnyebben menjen, az ország ügyei vezetőjét, György barátot kell csupán megnyerni: elvégzi ő ezt, ha jutalom fejében csuháját és püspöki talárját bíboros kalappal cserélheti majd fel!

Igy lép előtérbe már 1544-ben az a terv, hogy János Zsigmond a koronáért cserében Oppeln, Ratibor és Sagan sléziai herczegségeket kapja kárpótlásúl Ferdinándtól. S valóban nem csodálhatjuk eléggé György barát ügyességét, következetes erélyét és kígyószerű mozgékonyságát — írja Krones — melylyel ez ügyet állandóan felszínen tartotta, s melylyel kivált 1547 óta (holott ekkor a porta Ferdinánddal évi adófizetés kötelezettsége mellett öt évi békét kötött) a királyné, Petrovics Péter, (az elhunyt király rokona és gyámtársa György barátnak János Zsigmond mellett) s mondhatjuk az egész ország heves ellenzése daczára Ferdinánd követeivel folytonosan alkudozik.[1])

[1]) Krones F. X. Handbuch der Geschichte Oesterreichs III. köt. 226. l.

A szegény királyné annyira el volt keseredve György barát ellen, hogy 1548 tavaszán, a mikor atyja, I. Zsigmond király, halála hírét vette, haza akart menni Lengyelországba, de bár tanácsadói erről lebeszélték s még a barát is figyelmezteté e szándéka helytelenségére, sokáig megmaradt mellette. A következő évnek már az elején megindultak a tárgyalások a király követei és György barát közt (de Izabella tudta és meghatalmazása nélkül), melyek a nyírbátori szept. 8-iki titkos egyezséghez vezettek. E szerint Ferdinándra száll Erdély s a részek birtoka, a ki János Zsigmondnak átengedi Oppeln és Ratibor herczegséget évi 15,000 frt jövedelemmel, anyja, Izabella pedig 100,000 arany frtot kap kárpótlásul az országtól nyert jegyajándékáért.[1]) De e szerződés végrehajtása sokáig késett, a mi György barátra majdnem végzetes lett, mert Petrovics megjelentvén a portára, hogy az országot és a királyfi trónját veszély fenyegeti, a szultán 1550 szept. havában »Mahmut csauszt Erdélybe küldte azon írásbeli rendelettel, hogy a barát helytartói állásától megfosztatván, egyszerűen kivégeztessék«. De a barátnak sikerült az elfogatási fermánt hozó török követet megnyernie magának, s így, főleg a királyné pártja erélytelensége folytán, kiszabadulni válságos helyzetéből.[2])

Ezután kétszer is fegyveresen támadta meg a barát még ez évben a királynét, s kétszer is megbékélt vele és segítőivel, a vele szembe kudarczot valló törökkel; de csak azért, hogy a béke színe alatt annál nyíltabban folytathassa az egyezkedést a király embereivel. Sietnie is kellett vele, mert érezte, hogy politikájának ellenfelei nem nyúgosznak, s hogy a török bosszúlatlan nem fogja hagyni megveretését. Most már határozottan lép fel Izabella és Petrovics törekvéseivel szemben 1551 jan. 22-én az általa Váradra összehívott magyarországi és erdélyi rendek előtt, erőteljes szavakkal intvén őket, hogy szakítsanak a törökkel, s mentsék meg a hazát, és mivel már »sem ő, sem királné asszony nem elég az oltalmazásra«, keressenek olyan

[1]) Szilágyi Sándor az *Erdélyi országgyűlési emlékek* I. köt. 250. lapján: bár az egyezség szövege nem maradt reánk, s csak későbbi hivatkozásból tudjuk, hogy már akkor felajánlták a herczegségeket.

[2]) Lásd bővebben *Acsády* Ignácznál »A magyar nemzet története« V. köt. 300. lapján, és *Kropf* Lajos Castaldoról írt tanulmányában.

fejedelmet, a ki az országot megvédheti, »mert ha mindnyájan Petrowittal törökké akarnak lenni is, ő egyedül soha törökkel nem akarja tartani, hanem mint keresztyén emberhez illik, ahhoz akarja magát tartani.«[1]) Nem maradt reánk a rendek végzése, de valószínű, hogy a barátnak nem mertek ellene szólni, mert az febr. 3-án nyíltan tárgyal Ér-Diószegen (Biharmegyében) Ferdinánd biztosaival: a meghalt Salm Miklós helyébe kinevezett Teufel Rézmánnal és Báthory Andrással. De a barát hiába sürgeti az augsburgi birodalmi gyűlésen lévő Ferdinándnál a hadi segélyt, mely nélkül nem tehet semmit. A királynak nemcsak pénze nem volt e költséges vállalathoz, de még előbb bátyjával, V. Károly császárral kellett ez ügyet megvitatnia. Végre márcz. 30-án kinevezte biztosait, a kik Izabella királynéval, György baráttal s az ország rendjeivel Erdély és a szent korona átadása fölött egyezkedjenek, s egy hónap múlva beindítá az olasz Castaldot is alig nyolczadfél ezernyi zsoldos serege élén. Még egy kísérletet tett a királyné és pártja, György barát és törekvései megbuktatására: tábori országgyűlést tartott márcz. 15-én Enyeden, hogy őt állásából a rendek által elmozdítsa, de a barát fegyveres közeledtének híre szétűzé az amúgy is habozó, határozatlan rendeket s az ügy így még jobban kiélesedett. Mindkét párt fegyverkezik, s a barát, látván, hogy a királyné hallani sem akar a békéről, május 26-án már Gyulafejérvárt löveti és ostromolja. A falak alatt tartott tábori országgyűlésen a barát keresztűlvitte, hogy magok a rendek helyeselték eljárását és hódoló követséget küldtek Castaldohoz, a ki azt jun. 4-én fogadta kolozsvári hadiszállásán, hová elsején érkezett volt. Harmadnapra, 7-én elesett Enyed kastélya is, és a Fejérvárról Szász-Sebesre húzodott megrémült királyné érezvén, hogy nincs más kitérő, a helyzet kényszerítő hatalmánál fogva belenyugodott a kikerűlhetetlenbe,[2]) a mint a nála meg-

[1]) Báthory András levele Nádasdy Tamáshoz, 1551 január 27-ről a *Magyar országgyűlési emlékek* III. köt. 381. lapján.

[2]) Izabellát fivére, a lengyel király már május 2-iki levelével értesíté Ferdinánd ama szándékáról, hogy őt Erdélyért más tartománynyal akarja kárpótolni, a mit ő elfogadhatónak találván, felajánlja közbenjárását. (Óváry Lipót: A Magyar Tud. Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai II. füz. 104. lapján).

jelent barát a rábeszélés minden eszköze és módja felhasználásával vígasztalta.

Igy indúltak meg jun. 14-én a szász-sebesi alkudozások, melyeknek eredménye egy hónapi tárgyalás és lassú veszteglés, meg levelezés után az lett, hogy György barát s általa Ferdinánd teljesen győzött, s a mit a mohácsi év óta annyi vér- és pénzáldozat árán nem tudott elérni, kieszközölte most olcsó ígéretekkel, s egy fényes címmel: érseki székre való kilátással lekenyerezett pap közreműködésével.

A mint Nádasdy Tamás országbíró (Ferdinánd egyik biztosa) az első nap előterjeszté Izabellának királya ajánlatát, mindjárt keveslé a fiának ígért kárpótlást,[1]) s azt kívánta, hogy olyan birtokot adjanak neki, melyből legalább évi 30,000 frtnyi készpénzjövedelme legyen. A míg pedig neki ezt a birtokot kieszelik, engedjék át Kassát, Munkácsot és Husztot, valamint Bereg, Máramaros és Abaúj vármegyét sójövedelmével együtt, fia meg jegyeztessék el a király legifjabb leányával; mitől az elhagyatott özvegy királyné úgy látszik azt remélte, hogy akkor a király biztosabban beváltja ígéreteit.

Castaldo levélben ajánlta fel Izabellának baráti szolgálatait, a mit ő bizalommal fogadott jun. 17-iki válaszában, melylyel egy kis ajándékot küld neki emlékül; de lelki állapotát, elkeseredését semmi sem jellemzi jobban, mint az a kérése e levele végén, hogy »őt ez országból, ez átkozott purgatoriumból kiszabadítsa«.[2])

E célját rohamosan el is érte a királyné, de bizony sok keserves éjszakája és bánata árán. A tárgyalásokat most György

[1]) Ez nem is csoda, mert az udvari tanács első javaslata szerint az alkudozást 12—15,000 frtnyi évi járadék ígéretével kellett megindítani, s úgylátszik Nádasdy sem ígért ennél többet. Jellemző azonban ennek a javaslatnak az a pontja, hogy a béke kedvéért János Zsigmondnak esetleg a királyi címet is meg lehet hagyni. Izabellához pedig még a biztosok elindulása előtt, és a barát tudtán kívül »a királynak egy megbízott embere menesztendő, hogy őt valami tetszetős ürügy alatt a király elé csalja«, mert attól tartottak, hogy a királyné, a ki gyűlöli a barátot, jelenlétével megakadályozhatná a tárgyalások menetét. — Ebből persze nem lett semmi, de élénken jellemzi az udvari körök politikáját. (Óváry regesztái II. füz. 100. lapján.)

[2]) Ugyanott, a 112. lapon.

barát vezette, majd a hozzájött Castaldo, jóformán egyedül és titkolózva. Ferdinánd a béke érdekében jun. 21-iki levelével felhatalmazta ugyan megbízottjait, hogy a János Zsigmondnak ígért évi járadékot 25,000, szükség esetén 30,000 frtra ajánlják fel. Sagan herczegség helyett pedig a nagyobb Oppelnt vagy Ratibort; de a leányával való eljegyzésről hallani sem akart, s azt üzente, hogy »e felett nem határozhat még, mivel kis leányát nem szándékozik saját elhatározása nélkül eljegyeztetni, mert olyas erőszakolt házasságok rendesen szomorú kimenetelűek«;[1]) s ő e tervet időelőttinek tartja. Ferdinánd végre ebbe is belenyugodott, látván a jelentésekből, hogy emberei másként nem mennek semmire. Ez újabb ígéreteivel némileg mégis megnyugtatta a hosszadalmas alkudozásokba már belefáradt Izabellát, a ki felcsomagolva kincseit, drágaságait, julius 18-án elindúlt Szász-Sebesről Fejérvárra, de hogy úti költség dolgában meg ne szorúljon, bizonytalansága érzetében »égető sürgős szüksége« fedezésére még jun. 17-én elzálogosítá Bánk Pálnak almási várát és birtokát 8000 frtért.[2]) Másnap aztán jul. 19-én sírva aláírta azt a saját nevében kiadott, de fenyegetéssel s ágyúszóval kicsikart okmányt, melyben a saját és fia nevében lemond a koronáról és magyarországi birtokairól.

Kárpótlásúl Ferdinánd átruházta örökjogon János [Zsigmond]-ra Oppeln herczegségét, mint cseh hűbért, vagyis, hogy iránta, illetve a mindenkori cseh királynak, azzal a hűséggel és olyan szolgálatokkal tartozzanak a királyfi és utódai, mint a többi sléziai fejedelmek. Bevételeit illetőleg, ha Oppeln jövedelme nem ütné meg a 25,000 magyar frtot, ez összeg kiegészítésére egyéb birtokokat fog átengedni. E herczegséget azonban a brandenburgi ház ansbachi ágából való kiskorú György Frigyes őrgróf birván zálogúl, karácsonyig, míg az felszabadúl, Kassát kapja összes jogaival és jövedelmeivel. Az Erdélyben élvezett idei tized fejében 3000 frtot fognak kapni kassai szükségle-

[1]) Alfons *Huber:* Die Erwerbung Siebenbürgens durch König Ferdinand I. im Jahre 1551 und Bruder Georgs Ende (az »Archiv für oesterreichische Geschichte« 75. kötete. Wien, 1889.) 508. l. és Óváry regesztái II. füz. 114. lapján.

[2]) Óváry regesztái II. füz. 112. lapján. (Az eredeti oklevél a bécsi államlevéltár *Hungarica* osztályában.)

tőkre, az esztergomi érsekség vagy az egri püspökség jövedelméből. Az erdélyi és magyarországi váraikban maradt ágyúkért hasonlókat ígért adni Ferdinánd Oppelnben, vagy értéköknek megfelelő pénzösszeget. Végül János Zsigmondnak és örököseinek biztosították a trónutódlást Magyarországon, ha Ferdinánd és a császár fiutódok nélkül halna meg; ha pedig a kiskorú királyfinak szakadna magva, visszaszáll a nemzetre a szabad királyválasztás joga.

Izabellát Castaldo és társai nevében kiállított kötelezvénynyel nyugtatták meg. E szerint 140,000 arany-frtnyi nászajándékáért (melynek összegét a diószegi egyezségen állapították meg ennyiben), mit János királytól várakban kapott, kárpótlásul azok átengedéséért Ferdinánd 100,000 forintot ígért fizetni és pedig felét karácsonyig, másik felét három év alatt 5%-os kamatjával együtt. A hiányzó 40,000 frtért (az Oppeln szomszédságában fekvő) Münsterberg és Frankenstein sléziai herczegségeket íratta reá a király, melyeket kevéssel azelőtt váltott ki III. Frigyes liegnitzi herczegtől. Szabadságában állott továbbá Izabellának, akár az egyik, akár mindkét herczegségre eső 20,000 frtot készpénzben követelni, a mit ez esetben három év alatt fizetnek ki: e szándékát azonban, egy évvel előre kell bejelentenie.[1]) Tordán pedig pár nap múlva, 23-án az iránt nyugtatták meg a követek külön íratban a királynét, kibővítve és részletezve ez egyezség néhány pontját (főleg a herczegségek biztosítását illetőleg), hogy ha János Zsigmond fiörökösöket nem, csak leányokat hagyna hátra, azok illően kiházasíttassanak, özvegy anyjok pedig özvegyi járadékot kapjon.[2]) S »ezen szín alatt a

[1])—[2]) Huber id. műve 512. lapján; valamint Die Verhandlungen Ferdinands I. mit Isabella von Siebenbürgen. 1551—55. cz. másik műve 5. l. (az »Archiv« 78. kötetében. Wien, 1892.) A két szerződés latin szövegének legjobb kiadását l. Og. *Utiešenović*: Lebensgeschichte des Cardinals Georg Utiešenović genannt Martinusius. (Wien, 1881.) melléklete 32—39. lapján; a honnan azért tartám szükségesnek bővebben ismertetni tartalmukat, mert eddig sokat emlegettük mindenfelé, a herczegségek nevével együtt, még tankönyvekben is, de az ügy részletei igazi helyes ismerete nélkül. — Régebben, *Miller* 1808-iki kiadása után ismertette *Jakab* Elek: A magyar korona feletti küzdelem a XVI. században cz. tanulmányában, az Erd. Múz. Egylet *Évkönyvei* I. kötete 141/2. l. és gr. *Mikó* Imre: Erdély különválása Magyarországtól (Pest, 1860.) 91/2. lapján. — Jellemző, hogy annak bizonyítására, hogy Izabella teljesen megbékült Ferdinánddal és

királné asszonyt Erdélyből kiszínlik«, jegyzi meg Verancsics Antal.[1]) Fejérvári palotájából, úgy látszik 20-án korán reggel, »útra ám el-kiindúla az keserves asszony«[2]) a biztosok és a rendek kíséretében Kolozsvár felé, a 27-ikére hirdetett országgyűlésre. Estére Tövisen háltak meg, a hol Castaldo biztosító levelet adott a királynénak a maga, a Nádasdy Tamás és Báthory András nevében, hogy Kassára, s onnan Sléziába küldik illő kísérettel.[3]) Itt utólérte Izabellát Petrovics Péter Lippáról jött négy tagú követsége, kérvén, hogy térjen vissza Szász-Sebesre, mert a török segély közeledik,[4]) a mi nem volt puszta rémítés.[5]) E kellemetlen hírre Castaldo tbk. megígérte

nem vágyik vissza Erdélybe, az 1553 nyarán Konstantinápolyba érkezett királyi követek: Verancsics és Zay Ferencz királyuk megbízásából ezt a szerződést is benyújtották bő olasz fordításban a portán (közölve Verancsics összes munkái IV. köt. 363/6. lapján) Izabella két keletnélküli ünnepélyes formában kiállított kötelezvény-levele fordításával együtt (ugyanott a 360/3. l.), melyekben kijelenti Ferdinándnak, hogy magát és fiát okozza abban, hogy Magyarország, a kereszténység nagy kárára, a török hatalmába jutott, de mivel az ő kétszínű barátságában nem bízik, egyedüli óhajtása, Ferdinándnak adni át az országot, és bizonyítja, hogy az ő beküldött biztosaival, teljes hozzájárulásával és minden erőszak nélkül tárgyalt és kötötte meg a szerződést stb. E leveleket azonban koholtaknak tartjuk, nemcsak tartalmuknál és külső-belső sajátságuknál fogva, hanem azért is, mivel semmi egyéb forrás nem említi. Az egész Verancsicsék csinálmánya, a nélkül, hogy czélt értek volna velök, hozzá írt hosszú bevezetésök daczára.

[1]) Összes munkái II. köt. (Pest, 1857.) 88. lapján.

[2]) Tinódi, Az János király fiáról való szép krónikájában, a »Régi magyar költők tára« III. köt. 369. lapján.

[3]) Assecuratio pro regina Ysabella Hungariae de secura eius in Silesiam deductione. (Egykorú másolata a bécsi államlevéltárban.)

[4]) Castaldo jul. 21-iki nagyobb jelentése Tordáról, a bécsi levéltárban.

[5]) E nehéz időkben ugyanis Petrovics írt a portára, hogy védelmezze meg János király fiát, s ezért onnan keményen meg is parancsolták a barátnak és Erdély nemességének, »hogy — úgymond — őt uratokúl tekintsétek és ne engedjétek egy lépést sem kimenni az országból, ha a német őt anyjával ki akarná vinni, s nekünk hívek legyetek, mert megparancsoltuk a szilisztriai és viddini szandzsáknak, valamint a moldvai és havasalföldi vajdának, hogy seregökkel készüljenek kiverni tőletek az ellenséget; a romániai béglebégnek is meghagytam, hogy tartalékban álljon, s a tatár kán is csak parancsomat várja, hogy 80,000-nyi emberével megindiuljon.« Keltezve: Konstantaine 1551 im Augusto, törökösen 958 (és nem 954) Sabán hava. (Egykorú hivatalos német fordítása a bécsi államlevéltár *Turcica* osztályában.)

György barátnak, hogy ha a szent koronát, a jogart és többi jelvényeket átadja neki, akkor meglesz a királyfi és Ferdinánd leánya közti házasság, a miről már Sebesen megnyugtatta a királynét, a ki most némi enyhülést szerezvén ebből sebzett szívére, jul. 21-én reggel, a mint Enyedet elhagyták, átadta azokat a barát újabb nógatására Felvinczen, a mezőn (Szamosközy szerint) Székely Pál házánál[1]) íly szókkal: »Adja Isten, legyünk hamis jövendölők, de félő, hogy ezzel az koronával többé maga nemzetéből nem koronáz kegyelmetek«,[2]) a mit jellemzően az egykorú Tinódi is említ. S ha ezt tán nem is mondta a királyné (a ki különben mégis meg volt nyugodva, mert még attól is tartott, hogy a barát magának szerzi meg a koronát), Szamosközy és a lantos éppen nem volt rossz jövendölő.

Estére Tordára jutottak,[3]) s pár napi pihenéssel 24-én indúlván, este ért Izabella Kolozsvárra, a hol még két dolga maradt: jóváhagyatni a rendekkel a megtörténteket, a kik megrettenve Castaldo fegyveres erejétől, azt minden ellenállás nélkül meg is cselekedték; és megtartani a jelképies eljegyzést 11 éves fiával és Ferdinánd alig 4 éves leányával, Johanna főherczegnővel.

Az országgyűlés 27—29-ike közt tartatott meg, hanem a bejelentett eseményeket, s a barát politikáját — a mint azt szemtanúk is észrevették — a jelenvoltaknak csak egy része hagyta helyben meggyőződésből, mert a többit félelem birta reá.[4]) De mesebeszéd, illetve *Bethlen* Farkas képzelmének szüleménye az a már egészen a köztudatba átment s ma is hirdetett hit,[5]) hogy a szent koronát és koronázási jelvényeket a piaczi nagy templom oltáráról György barát és Izabella a fiához

[1]) Ezt Bethlen Farkas is említi erdélyi históriája (szebeni kiadása) I. köt. 490. lapján, kiszínezvén még a felvinczi állítólagos hagyomány részleteivel, hogy t. i. György barát Castaldoval, s a többiekkel a kőfallal kerített házat, melyben a királyné meghált, körülvétette spanyol katonákkal, s így csikarta ki kezéből a szent koronát.

[2]) Szamosközy Történeti maradványai IV. köt. 1. lapján.

[3]) Innét ír Castaldo Ferdinándnak a korona átvételéről, György barát pedig még Felvinczről, mindkettő jul. 21-én. (Az eredeti levelek a bécsi államleveltárban.)

[4]) Natalis comitis universae historiae sui temporis. (Venetiis, 1581.) 82. l.

[5]) Jakab Elek: Kolozsvár története II. köt. (Budapest, 1888.) 46—47. lapján terjedelmesen ismerteti.

és a rendekhez intézett oratioval nyújtják át Castaldonak.[1]) Eltekintve attól, hogy erről a fontos dologról sem az egykorúak nem tudnak (pedig az ünnepélyek leírásában a régieknek nagy érzékök volt), sem az országgyűlés végzései nem szólnak, erre a czeremóniára éppen nem volt semmi szükség. Nem is lett volna okszerű Castaldonak a tordai határon átvett koronát újra kicsomagolni s az oltárra tétetni, s ő sokkal körültekintőbb és óvatosabb volt, semhogy a féltve őrzött kincs biztonságát koczkáztatta volna. Sem az ő, sem György barát jelentései nem szólnak erről az ünnepélyes átadásról, a mint például a felvinczit leírják, pedig mindketten szorgalmas levélírók. A nehezen kicsikart koronát Castaldo az unokaöcscsével, Alfonzzal őríztette és küldette föl Bécs felé;[2]) míg maga a tény szentesítése sokkal egyszerűbben történhetett jul. 29-én, Szt. László-napján, Erdélyország patronusa névünnepén a kolozsmonostori apátság kis templomában,[3]) a hová a »barát el-felvivé« a királynét, s rövid isteni tisztelet után »minden birodalmát adá királ markába.«[4]) Itt esküdtek meg mindkét részről a szerződés megtartására, miután Izabella sürgetésére (a ki előbb addig az országból nem akart kivonúlni) a fia eljegyzési ünnepsége is végbe ment — per procurationem — fényes nagy pompával; de a biztosok azért kijelentették, hogy a király ez iránti ígérete csak akkor válik érvényessé, ha előbb Petrovics összes várait átadja.[5])

Most már csak az indúlás volt hátra. Ezt julius 31-ikére, *pénteki* napra tűzték ki (mely a lengyelek felfogása szerint a

[1]) Bethlen Farkas erdélyi históriája I. köt. 490. l.

[2]) Natalis gróf is, leírván miként vette át Felvinczen a koronát Castaldo, így folytatja róla, id. műve 83. lapján: illa missa est continuo ad Ferdinandum regem per Joannem Alphonsum nepotem Castaldii. Regina deinde Colosuar profecta convocatos ad comitia proceres.

[3]) A szebeni Scherer András feljegyzése az Album Oltardianumban a »Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens« (Neue Folge, Kronstadt 1860.) 21. lapján: Die 29. Julii seynd zu Monostra (ubi intereramus) mit grosser Pomp per procurationem celebriret worden die Sponsalia des jungen Sohnes der Frauen Isabella mit Johanna Khunigs Ferdinandi Tochter. Ez adatot megerősíti a királyné jelenvolt titkára: Listi János hasonló feljegyzése is, Kovachich: Scriptores minores I. köt. 338. lapján.

[4]) Tinódi erdélyi krónikája id. kiadása 32. lapján.

[5]) Óváry regesztái II. füz. 128. l.

hét legszerencsésebb napja), de mivel János Zsigmond útközben hideglelést kapván, betegeskedett,[1]) és »sokáig fekvék« a monostori klastromban, az útrakelés a következő hétre, aug. 6-ikára maradt.[2]) Megelőző nap a királyné udvarával misét hallgatott még a templomban, melyben az országot a római királynak átadta volt, és elbúcsúzott a királyi biztosoktól és rendektől;[3]) de elindúlása most is szükségből 8-ika reggelére halasztatott,[4]) a mit eddig szintén nem ismertünk.[5])

Castaldo két mérföldig kíséré őket, György baráttal, de azért ő sem ment velök Szent-Királyig, illetve a Meszesen át Zilahig, a hol (Tinódi szerint) érzékeny búcsút vett tőlök, s egy-egy zacskó aranyat is adott a kis királyfinak és anyjának;[6]) hanem itthon maradt, az ország védelmére,[7]) vagy tán

---

[1]) Castaldo 29-iki jelentése szerint, a bécsi államlevéltárban; és regesztája Óváry id. könyve II. füz. 127. l. Ez igen jellemző, mert a lengyelek: Piątek, dobre początek (péntek, jó kezdet) közmondásukat követve, ma is lehetőleg e napon indulnak útra, s nem csodálhatjuk egy különben is elkeseredett lelkületű lengyel asszonytól, ha, mint e században igen sokan, e babonás hitnek hódolt.

[2]) György barát 1551 aug. 7-én Ferdinándhoz intézett levelében legalább azt írja, hogy a királyné szekerei útra készen állnak az indúlásra, mely *tegnapra*, 6-ikára volt kitűzve. (Pray: Epistolae procerum regni Hungariae. 1806. II. köt. 276. l. Eredetije a bécsi államlevéltárban.) Castaldo meg 8-ikán arról tudósítja Ferdinándot, hogy a szent koronát *már* elküldé unokaöcscsével. (Óváry regesztái II. füz. 130. l.)

[3]) Így értelmezem az alábbi egyetlen feljegyzést: 1551. Havi Boldog-asszony napján (5. die Augusti) Kolosmonostoron királyné asszony resignálá az országot római királynak. (Barabás Samu közlése az u. n. székely krónikából, a »Történelmi Tár« 1880. évf. 639. lapján.) Valamint a barát fenti levelének egyik részét.

[4]) György barát 8-iki levelében írja: Hodie Ser^mam reginam, recta una cum Illmo eius filio Cassoviam profecturam. (Eredetije a bécsi államlevéltárban).

[5]) Acsády is id. műve 306. lapján aug. 6-ikát ír tévesen, ép úgy mint néhány egyéb részletet, melyet most tisztázni óhajtottunk.

[6]) Ez Tinódinál csupán költői színezés, mivel György barát maga írja fenti levelében, hogy Izabellát két mérföldig kísérte Kolozsvárról, a honnan még ugyanazon a napon ír, úgy hogy nem követhette Zilahig.

[7]) A barát később maga írja: »ego vero hic remansi, ut regno ipsius prospicerem, et illud defendam«, Gyulafejérvárról, 1551 szept. 10-iki levelében. (Pray: Epistolae procerum II. köt. 299. l.)

inkább azért, mivel a királyné a korona átadásakor határozottan kikötötte, hogy a barát ne kísérje őt Kassára.[1])

Szilágymegye határán Izabella könyezve vált el Erdélytől, a hol annyira szerették, és Kassáig Patócsy Ferencz, Kendy Antal, Ödönfi László és Balassa Menyhárt lovasai kísérték tovább, a kik onnan azután vissza is tértek. De lassan haladtak, nagy pihenőket tartottak, részint mivel a királyné és fia gyengélkedett, másfelől meg híve, Petrovics érkezését várta. Alig aug. 10-én van Tasnádon, a honnan (helyesebben Egregyről) az ígért 200 lovas küldését sürgeti Castaldotól, mivel »az oldala mellett lévő magyar lovasságnak több, mint fele a korona kíséretéül eltávozván, jóformán katonai kíséret nélkül maradt.« Egyúttal másnap újra írt Petrovicsnak, kérve, hogy Temesvár és Becskerek átadása után sietve jöjjön hozzá.[2])

Tokajra 16-án éjjel érkezett, a hol éppen megelőző nap óta várt reá a Bécsből a korona elé s hozzá küldött Sforza-Pallavicini őrgrőf (kinek küldését aug. 3-iki levelével jelezte Ferdinánd[3]) s a ki innen Kassára is elkísérte. Ekkorára már a portán is értesültek a nagy változás felől, a minek csöppet sem örültek. György barát maga írta meg, hogy átadta Erdélyt Ferdinándnak, oly kikötéssel, hogy János király fia egyik leányát nőül vegye. Erre a porta Mehemed pasa levelében határozott rosszalását fejezte ki a barátnak, »mert — mint írja — ennek a dolognak a szultán hírével kellett volna történnie, de különben sem volt az átadásra semmi szükség, kivált hogy most Ferdinánd emberei elárasztották országtokat.« Ezért a baráthoz küldik Dervis és Mendzal csauszt, hogy velök tárgyaljanak, s az adót megfizesse:[4]) Ferdinándon pedig úgy, töltötték ki bosszújokat a portán, hogy ottani követét, Malvezzit,[5])

[1]) Említve Castaldo egyik levelében, a bécsi államlevéltárban.

[2]) Óváry regesztái II. füz. 130/1. l. A bécsi államlevéltárban lévő levél Di Egreg van keltezve. A királyné Petrovicscsal Tinódi szerint (Régi M. K. Tára III. köt. 35. l.) »az Tiszához közel« lőn szemben.

[3]) Óváry regesztái id. h. 130., 132. l.

[4]) Mehemed pasa 1551 aug. 31-ről a barátnak. (Egykorú hivatalos német fordítása a bécsi államlevéltár *Turcica* osztályában.)

[5]) Lásd bővebben *Kropf* Lajos »Malvezzi elfogattatása« cz. közleményét a »Századok« 1896. évf. 389—393. lapján.

elzárták s midőn ezért Bécsből kérdőre vonták, Ibrahim bég azt felelte reá *Ferdinánd* királynak a szultán nevében, hogy a követek a királyok kezesei, szavokért, de mivel Ferdinánd megszegte a békét és Erdélybe (mely a magas portáé) katonaságot küldött s a múlt évi adót is késön fizette meg, kénytelen volt követét elzárni.[1])

II.

»Az király fia beszálla az kincsös Kassába«,[2]) melynek polgársága, élén a város bírájával és tanácsával örömmel fogadta a várva-várt királynéval együtt, a kiknek sorsa olyan megható és rokonszenvet keltő volt. Czéczey, a ki már 15 év óta szolgált a kapitányságban, elibök ment, bevezette őket a városba, átadta nekik a várat, a hadi és élelmi szerekkel együtt, s mindvégig készséges hívök lőn. Mint Tinódi éneklé:

Az Czeczei Lénárt hamar felkészöle,
Lovaggal, gyaloggal, seregekkel méne,
Királné asszonnak fiával köszöne,
Az mellett hívségöt mindent néki ígyére.[3])

De Izabella itt még sem érezhette magát otthonosan. Tudta, hogy ez csak ideiglenes tartózkodási helye, s jövőjének bizonytalansága beteggé, levertié tette; láza, hideglelése volt — egyik levele szerint — mely állapotában a kellő kényelmet sem találván fel, Pallavicini őrgróf útján tolmácsolá Ferdinándnál legfőbb kívánságát, »hogy a király Kassáról való elviteléről mielőbb gondoskodjék, mert annyi hányattatás után nyugalomra vágyik«[4]) s a királyra nézve is jobb lesz, ha ő innen távozhatik. Ezt sürgeté ismételten Castaldo által is, szept. 15-én hozzá írt levelével, melyben szomorú helyzete felől panaszkodván, e keserűségre fakad: Csak most érzem, hogy mi egy elűzött királyné helyzete[5])! Ezt a szívességet a

[1]) Ibrahim bég levele Konstantinápolyból 1551 okt. 14-éről. (Török eredetije és egykorú hivatalos latin fordítása, a bécsi *Turcica* osztályban.)

[2]) Tinódi id. helye 369. lapján.

[3]) Az id. Régi M. K. Tára III. köt. 35. l.

[4]) Óváry regesztái II. füz. 134. l.

[5]) Ugyanott a 137—8. l.

tábornok meg is tette neki, azzal a nyomatékkal sürgetvén Nagy-Szebenből 18-iki levelével a királynál Izabella kielégítését, hogy az már kénytelen volt György baráttól is pénzsegélyt kérni.[1]) S hogy viselkedett vele szemben Ferdinánd, a ki jul. 30-án Bécsben kelt, hozzá intézett levelében »az egyezség összes pontjait *szentül* megtartani« ígéri[2]) még külön is, csakhogy mielőbb kimozdúljon Erdélyből. Ime, most, mikor tudta, hogy Erdély, Petrovics és a királyné sok szép vára már kezében van, ő maga meg biztos helyen, Kassára internálva — első intézkedése is az volt, hogy felszólítá szept. 19-én biztosait, hogy az Izabellának »új évre ígért 50,000 arany frt lefizetésére, kellő kamat biztosítása mellett,« eszközöljenek ki néhány évi haladékot.[3]) Még György barát is csalódottan panaszkodik ugyanekkor a bíboros kalap késése és egyéb ígéretek teljesítetlen maradása miatt.[4])

Bizony szomorúan teltek Kassán a napok s ugyancsak szüksége volt a királynénak kísérete buzdítására, szórakoztatására, melynek tagjai közül ismerjük főtanácsadóját, a hű Petrovics Pétert, orvosát Blandrata Györgyöt, titkárát s fiának ezentúli nevelőjét, Csáky Mihályt, kit a gyulafejérvári káptalanból kéretett magához, és hopmesterét (curiae magister) a lengyel Loboczky Mátyást,[5]) a ki előbb Ferdinánd tanácsosa volt. Ezt a királyné szept. 23-iki megbízó levelével,[6]) de csak okt. 14-én Castaldo tanácsára Bécsbe küldte,[7]) hogy hódolatát jelentse a királynak s a fejérvári egyezség ratifikálását

[1]) Óváry regesztái II. füz. 137—8. l.

[2]) Ugyanott a 128. lapon.

[3]—[4]) U. o. a 128., 138. és 139. lapon.

[5]) Istvánfi históriája kölni 1685-iki kiadása 204. lapján.

[6]) Kelt Kassán 1551 feria quarta proxima ante festum divi Michaelis. (Eredetije a bécsi államlevéltárban.) Loboczkyval ment Pappacoda Ferencz barrii várkapitány is, a kit Izabella anyja küldött be aug. végén Lengyelországból Kassára, hogy hírt hozzon felőle. — Ajánló levele ugyancsak szept. 23-ról, de olaszúl, ugyanott a levéltárban. Egy másik Loboczkynak adott kísérő levele kelt: feria quarta proxima post festum Sancti Mathaei, vagyis szintén szept. 23-ikán.

[7]) Brutus János Mihály magyar históriája III. köt. 467. l. szerint utóbb Blandratát is oda küldte ügyei sürgetése végett. — Ez valószínűleg helyes adat de Blandrata nem lehetett valami nagyon hű szolgája, mert Izabella 1552 szept. 7-én panaszkodva írja Varsóból Castaldo Alfonznak,

kérje, a mit ő már 18-án megtett, mert ez pénzbe nem került (s ép ez a készsége vezette mindíg félre Izabellát, a ki királyi ígéretében feltétlenül bízott) s »azt úgy a maga, valamint utódai nevében is minden pontjában megtartani ígéri«.[1] hisz eddig sem tett egyebet puszta ígéretnél.

Loboczky megbízatásának másik része nehezebb természetű volt. Kassán úgy látszik abban állapodtak meg a királyné tanácsosai, hogy jövedelmének biztosítása és szaporítása végett legczélszerűbb lesz nekik is marhákat felhajtani a sléziai vásárokra s ebből pénzelni; a mi jövedelmező, s már ez időben nagyon megszokott módja volt a meggazdagodásnak a magyar nemeseknél. A titkár tehát arra kérte Ferdinándot, adjon Izabellának vámmentes beviteli engedélyt, hogy szarvasmarhát, lovat, juhot és bort vitethessen be szabadon sléziai herczegségeibe; de azt csak a saját udvartartása szükségletére engedte meg. Elvi jelentőségű volt az a további előterjesztése, hogy fia mentessék fel a császár vagy a Ferdinánd hadjárataiban való részvétel kötelezettsége, alattvalói pedig a cseh koronával szemben minden adófizetés alól. De a király azt felelte, hogy János Zsigmondnak és örököseinek ugyanolyan jogai és kötelezettségei vannak és lesznek, mint a többi sléziai fejedelmeknek, a mint azt a fejérvári egyesség is határozottan mondja; s midőn Loboczky ezt a felmentést csak legalább néhány évre kérte, Ferdinánd kitérőleg azt válaszolá, hogy ez ügyben csupán a cseh és sléziai rendek hívatottak határozni.

Hanem azért Izabella ügyes titkára mégis elég sikeresen járt, mert kapott egy kis pénzt a kamarától s elérte azt, hogy Ferdinánd két biztos kíséretében Sléziába küldte a herczegségek megvizsgálására. Felkeresték a frankensteini várban tartózkodó boroszlói püspököt, Slézia kormányzóját s azután meglátogatva a herczegségeket, átnézték a gazdasági számadásokat

hogy »il nostro dottore s'e fermato in Vienna ali servigi del Ser^mo Re, e, perche dubitiamo che lui non faccia qualche sinistro ufficio contro di noi«, kéreti nagybátyját Baptistát, írna ez ügyben valamelyik bécsi udvari barátjának, hogy biztos tájékozást szerezzen róla. (Eredetije a bécsi államlevéltárban.)

[1]) Barabás Samu: Erdély történetére vonatkozó regeszták. A »Történelmi Tár« 1891. évf. 434. l.

is. Loboczky küldetéséből nov. 11-én érkezett vissza Kassára s a látottakról röviden azt jelenté királynéjának, hogy: Münsterberg és Frankenstein két kis *jószágocska* s hozzá jóformán egészen puszta, alig 5050 tallérnyi jövedelemmel. Oppelnben a gazdaság teljesen elhagyatott, mivel a tisztek nem törődnek vele, a halastavak üresek, s a kastély romladozó félben, úgy hogy a herczegségek jövedelme még felét sem éri el a megállapított évi járuléknak. E mellett Izabella pedig azt gondolta, hogy Oppelnhez Ratibort is megkapja, mivel a két herczegség utóbbi időben egyesítve volt.[1]) De hát átadott legalább 6400 frtot, a mit a királytól hozott és szorúlt helyzetében ez is jól fogott,[2]) mert a tizedből Kassára érkezésekor fizetni ígért 3000 frtot máig sem kapta meg.

Loboczky szomorú benyomásait és Izabella panaszait írásban is megküldték Ferdinándnak, a mikre ő decz. 4., és 10-én felelt. Hogy Münsterberg és Frankenstein semmit sem jövedelmez, nem való s hivatkozik arra, hogy e két herczegség a liegnitzi fejedelemnek is ugyancsak 40,000 frtért volt elzálogosítva; de ha Izabella velök nincs megelégedve, azok egyenértékét más tartományban fogja neki pénzben kiutaltatni. A mi Ratibor átengedését illeti, azt *Oppeln* fogalma soha sem foglalta magában s a fejérvári egyezségben sincs szó róla, csupán azt ígérte abban, hogy ha Oppeln jövedelme 25,000 frtot nem tenne ki, más birtokokból fogná a hiányt kipótolni. Az idei jövedelem hátralékos összegét s a tized fejében lekötött 3000 frtot karácsonyra külön udvari emberével fogja megküldeni. Végül kérte a királynét, hogy meghatalmazottakat küldjön fel, a kik Oppeln birtoklását az ő biztosai kezéből decz. 30-án Boroszlóban átvehessék, de viszont ő is készítse elő Kassa átadását ugyanarra a napra. Kéri azonban, hogy a szintén karácsonyra ígért 50,000 frtot illő kamatra hagyja még nála, mivel a török ismét felújítá ellene a harczot annak hírére, hogy Erdélyt és Magyar-

[1]) Huber »Verhandlungen«-je 6. l. Loboczky jelentése Ferdinándhoz 1551 nov. 20-ról a bécsi államlevéltárban.

[2]) Barabás regesztái id. helye 435. l. Izabella köszönő levele a pénzért, kelt Kassán 1551 feria quinta in festo sanctae Elisabeth, tehát nov. 19-én. (A bécsi államlevéltárban.)

ország keleti részeit biztosai által újra elfoglalta. A halasztás kieszközlésére Loboczkyt is külön levélben kérte, kinek támogatását azért kereste, mert nov. 15-én Kassára érkezett biztosaitól tudta, hogy a királyné addig el nem útazik, a míg neki s fiának az oppelni herczegséget át nem adják. Petrovics sem vehető rá, hogy Munkács helyett, melyet Temesvárért kapna, pénzzel elégedjék meg; azt is megjegyzé magának biztosai jelentéséből, hogy a kassaiak ingadozása miatt óhajtandó, hogy a királyné onnan mentől előbb eltávolíttassék.[1])

Így érthető Ferdinánd engedékenysége s gyors elhatározása a herczegség átadása tekintetében, a minek végrehajtására kinevezett emberei ezek voltak: Melchior v. Hohbergh, Hans von Schlieben, Friedrich v. Redern és dr. juris Fabian Kindler, kir. tanácsosok.[2]) Még a gondolatától is félt, hogy az elégedetlen királyné és hívei valami galibát okozzanak neki s ezúttal úgylátszik komolyan vette ígéreteit, mert karácsony másodnapján Lobkovicz Bohuslav elnöklése alatt még azt a bizottságot is kinevezte, mely Móricz szász herczeggel, a kiskorú György őrgróf gyámjával, a herczegségek kiváltása ügyében tárgyaljon.[3])

Ferdinánd e kedvező intézkedései hírére és biztató üzenetére Izabella még nov. 5-én kinevezte Oppeln átvételére kiszemelt biztosait: hornspergi Schellendorf Albrechtet és grodiczki Pückler Jánost, két sléziait, útasításul adván nekik, hogy Oppelnt és hozzátartozó birtokait, jövedelmeit és jogait úgy vegyék át nevében, mintha ő személyesen jelen lenne fiával.[4])

---

[1]) Izabella Castaldohoz nov. 20., Ferdinándhoz 22., Loboczky Ferdinándhoz 20-án és a király id. keltü válaszai, decz. 4-én Loboczkyhoz is, a bécsi államlevéltárban. (Huber id. műve 7. l. és Barabás regesztái id. h. 436/7. l.)

[2]) Ferdinánd decz. 14-én Bécsben kelt eredeti útasítása a boroszlói államlevéltár Opp. Rat. osztályában.

[3]) A Prágában kelt útasítások egykorú másolata a boroszlói államlevéltárban.

[4]) Lengyelül írt meghatalmazásának eredetije e napról, a bécsi kamarai levéltár *Böhmen* osztálya 4/1. csomagjában. Hasonló tartalmú másik megbízó levele in festo sanctae Luciae Virginis napján (decz. 13-án) kelt s ezt aláírták Ferdinánd követei is: Hans von Regensperg, Redern és Kindler, a kik akkor nála jártak. Kiadva *Böhme*: Diplomatische Bey-

Hanem azt a kérését, hogy a köteles 50,000 frtot, vagy legalább felét, ha nem tovább, egy évig kamatra hagyja nála, nem teljesíthette, mivel sok költsége következtében nem nélkülözhette, sőt még ugyancsak kérte karácsonyra,[1]) talán ismét Loboczky útján. Csak mikor a király decz. 27-iki levelével újra ismételte kérését, nyugodott bele az elkerülhetetlenbe, 1552 jan. 16-án jelezvén Castaldonak, hogy ha már semmiképpen sem kaphatja meg a pénzt, adjanak hát kárpótlásul valami szomszédos birtokot.[2]) Egyebekben Ferdinánd többi felvilágosítását és jóindulatát hálásan köszöni (ugyancsak decz. 11-iki levelében) s most már annál inkább vágyott el Kassáról sléziai tartományaiba, mivel anyja és bátyja, II. Zsigmond Ágost lengyel király megüzente, hogy a karácsonyi ünnepekre Krakóba jönnek, hogy kis fiát láthassák. Várja tehát a király követeit és ígéretei teljesítését, hogy végre »szabadúljon ez áldott országtól és átkozott lakóitól«, mint Castaldonak írta[3]) nagy elkeseredésében: a ki Ferdinándhoz írt is néhányszor érdekében.

A többi pénz, Oppeln jul. 19-ikétől karácsonyig terjedő jövedelmének hátrálékos része, a sok ígéret után mégis csak összekerült valahogy. Ferdinánd Rogkhneer Jánossal küldte be Kassára, a mit Izabella 1552 jan. 6-iki levelében nyugtázván, a király kegyét fiával együtt gyermeki odaadással ígéri kiérdemelni.[4]) Hanem azért egyidejűleg, 4-én keserű panaszt

---

träge zur Untersuchung der Schlesischen Rechte und Geschichte. (Berlin 1770—75.) IV. Theil 171. lapján.

[1]) Ferdinándhoz írt levele decz. 11-ről. (Eredetije a bécsi államlevéltárban.)

[2]) Ferdinánd Izabellához, Barabás regesztái 438. l. Izabella Castaldohoz, Huber 7. lapján.

[3]) Decz. 15-iki levelében »per uscir in tutto di questo benedetto paese e maledetta generatione«. Huber id. műve 8. lapján is. De ne higyje Huber, hogy a királyné a török hadi készülődésétől való félelmében vágyott el Kassáról, mert az csak segítette volna. Ellenkezőleg, azért igyekeztek őt onnan mielőbb kimozdítani, hogy minden ilyen kísértéstől megmentsék Ferdinándot.

[4]) Barabás regesztái id. h. 443. l. és Bucholtz id. műve IX. köt. 584. l. (Eredetije a bécsi államlevéltárban.) Ferdinánd 1551 decz. 13-án rendeli Wernernek, hogy fizesse meg (nyugta ellenében) Izabellának a 25,000 frt hátralevő részét, melyből Rogner útján 8000 frtot küldött; hasonlóan a

emelt Castaldonál a biztosok ellen, a kik Oppeln jövedelméből közel 500 aranyat (helyesen tán: aranyforintot) vontak le, a miért kéri a tábornok közreműködését Ferdinándnál, hogy ne küldjön többé hozzá ilyen udvariatlan biztosokat, a kik tiszteletlenül viselkednek vele, a királynéval szemben és olyan szőrszálhasogatók, hogy egy krajczárt négy felé osztanának.[1])

Ez a méltatlan bánásmód ösztönözhette Izabellát arra, hogy a küldeményt vonakodott elfogadni, mivel a magyarok, s kivált Czéczey Lénárt azt tanácsolták, hogy elvetvén a szerződést, Magyarországon maradjon, úgy hogy a küldött pénzt csak Loboczky és Blandrata tanácsára vette fel,[2]) a kiről tudjuk, hogy úrnőjét később éppen nem szolgálta valami nagy lelkiismeretességgel.

Így érte az özvegy királynét az újév, remélve, hogy majd csak kiszabadul nemsokára fogsághoz hasonló helyzetéből, s hogy tán a király is teljesíti lassanként ígéreteit, melyekért országától meg kelle válnia. De, már arra sem volt oka neheztelnie,

> Ki cseleködése lőn oly nagy kárára,
> Kis árva fiával marada búdosásra,[3])

mert György barát, a kitől úgy félt és reszketett, »mint a farkast látó bárány« – már nem élt. A decz. 17-én történt alvinczi gyalázatos orgyilkosság hírét éppen újév napján kapta Castaldotól, s ámbár (mint fenti jan. 4-iki válaszában írja) a barát váratlan halála annyira meglepte, hogy még akkor is alig hihette volna, ha személyesen látja vala, nem tagadja örömét, mert így Erdély birtoklása is biztosabban nyugszik a római király kezében; mivel, hogy őszinte legyen, fájt neki megjutalmazottnak, s valóságos királynak látnia azt, a ki keserves sorsának okozója volt. Áldást kíván azokra, a kik az igazságot szeretik

---

3000 frtot, a mit neki az erdélyi tizedért kárpótlásul ígért. A lőszereket írja össze, s mondja, hogy azok helyett Prágából vagy Bautzenből fog majd másokat kapni. (Hivatalos másolata a bécsi kamarai levéltár *Gedenkbücher* cz. gyűjteményében.)

[1]) Izabella olasz levele Castaldohoz; kiadva Bucholtz id. műve IX. köt. 583. l. (A bécsi államlevéltárban levő egykorú másolata után.)

[2]) Istvánfi historiája id. kiadása 204. l.

[3]) Tinódi krónikája id. h. 58. lapján.

és boldogságot azoknak, kik az árulókat büntetik; de azért vallásos lelke mégis megnyugodott a végzetben, melynek a nagy államférfi áldozatává lett, és

Ad vala nagy hálát mennybéli Istennek,
Hogy megállotta boszúját inségének.[1])

Érdekes levele további részében arra kérte Castaldot, hogy szerezze vissza neki a barát kincstárából néhai ura, János király és fia tárgyait, melyekre egykori híveivel bizonyíthat. S mikor titkára a kérvényt aláírásra elibe terjeszté, meg nem állhatta, hogy oda ne bigyegyessze előbb sajátkezűleg e gúnyoros sorokat: Ha egyebet meg nem kaphatunk, küldjön legalább valamit ez ócska bundás szent ereklyéiből, pl. láb-körmeiből, a melyeket annyiszor nyújtott felénk [t. i. jóformán csókra] s áldott légyen Isten, hogy nem lett belőle pápa.[2])

Míly erővel nyilatkozik meg e pár sorban a sokat szenvedett királyné gyűlölete és keserve egyaránt!

Még ennél is gúnyosabb, sőt határozottan visszataszító Izabellának az a modora, melylyel két hét múlva újra írván Castaldonak, jelzi neki, hogy Margai nevű szolgáját beküldte hozzá, részint hogy tanácsot kérjen tőle néhány ügyében, másfelől, hogy részleteket tudjon meg a barát haláláról, a kit szörnyeteg-állatnak nevez, mely szárazságot és szelet, vihart támaszt, s hálát ad Istennek haláláért, a mi olyan volt, mint a varangyé, mely élve mérgez és dögölve gyógyít.[3])

---

[1]) Ugyanott az 57. lapon.

[2]) Így: Se altro non possiamo havere, almanco ne mandi delle reliquie sante de quella Pellicia repezata, o veramente delle ongie delli piedi, qualli ne apresentava spesso, et laudato sia Idio che non sara Papa. (Bucholtz id. műve 9. kötete 584. lapján.) Sörös Pongrácz »Forgách Ferencz kortörténelme« cz. dolgozatában félreértette a királyné e sorait (a Századok 1897. évf. 102. l.), midőn azt írja, hogy ő a barát »ócska bundájából kér emléket«, a mi csakugyan nem vallana királyi gondolkodásmódra.

[3]) Január 16-án kelt levelének e bevezető sorai így hangzanak: »Da costui aspetiamo pieno aviso delle occorrenze succedute doppo la morte di tanto portento e monstruoso animale, il quale vivo soleva produrre tempeste, venti e procelle ad ogni suo piacere, sia ringratiato Idio, che ni sin qui; la morte soa è stata come del Rospo, che vivo avelena, e morto sana del veleno«. (Egykorú másolata a bizonyára sajátkezű levélnek, a bécsi államlevéltárban.)

A mire Ferdinándot Castaldo jan. 15-én újból ösztönözte, hogy siessen Izabellát kielégíteni és mielőbb elvitetni Kassáról (a mit ő maga is leginkább óhajtott, mert sok izgató van körülötte, a kik jó szándékában eltántoríthatják,[1]) Oppeln átadásával nemsokára bekövetkezett, s csak a király követei megérkezésén és Izabella fivére, a lengyel király intézkedésén múlt, a ki illő elszállíttatásáról gondoskodott. A királyné asszony »rakodni kezde« s a hetek folytonos csomagolás és munka közben teltek, míg végre a biztosok is megérkeztek: Werner György (írja magát Wernher-nek) Sáros vára kapitánya, felső-magyarországi kincstárnok, és rokona: Rakovszky György, túróczi jogtudor, kiknek (miután Czéczey kapitányt, továbbá Kewesdy Lukács és Nyárádi László két várnagyot, s a kassai bírát és tanácsot feloldta hűségi esküjök alól,[2]) átadta a vár és város kulcsait jan. 25-én, s azok azonnal Serédi Györgyöt iktatták be a kapitányságba.[3]) De a meglévő gabona-készletet nem adta át Izabella, hanem szétosztotta amaz ürügy alatt, hogy 600 frtnyi adósságát törleszsze vele.[4]) Ekkor már a lengyel marsall intézkedésére Nagy-Szalókról leküldött szepesi szekeresek is készen állottak 36 lóval s minden teher-kocsihoz 3—3 emberrel, s a szükséges felszereléssel,[5]) s így, miután a királyné a vár átadásával teljesítette Ferdinánd kívánságát, felrakodtan, harmadnapra, 27-én »sírva el-kiindúlt« Kassáról[6])

[1]) Barabás regesztái id. h. 448. lapján.

[2]) Izabella királyné felmentő levele saját és fia nevében 1552 jan. 27-éről, Kassa város levéltárában az 1552. évi akták 1676. sz. a. (Ifj. *Kemény* Lajos levéltárnok szíves közléséből.)

[3]) Miután Werner György átvette Izabellától Kassát, a király rendeletére Bornemisza Pál veszprémi püspökkel együtt Erdélybe indúlt márczius havában, hogy az ország jövedelmét összeírják, a só- és aranybányákat megvizsgálják, az adóbeszedés, egyházi tized és egyéb kincstári jövedelem ügyét rendezzék. Rendkívül fontos jelentésök közölve Joh. Christian von *Engel:* Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer (Halle, 1801.) II. köt. 22—42. és III. köt. 6—31. lapján; s bővítve, az »Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde« VII. köt. (Kronstadt, 1866.) 403—413. l.

[4]) Werner és Rakovszky jelentése Eperjesről 1552 febr. 14-ről, a bécsi udvari kamarai levéltár *Hungarn* osztályában.

[5]) Wagner: Analecta Scepusii II. része (1774.) 256. lapján.

[6]) Izabella két levele 26. és 27-ről Ferdinándhoz, ugyanott, a 453.

— melynek népe könyezve vált el tőle — a nagy bizonytalanságba.

Izabella szigorúan ragaszkodott ahhoz a kijelentéséhez, hogy addig nem távozik Kassáról, a míg saját és fia herczegségeit át nem adják biztosainak, s csak e határozottságának köszönhette, hogy ez az átadás jan. 17-én végre megtörtént, hosszas tanácskozások után Oppelnben, a hol Ferdinánd biztosai az őrgróf helytartójával és tanácsosaival előleges megállapodásuk szerint, 13-án találkoztak. Három napig veszekedtek csupán a magyar frt és tallér árfolyama megállapítása fölött, mert az őrgróf emberei a forintot 103 krba, a tallért »auf 17 Batzen« akarták bevenni,[1]) vagy mint azok Boroszlóban járnak: 112 krba, s a tallért 68 krba, vagyis $1^1/_2$ tallérba a magyar forintot. Végre harmadnapra megegyeztek, hogy a frtot 101 kr.-nak, a tallért 69 kr.-nak számítják, mire rögtön ki is fizették az őrgróf embereinek a zálogösszeg felét. Ekkor megtörtént, a hivatalos átadás és átmenvén a kastélyba, a hová a rendek összegyülekeztek, feloldták őket az őrgróf iránti köteles hűségök alól. Ezután Izabella biztosaival tárgyaltak, kiknek megbízó levele ellen volt kifogásuk az őrgróféknak, mivel azt csak maga Izabella írta alá (s nem fia gyámtársai is) szövegezése szerint pedig a herczegség átadását a maga *és* fia számára kérte, holott a szerződés értelmében az csak is fiát illeti meg. További húza-vona elkerülése végett azonban feltételesen még is átadták, Ferdinánd ratificatiójától téve függővé annak érvényességét. A rendek a következő napig megtagadták az eskütételt, azt vetvén okúl, hogy kívánságaik szerint herczegségök nem adományozható el, mivel örök időkre a cseh királysághoz tartozik, s kérésökre a biztosok felolvastatták kiváltságaikat; hanem beesteledvén, a tárgyalást elhalasztották. De még akkor este felkereste szobájokban Ferdinánd biztosait Posadowski várnagy, a rendek nyolcz küldöttjével, az eskü-

lapon. Indúlása napja megegyezik Oláh Miklós *Ephemerides*-e feljegyzésével és Kovachich: Scriptores rerum Hungaricarum minores-e I. kötete (1798.) 92. lapján.

[1]) Ennek értékéről tájékoztathat az az adat, hogy egy frtra 15 Batzent vagy 60 krt számítottak. (Egy 1555 nov. 14-iki királyi kötelezvényben, a bécsi udvari kamarai levéltár *Böhmen* osztályában.)

forma olyan szövegezését kérvén, hogy ha a privilégiumokat 3 hónap alatt nem erősítik meg, a rendek felmentetteknek tekintessenek hűségök alól, a mit teljesíteniök kellett, külön reversalisban biztosítván őket arról. Erre letéve az eskűt, átnyújtották az átadásról szóló jegyzéket, felbecsülték az ingóbingó tárgyakat a leltárak alapján, melyeknek átadását és elszámolását a királynéval, Kindler vállalta magára. A herczegséghez tartozó beutheni jószág és bányaművek átadását azonban az őrgróf biztosai megtagadták. Krzelitzét csak egy 1000 frtos kötelezvény ellenében tették, Oderberget pedig Ferdinándnak tartották fenn.[1])

Három hét telt bele, a míg Schellendorf, a királyné megbízottja, szervezte az uradalmat, s kinevezte a tiszteket és szolgákat, a kik aztán febr. 7-ikén tették le kezébe az oppelni várkastélyban cseh nyelven, az Izabella és fia iránti hűségi esküt.[2])

III.

Izabella, a kit útjában már ismert udvari hívein kívül a »jó Prini Ferencz« is elkísért,[3]) Czéczey Lénárt, a hű várkapitány azonban Kassán volt kénytelen maradni, mivel hirtelen beteg lett s a királyné indúlása után ötödnapra meghalt,[4]) valamint Castaldo unokaöcscse is őrség-fedezetével,[5]) Lengyelországnak tartott, s a rendes postaúton Eperjesen, Sandecen

[1]) Ferdinánd biztosai jan. 19. és 21-iki jelentéseinek fogalmazványa a boroszlói államlevéltárban. A kiváltságok confirmálása meg is történt, de csak 1553 ápr. 10-én Grézben, mikor Ratibor is átadatott János Zsigmondnak.

[2]) Az esküforma szövege ugyanott.

[3]) Ezt, valamint a nyitrai püspököt (Monsignore Rev. die Nitria), a ki ez időben Thurzó Ferencz volt, Izabella Krzepice-ből 1552 márcz. 4-én Ferdinándhoz írt levelével bocsátja haza, kiemelvén benne nagy szolgálatukat és megelégedését. (Eredetije a bécsi államlevéltárban.)

[4]) Tinódi krónikája id. h. 59. lapján.

[5]) Eredetileg Serédynek kellett volna Izabellát Oppelnbe kísérnie, a kinek Ferdinánd még 1551 okt. 23-án megparancsolta, hogy erre 200 lovassal minden órán készen tartsa magát (közölve a gr. Károlyi-oklevéltár, III. kötete 268. l.) s ez úgy látszik most azért maradt el, mivel Czéczey váratlan halála folytán neki kellett a kapitányságot átvennie.

át (Sondsch), a meddig a szepesi »furmányosok« vitték, Krakóba ment, hová nagy lassan febr. 9-én érkezett.

Sandecen, a határszéli lengyel városban, úgy látszik már várták a lengyel király biztosai, azzal az üzenetével, hogy vonúljon krzepicei várába (északnyugatra a híres czenstochowi búcsújáró helytől, közel Szlézia határához) s várja be oda érkezését. Izabella egy hetet pihent Krakóban,[1]) a hol a király nevében Boner János chelmi várnagy ünnepélyesen fogadta.[2]) Maga a város is két új zászlót csináltatott őrsége számára ez alkalomból, és két ezüstből készült aranyozott drága füstölővel kedveskedett Izabellának és fiának, a kiket az előkelőbb matronák kísértek be a feldíszített városba.[3])

Szerencsés hazaérkezését titkára, Csáky Mihály jelentette meg a királynak, a kihez (Krakóban jóformán meg sem pihenve) 11-én érkezett, s ellátva tanácsaival, 17-én[4]) indúlt vissza úrnőjéhez, a ki már ekkor szintén útban volt nagy kíséretével Krzepice felé.

Zsigmond Ágost febr. 27-én indúlt ki Piotrkówból, az országgyűlésről, rég nem látott nővére látogatására, a kinél márcz. 4-ig maradt,[5]) felújítva társalgásuk közben az eltelt évek búját-baját, örömét, s gyönyörködve szépen fejlődő reményteljes fiában. A király egy remek párducz-bundával lepte meg nővérét,[6]) a kire e látogatás egyébként is nagy jelentőségű volt. Vígasztalta elhagyatottságában, s biztatta, hogy mielőbb foglalja el oppelni birtokait, mert azzal nagyobb alapja lesz Ferdinándtól ígéretei teljesítését sürgetni. A király ez ügyben

[1]) Izabella kíséretében 200 lovas volt, s ugyanennyi fuvaros, kikkel febr. 9-től 15-ig hét napot töltött Krakóban, s ez idő alatt Dembinski Szaniszló a királyi pénztárból 1336 lengyel forintot, 5 garast és 12 denárt költött egész udvartartására. (A varsói főlevéltár 164. sz. udvari számadási kötetéből.)

[2]) Lásd Annales Stanislai Orichovii (Posnaniae, 1854.) 117. lapján.

[3]) Piekosiński: Prawa i przywileje miasta Krakowa I. köt. 1015. lapján. A két füstölő értéke 148 frt 5 garas, súlya 10 márkánál több volt.

[4]) Kíséretéhez tartozott 9 ember és 8 ló, a kikre felment ez idő alatt Pol. fl. 35/1/15. (A fenti számadáskönyvből.)

[5]) Selbst-Biographie Sigmunds Freiherrn von Herberstein a »Fontes rerum Austriacarum« *Scriptores* I. köt. 392. lapján.

[6]) Ezért Bogaczik Erasmus krakói szűcsnek 108 forintot fizettek. (Az id. varsói számadási kötetből.)

Slézia főkormányzójával: Boldizsár boroszlói püspökkel is tárgyalt, a ki Ferdinánd megbízásából éppen azon a héten járt nála, a melyen eljött Piotrkówról, sőt nehézkes kísérete miatt, még ott is hagyta eljövetelekor.[1]) Támogatását a király külön is felajánlta Izabellának Ferdinánddal való egyezkedése ügyében,[2]) a kihez a királyné nyomban követet is küldött, 3-iki levelével, kérve, hogy gondoskodjék Oppeln átadása ratificatiojáról, jövedelméről, az 50,000 frt megfizetéséről és egyúttal Petrovicsról is, hogy Munkácsot végre megkapja, »nehogy kalandor módjára kelljen ilyen vén korában ide s tova kószálnia«.[3])

A másik fontos ügy, a mit a testvérek Izabella kérésére megbeszéltek: János Zsigmond neveltetésének ügye volt, a mit a király úgy intézett el, hogy kis unokaöcscse nevelőjéül Novicampianus Albert doktort, a krakói híres mestert szemelte ki.

Ezután újra felkészült Izabella s a sléziai Rosenbergen át, nehány napi kocsizással márcz. 12-én délben végre beérkezett Oppeln várába, fia herczegsége fővárosába, melyért neki szép gyulafejérvári rezidencziáját el kelle hagynia.

Nehány órával utána jutott oda Ferdinándnak a lengyel királytól, illetve az országgyűlésről Bécsbe visszatérő két követe is: Herberstein Zsigmond és dr. Lang János, kiket Izabella másnap reggel fogadott,[4]) s így ők voltak az elsők, kik a királynak panaszairól és elégedetlenségéről jelentést tehettek, s alább idézett panaszos levelét átadhatták.[5]) Mert bizony a sze-

[1]) A püspök szombaton febr. 20-án 67 személylyel és 75 lóval érkezett, s 9 napi tartásukra felment Pol. fl. 448/8/12. (Ugyanott.)

[2]) Sürgette is Castaldot márcz. 10-én, hogy siettesse ügyét Ferdinándnál. (Barabás regesztái id. h. 653. lapján.)

[3]) Barabás regesztái id. h. 650. l. (Eredetije a bécsi államlevéltárban.) Ekkor küldhették talán be Petrovics Péter útjokban Eperjesen jan. 28-án (el prossimo di de Giobbia dopo la festa della conversione de San Paulo) kiállított hitlevelét, melyben Munkács várát Ferdinánd hűségében megtartani ígéri, várnagyával és tisztjeivel együtt, oly feltétel mellett, hogy jogában álljon neki, Petrovicsnak, a várat 10,000 frtban bárkinek is végrendeletileg hagyományoznia, s az csak akkor juthasson ismét a király birtokába, ha ezt az összeget ő, vagy fiai az illetőnek (a kinek Petrovics hagyná) készpénzben lefizeti. (Veranesics olasz fordításában közölve *Összes munkái* IV. köt. 366/8. lapján, arról a példányról, melyet ő a portának bemutatott.)

[4]) Herberstein önéletrajza, id. h. 393. lapján.

[5]) Izabella maga említi, hogy levelét velök küldi.

gény királynénak itt borzasztó napjai voltak, s ha eddig is szerencsétlennek érezte magát, megpróbáltatásának keservei még csak ezután következtek. Márczius 20-iki levele, melyben Ferdinándnak ideérkezésöket jelenti, tele van panaszszal, a mit pedig pár nap múlva Castaldonak (hálásan haza eresztett unokaöcscse útján) küld, abban tartózkodás nélkül szabad folyást enged elkeresedett érzelmeinek.

Kipihenni remélte itt — úgymond e két levélben — hányattatása fáradalmait, de még nem telt el nap sírás és könyhullatás nélkül, ha szerencsétlen elhagyatott sorsára gondol. Oppeln kívül-belül puszta, s az omladozó, fával felpeczkelt kastély jóformán üres, mert Posadowski, a herczegség eddigi tiszttartója mindent elhanyagolt és kipusztított a gazdasággal, melyben semmi szarvasmarhát nem talált s a tönkretett halastavakkal együtt. Nemcsak vetőmagot és élelmi szereket, de házi eszközöket: asztalt, széket és ágyakat kellett vennie, mert még az sem volt, a mire fiával fejét pihenésre hajtsa.[1]) Podgyásza, czók-mókja még azon módon hever a szekereken, mivel nincs, hová berakassa. Így a herczegség jövedelme is oly szegény, hogy abból nem élhet meg. Mellékli az erről szóló kimutatásokat, a mikből kitűnik, hogy a jövedelem az ígért 25,000 magyar frt helyett legfeljebb 7300 frtra rúg, holott a kastély

[1]) Hogy milyen volt ez a pusztítás, arról fogalmat alkothatunk magunknak abból a jegyzékből, melyet az eltávozott biztosok helyett Zebolka Venczel és Ambrus, öreg vámos állított össze öt régi cseh leltár alapján, annak kimutatására, hogy mivel hátralékos az őrgróf Izabellának. Ennek adatait összegezve, több mint 100 malder különféle gabonával és abrakkal, s az idei terméssel volt adós, az oppelni kastélyhoz s a newodniki gazdasághoz pedig a következő marha- és baromfi-állománynyal, a melyhez tartozott: 5 kocsiló, teljes hámfelszereléssel, 48 fejős tehén, 27 ökör, 12 kétéves borjú, 14 szopós borjú, 6 hízó disznó, 112 disznó, 30 malacz, 15 igás ló, 1 három éves, 2 kétéves, 3 egyéves és 2 idei csikó, 20 liba, 3 kakas, 28 tyúk és 11 csirke. Végül, a halgazdaság állott 7 tóból, melyek mindegyikében más-másféle halat tenyésztettek s tartottak, így pl. az egyikben 120 három éves potykát, egy másikban 50 sokk kétéves halmagot, 130 sokk kétnyaras halat, vagy 9 zuber kárászt, stb. tartókban meg 8 sokk potyka tenyészett. A mint ezekből látjuk, tisztes gazdaság lett volna ez, ha csak felét is megadták volna az őrgróf emberei. (Az összeírás eredetije a boroszlói államlevéltár Opp.-Rat. osztályában.)

és a gazdasági berendezés fentartása legalább évi 10 ezer forintot igényel. Ilyen kilátások mellett s az élelmi szerek hiánya következtében kénytelen anyjához költözködni, vagy testvéréhez a lengyel királyhoz, a kik szívesen fogadják.[1])

Izabella panaszolkodása éppen nem volt túlzott.

Már maga a cserében nyert tartomány kicsinysége is meglepte, s igaza van a későbbi szász krónikásnak, hogy a két herczegségnél két erdélyi szék, sőt még két vármegye is nagyobb volt,[2]) mert területök még akkora sem, mint pl. Kolozs- és Nagy-Küküllő-megyéké, a külön Münsterberg pedig félakkora sincs, mint Kis-Küküllő megye.[3]) Az oppelni herczegi kastély (mely az 1532-ben elhalt utolsó Piast-herczegök: János után húsz év óta gondozatlan és úgyszólván lakatlan volt) az Oder Ostrowek (Pascheke) nevű 545 öl hosszú és 264 rőf széles kis szigetén állott, kőfallal és árokkal körülvéve. A nyúgatra eső kastély emeletes főépülete 20 ölnyi hosszú és fél annyi széles, földszinten három boltozott s egy kis szobával, a félemeleten egy boltozatos szobával, kamarával és egy nyári lugassal, a legfelső emeleten pedig 3 szobával és 6 kamarával, a mi itt kisebb, (talán háló) szobának értendő.

E mellett az udvaron volt a konyha és sütőház, a kút s a 19 öles kerek vártorony, a kapu felett végül a várkapitány (Burggraf) szobája és a kanczellária. A főépület tulsó

[1]) Izabella Ferdinándhoz márcz. 20-án, János Zsigmond Castaldohoz 20-án, és ugyanahhoz anyja 24-én, két levélben. Barabás regesztái id. h. 655. l. és Huber id. műve 9., 11. lapján, Loboczky későbbi jelentése szerint is. (Valamennyi a bécsi államlevéltárban, a »Registrum omnium redditum ducatus Oppoliensis« czímű jegyzékkel együtt.)

[2]) Fuchs Márkus írja 1598-ban, a Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum (Trausch kiadása, Brassó 1847.) I. köt. 134. lapján.

[3]) Az oppelni herczegséghez tartoztak a következő kerületek: Falkenberg, Gross-Strehlitz, Kosel, Lublinitz, Neustadt, Oppeln, Ratibor. Rosenberg és Tost-Gleiwitz, 8202 km²-nyi területtel (Mayers Konversations-Lexikona 1896-iki V. kiadása szerint) míg ezzel szemben Kolozs- és N.-Küküllő megyék területe 8258·97 km². Szorosan véve még tán ekkora sem volt, mert Izabella fentebbi jegyzéke szerint csupán Oppeln, Falkenberg, Prudink, Strehlitz, Rosenberg és Lublinitz kerületektől, valamint Chrapkovicz, Biela, Piskowycz, Chrzelicz és Stynawa városoktól telt ki a jelzett 7294 frtnyi jövedelem, melyből csak 4059 frt volt állandó, rendes bevétel.

telén állott az istálló, felette két kis szobával, a számadó lakásával s egyéb mellék-helyiségekkel, összerótt gerendákból építve, s a helyiségek tapasztott deszkafalakkal elkülönítve, a mint a kastély ez időből származó számadásai mutatják. Volt még egy kis várkápolna is, és a falak alján kert, hová fedett folyosó vezetett le.

A szigettel átellenben elterülő kőfallal kerített város (hová a kastélyból az Oder-ágon vert hídon lehetett bejutni) kellemes benyomást keltett templomaival, városházával, bástyatornyaival, s közel 300 házával, melyek azonban szintén fából voltak, kevés kivétellel. A lakosok számát, kiknek nagy része kézműves, és csak egy kis töredéke gazda-ember, mintegy másfélezernyire tehetjük,[1]) a kik a városi tanácsnak fizetett adón kívül a herczegnek is adóztak; a kézművesek közül pl. minden fazekas hetenként hat fazekat tartozott a kastély konyhájára adni s valamennyien együtt 30 boros kancsót, ép úgy, mint a mészárosok, pékek és többi iparosok. De maga a város adója sem volt nagy, ha meggondoljuk, hogy ez időben (az 1557-iki számadás szerint) városi bér, füstpénz, s a kereskedők és kertek után 123 frtot és 17 garast fizetett a herczegnek: tartozott továbbá a kastélyba szállítani évenként 6 oldal szalonnát, 6 sonkát, 24 kappant és karácsonyra, meg husvétkor 2—2 kanna bort és schweidnitzi sört[2]) — a mi nem mondható valami fényes herczegi jövedelemnek, még ha a hídpénzt és egyéb vámot ide is veszszük, kivált, hogy az élelmi szerek is meglehetős drágák voltak. Így pl. 1554-ben egy véka búza 16 garas, a rozs 15, a zab 7 garas, egy ökör $3^1/_2$ s egy tehén 2 frt.

Nem csodálhatjuk, ha szegény Izabella · királyi asztalához képest — itt úgyszólván éhezett (mint később írá) s hogy ily viszonyok közt csakugyan komolyan gondolt arra, hogy anyjához menjen. Ezt a szegénységet nem türhette soká.

---

[1]) Mai nap Oppeln-nek 23,018, és Ratibornak (a hol az Oder hajózhatóvá válik) 21,657 lakója van, s mindkettő nagy ipar- és gyárváros. (Lásd Mayers Konversations-Lexikon-ában.)

[2]) Idzikowski: Geschichte der Stadt Oppeln-je 105., 108., 109., 114. és 126. lapján. Szerzőnknek a város házaira és lakóira vonatkozó adatait kikerekítettem, már csak azért is, mivel ő azokat egy 1533-iki *urbarium*-ból merítette s így — húsz év utáni időre bátran hozzátehetünk egy kis szaporulatot.

de előbb egy kis körútat tett e sokat magasztalt herczegségben, hogy legalább megismerhesse. Hogy azokat a birtokokat lássa, melyeket Ferdinándtól a jegypénzéből fenmaradt 40,000 frtért kapott, április elején Münsterbergre sietett, mely Oppelntől nyugatra fekszik, az Oder egyik mellékfolyója partján. Innen virágvasárnap estéjén, ápr. 9-én ért a szomszéd Frankensteinba, hol másnap mindkét herczegség rendjei ünnepélyesen meghódolván neki, helytartójául megerősítette Oppersdorf Györgyöt, az eddigit. Hazatérő útjában megtekintette a közeli Kamenz zárdáját, hol hétfőn megebédelt, meghált és másnap, mise után megreggelizvén, Neisse felé indult,[1]) melynek érintésével keleti irányban haladva jutott haza. Nagypénteken (15-én) már ismét Oppelnből ír,[2]) s ott töltvén a húsvéti ünnepeket, újra felkészült és a rosenbergi úton ápr. 26-án ismét bátyjához érkezett Piotrkówra, a ki elibe ment, s egyúttal rendeletet adott, hogy nővérét Varsó felé tartó útjában minden állomáson jól tartsák.[3])

A király, nővérének Oppelnben tartózkodása idejében is élénk összeköttetésben volt vele. Az ünnepekre ápr. 9-én vörös bort küld neki, s egy hét múlva három küldönczöt is járat hozzá,[4]) részint, állapota felől tudakozódva, részint pedig, hogy

[1]) A közel egykorú Henel Miklós ab Hennenfeld: Cronicon ducatus Monsterbergensis et territorii Francosteinensis-ében, Sommersberg: Silesiacarum rerum scriptores-e I. köt. (Lipsiae 1729.) 230. l. Chronologiájában azonban egy kis hiba van, mert ha Izabella Frankensteinba »Am Abend Palmarum« ért, s onnan Neisse-nak tart, akkor nem ebédelhetett »am Montag nach Judica« a kamenzi zárdában, a mi előbbre, ápr. 4-re esik. Ha pedig úgy vesszük ezt, hogy innen ment Frankensteinra, nem képzelhetjük el, hogy kétszer jött volna a távoli Neisse-ra. Én tehát úgy egyeztetem ki ez ellentmondó adatot, hogy Frankensteinről jöve, bizonyosan virágvasárnap utáni hétfőn ért Kamenzre, a mi egyedül természetes.

[2]) Miksa főherczegnek, a cseh királynak, a kinek Loboczkyt ajánlja, kérve, hogy hallgassa meg s küldje jó tanácscsal vissza hozzá. Keltezve: In arce nostra Oppolia feria sexta Parasceves, és aláírva: soror Ysabella regina. (Eredetije a bécsi államlevéltárban.)

[3]) Egy ilyen rendelete ápr. 26-ikáról a raweni várkapitánynak meg van a varsói kincstári bizottság levéltára I. köt. 325. sz. a.

[4]) Ezek voltak: Vierzbieta Szaniszló, Pielgrzim Gáspár és Kowalski, a kik ápr. 16-án 6—6 frt útiköltséget kaptak. (Az idézett varsói számadáskönyvben.)

Novicampianus késése miatt megnyugtassa. Ezt a király még márcz. 30-án felszólította, sőt posztót és menyétbundára való pénzt is adatott neki, de a mester késett, s három hét telt bele, a míg ápr. 20-án megindúlhatott,[1]) úgy hogy Oppelnbe már nem ért el, és csupán Piotrkówon találkozhatott a gondjaira bízott magyar királyfival.

De Izabella ezúttal csak nehány napot időzött bátyjánál, és május elsején indúlván vele Piotrkówról, nagy pihenőket tartva, hetednapra érkezett Varsóba. Édes anyja, Bona özvegy királyné 6-ikán[2]) elibe jött nővéreivel Plocko-ig, s ott látta viszont — 13 év múlva — özvegy leányát s kis unokáját.[3])

Ezt nagyon megszerették a varsói családi udvarban, hol mindent meg is tettek neki, hogy szórakoztassák és kedvében járjanak. Igy a többek közt junius elején elvitték a közeli sochaczowi rengeteg-erdőbe is, hogy anyjával együtt bölényt (bonum sylvestrium) láthasson, s hogy az már akkor is milyen ritka volt, jellemzően mutatja a király rendelete, mely szerint, ha Izabella fiával netalán vadászni akarna a nemes állatra, csupán egyetlen egyet szabadjon megölniök.[4]) A király egyszersmind mintegy szükségéről gondoskodván, ünnepélyes okiratban is engedélyt ad junius 12-én nővérének, »a ki a sors és szerencse állhatatlansága következtében Magyarországon biztosságban nem lehet«, hogy a sanoki kapitányságban lakhasson holmijával és vagyonával együtt, melyet jelenleg Zborowski Péter várnagy bir, Izabellának rendelvén a kapitányság összes

[1]) Kapott 9 rőf adamaszk-posztót és »pro foderatura mardurea« 26 forintot; a kocsik felszerelése és az útiköltség pedig volt Pol. fl. 155/12. (Ugyanott.)

[2]) Ugyancsak e nap ír Izabella Tarczynból (mely városka Varsótól délnyugatra fekszik alig nehány mérföldnyire tőle) Ferdinándnak, Ratibor átadását kérve. Keltezve: feria sexta proxima post festum beatorum Philippi et Jacobi. (Eredetije a bécsi államlevéltárban.)

[3]) Az idézett varsói számadási könyvből, a hol naponta fel van jegyezve asztaltartásának költsége.

[4]) Zsigmond Ágost rendelete Borek Szaniszló sochaczowi kapitányhoz Covaliae, 1552. junius 8-ikáról (feria quarta ante S. Trinitatis proxima) így: unicum tantum modo bovem occidere liberum illis esto. (Eredetije a varsói kincstári bizottság levéltára I. köt. 337. sz. a.)

jövedelmét, Zborowski halála után pedig az általa birt részt is neki tartja fenn, összes jövedelmével együtt.[1])

Ferdinándot Izabella nem remélt, váratlan elutazásának híre kellemetlenül lepte meg, mert bármennyire nem volt is képes (részben akaratán kívüli akadályok miatt) a szegény trónvesztett királynét megelégíteni és panaszait orvosolni, még sem lehetett ínyére, hogy a lengyel királyi udvarban tartózkodjék,[2]) mely iránta soha sem volt valami barátságos hajlamú. Tudhatta, hogy az most mindent el fog követni Izabella érdekében, kinek hívei ébren voltak Erdélyben, hol Ferdinánd befolyása és tekintélye György barát halála után és Castaldo zsoldosainak rablásai folytán hihetetlen módon aláhanyatlott. A barát meggyilkoltatása éppen az ellenkező hatást eredményezte, mint a mit a bécsi udvar tőle várt, t. i. megkönnyebbült általa a nemzeti párt helyzete és nyílt titok volt már az újév első hónapjától kezdve, hogy az erdélyiek török, lengyel és moldvai segélylyel vissza akarják hozni János Zsigmondot és anyját, a mi a szultánnak is egyenes kívánsága volt.

Castaldo, a ki e mozgalom minden részletéről idején értesült, a nélkül azonban, hogy elfojthatta volna, mindenről jelentést tett szorgalmasan az udvarnak, már febr. eleje óta, sőt ápr. 10-én biztos hírként jelzi Ferdinándnak, hogy a portáról levél érkezett az erdélyi rendekhez, hogy a szultán Budáról embert küldött »Izabellához és Petrovicshoz, tanácsolni nekik, hogy a királyfit Lengyelországon keresztül hozzák Moldovába« hogy visszahelyezze Erdély birtokába, a miben a lengyelek is segítik,[3]) kiknek királyát a szultán fel is szólította.[4]) Nem csodálhatjuk hát, ha a király erre adott ápr. 28-iki válaszá-

[1]) Kelt Thorunii feria quarta ante festum sacratissimi corporis Christi proxima. Anno Domini 1552. (Hivatalos másolata a varsói főlevéltár »Metryka Koronna« cz. gyűjteménye 80. köt. 267. lapján.)

[2]) Mintha csak elutazását Ferdinánd előre sejtette volna, ápr. 11-én rendeli a sléziaiaknak, hogy kövessenek el mindent, hogy Izabella fiával ott maradjon az oppelni herczegség vagy Frankenstein területén. (A boroszlói államlevéltár *AA* III. 6[b] sz. iktató könyve 81. lapján.)

[3]) Barabás regesztái a »Történelmi Tár« 1892. évf. 144. l.

[4]) Ibrahim bég a lengyel királynak Edernopoli, 1552 márcz. 21-ről. (A szultán két levelével együtt, lengyel fordításban a krakói hg. Czartoryski-múzeum Teka Naruszewicza cz. gyűjteménye 68. köt. 10. és 35. sz. a.)

ban azon gyanakodik, hogy Izabella »panaszolkodása alatt valami egyéb ok rejlik«, hisz, ha oppelni kastélyával nincs megelégedve, ott van a szép frankensteini vár, mely igen kedves helyre van építve, s benne a legszebb residentiája lehetne.[1])

Pedig a szerencsétlen, csalódott királyné panasza igazán őszinte volt, s ekkor még éppen nem remélte, hogy sikerüljön Erdélybe visszatérnie, melynek tervével még sem ő, sem a varsói udvar nem törődött. Mutatja ezt egyenes eljárása is, hogy gondosan összefoglaltak Oppelnben minden panaszt és sérelmet egy terjedelmes emlékiratban s azzal (elútazása előtt) ápr. 15-én Ferdinándhoz küldte udvarmesterét, Loboczkyt, hogy valahára véglegesen rendezze már a fejérvári egyezség teljesítetlenül maradt pontjait.

Hogy Ferdinánd szavát nem tudta beváltani, annak szűkös pénzügyi viszonyai közt az is volt az oka, hogy Oppeln nem tartozott közvetlenül a koronához, hanem a brandenburgi őrgróf birta zálogjogon. Ezért jövedelméről sem volt kellő fogalmuk, s így kiderülvén már az átvétel alkalmával a herczegség aránytalanúl csekély bevétele, a király még febr. 9-én értesíté Izabellát, hogy óhajtásához képest a hiányzó összegért ráíratja fiára a szomszédos Ratibor herczegséget, s ha annak jövedelmével sem kerülne ki az évi 25,000 frt. kipótolja még más birtokokkal s kárpótolja az eltelt időre is. A kiskorú György Frigyes őrgróf gyámjaival Ratibor átengedéséért folytatandó tárgyalások április elsején kitüzött határidejére azonban az egyik gyám, Móricz szász választó fejedelem nem jelenhetvén meg, ez az ügy is elhúzódott:[2]) ámbár a birtokosok ápr. 8-án Drezdában elvileg megállapodásra jutottak a kétherczegség kiváltása iránt, melyekért a bibersteini birtokokat ajánlták fel.[3]) Némi biztatás és halogatás után úgy látszik azonban mégis átengedték Izabellának, addig is, a míg kiválthatnák, csakhogy a ratiboriak nem akartak embereinek engedelmeskedni, úgy, hogy Loboczky jun. 28-án Ferdinánd intézkedését kéri, »hogy a gabona a mezőkről a birtokosok által ne ragadtassék el,«

[1]) Barabás regesztái id. h. 146. l.

[2]) Eredeti fogalmazványa a bécsi államlevéltárban.

[3]) A tárgyalások jegyzőkönyve e napról meg van a boroszlói államlevéltárban.

mikor az, úrnőjét illeti.[1]) De feleletűl most is csak puszta ígéretet nyert.[2])

Hasonló alapon nyúgodott uralma Oppelnben is, melyért hopmestererét a tavaszon útnak ereszté. Csakhogy Loboczky Ferdinándot nem találta Bécsben, honnan ápr. 25-én parancsát kérte Linzből, hogy utána menjen-e, vagy megvárja visszaérkezését.[3]) A következő hónapban utána is ment Passauig, de mivel a tárgyaláshoz szükséges akták nem voltak kéznél, a király jun. 2-án visszaküldé Bécsbe, hogy ott fiával, Miksával kezdje meg a tárgyalást. Ez nem igen akart e kényes ügygyel foglalkozni s csupán Ferdinánd jul. 5-iki újabb útasítása folytán fogadta Loboczkyt, de előterjesztésére csak általánosságban felelt aug. 7-én, s közbenjárását ígérve, a végleges választ atyja visszaérkezése idejére halasztja.[4])

Csak mikor Ferdinánd 13-án ismét Bécsbe tért, vették elő komolyan az ügyet s bizony aug. vége lett, mire az április közepe óta várakozó s egyik hivataltól a másikhoz utalt szegény Loboczky végzést kapott 16 pontból álló előterjesztésére.[5])

Hogy Oppelnt Izabella olyan romladozó állapotban találta, annak nem ő, hanem volt tulajdonosai az okai: ott van helyette a szintén átadott Münsterberg és Frankenstein, a hol kényelmesen élhetne, mire Loboczky azt jegyzé meg, hogy a lakóházak ugyan jók, de a vidék szegénysége és terméketlensége miatt ott nem lehet lakni.

Hogy Oppeln jövedelme csak 7000 frt, azt alig hiheti, de hajlandó biztosokat küldeni oda szept. 17-ikére, hogy azt Izabella embereivel a herczegség 10 évi számadásaiból közösön megállapítsák s az esetleges hiány kiegészítését Ratibor jövedelméből, mely iránt már alkudozik, újból ígéri. Ebbe Loboczky is belenyúgodott, csak azt kívánta, hogy a küldendő biztosok Ratibor tényleges átadására is fel legyenek hatalmazva. Követelte egyúttal a csonkán átadott oppeln-ratibori herczegség

[1]) Barabás regesztái id. h. 157. l.

[2]) Ugyanott a 268. lapon, Ferdinánd jul. 5-iki levele szerint.

[3]) Eredetije a bécsi államlevéltárban.

[4]) Barabás regesztái id. h. 280. lapján.

[5]) Ezt és Ferdinánd válaszát *Barabás* Samu, s még inkább Huber bő kivonatban közölte, s így ismertetését rövidre foghatom.

integritásának visszaállítását, melyből két sléziai nemes egyes részeket elfoglalt.

A biztosok szerezzenek majd a királynétól felvilágosítást a János király Váradon hagyott kincseiről, de a György barát hagyatékából ne kívánjon semmit, mert az »jure hungarico« őt magát illeti, s részben fel is használta hadi czéljaira. A 100,000 frtért, melylyel Ferdinánd Izabellának tartozik, nem inscribálhat semmi birtokot, mivel olyanja most nincs, de hajlandó feléért fekvőséget, feléért pedig évi 5% kamatot biztosítani neki a vám- és egyéb jövedelmekből. E helyett Loboczky az adósság teljes kifizetését kérte, hogy azzal a pénzzel a királyné szomszédos birtokokat vásárolhasson azok közül, melyekről úgy értesült, hogy szabadok. Ezt Ferdinánd a cseh rendek tudta nélkül lehetetlennek tartotta s újra azt kérte, hogy tekintettel a nagy hadi költségekre, hagyja még egy évig nála a pénzt s ez évre karácsonyig 6000 frtot fog neki a sléziai fizetőmesternél kiutalni. Ebbe belenyugszik a királyné, s a pénzt továbbra is nála hagyja, de kamat nélkül, »minthogy soha, semmiféle őse kamatból nem élt«, s kamatot az eltelt időre sem kíván tőle.

Az Erdélyben és a magyarországi váraiban maradt ágyúkért és lőszerért[1]) hasonlóval vagy pénzzel fogja a királynét kielégíteni. Ép úgy beleegyezik abba, hogy az oppelni herczegség investiturája (mivel a rendek egy része a hűségi esküt megtagadta.) János Zsigmond törvényes — 14 éves — koráig elhalasztassék, de azt a kérést, hogy Oppelnt és lakóit mentse fel minden adó, katona-kötelezettség és szolgálmány alól, történeti érvei daczára sem teljesítheti a cseh rendek hozzájárulása nélkül, ép oly kevéssé, mint azt, hogy a király a legközelebbi cseh országgyűlésen János Zsigmondnak a többi sléziai herczegekkel szemben valami külön előjogot eszközöljön ki. Azonban fogja állíttatni a cseh kanczellária által a már adományozott

[1]) Ezeket Izabella 1552 jan. 17-én íratta össze Kassán, a midőn azokat a felvett leltár alapján a comissariusok rendeletéből átadta Ormány Demeter és Sonnebrodt Gál biztosoknak. E leltár szerint volt 15 ágyúja, s egy csomó Kassa városától kapott, köztök egy *Bajusszos* és *Fijas* nevű ágyú, továbbá megfelelő golyók és lőpor. (Eredetije a bécsi udvari kamarai levéltár *Hungarn* osztályában.)

és adományozandó birtokokról úgy Izabellának, mint fiának a megerősítő oklevelet.[1])

Ezek a tárgyalás lényegesebb pontjai. Loboczky imént felsorolt ellenvetéseit külön replica-ba foglalva nyújtotta be, melynek hangja és tartalma annyira meglepte a királyt, hogy viszonválaszát azzal kezdte: nem hiszi, hogy az a királyné akaratából történt volna, mert ő mindent hajlandó teljesíteni, de a részletek további megbeszélése végett az udvari kamarához utalja.[2])

Izabella udvarmestere tehát ígéreteknél egyebet nem kapott, s bár a bécsi udvar fellélekzett, hogy lerázhatta nyakáról az erélyes, kitartó lengyel diplomatát, a ki a tavasz óta zaklatta minden hivatalban, éppen nem szüntek meg az aggodalmak ama veszély miatt, melyet előidézhet az a körülmény, hogy a lengyel udvarban tartózkodó királyné jogos követelései teljesítetlen maradnak. Más eszköz híján most is biztatással éltek, elrendelvén Castaldonak, hogy (a mint azt már májusban, és többször megtette) a maga részéről is nyugtassa meg Izabellát és anyját, Bona Sforza királynét, de ő jól tudta, hogy ez nem használ és szept. 22-én nyíltan meg is írta, hogy az igyekszik ugyan leánya ügyét »jó útra terelni, de gondolja meg felséged, hogy asszonynyal van dolga«,[3]) a mihez bátran hozzátehette volna még: a ki egyúttal anyja!

A két királyné kétség és remény közt várta vissza az udvarmestert, kinek hosszas távolmaradása aggodalommal tölté el lelköket. Nem ismerték a késedelem okát, még kevésbbé annak részleteit, a nehézségeket, melyekkel Loboczkynak az udvarnál küzdenie kellett, s így ügyöket siettetve, gyakran fordúltak Castaldo támogatásához. Julius 12-én írt neki és unokaöcscsének Bona királyné, jelentvén, hogy valamennyien egészségesek, kedves unokájával, János Zsigmonddal együtt,

---

[1]) Huber id. h. 13—15. l. Barabás regesztái 288., (Ferdinánd felelete aug. 29-ről) 291,474/6. l. De legelőször ismertette vázlatosan gr. Mikó Imre: Erdély különválása Magyarországtól (Pest 1860.) 98/9. lapján és Jakab Elek id. értekezése 143. lapján.

[2]) Mindkettő Barabás regesztái, id. h. 476/8. lapján, a bécsi államlevéltárban lévő eredetiek után.

[3]) Barabás regesztái id. h. 481. lapján.

kinek anyja nagyon elégedetlen, látván, hogy ígéretekkel tartják, holott a római királynak tettekkel és nem szavakkal kellene ígéretelt beváltani, talán annyival is inkább, hogy egy özvegy asszonynyal és árvával van dolga, a kik odaadó szeretetökben őt atyjoknak tekintik.[1])

Izabella is írt Castaldonak aug. 21-én, biztosítván, hogy mióta Magyarországot elhagyta, semmit sem tett visszatérése érdekében, mivel hűségesen ragaszkodik a békefeltételekhez. Ezért sem nyíltan, sem titokban nem *praktikált* a törökkel, sem mással, s ha a török mégis levéllel kereste fel, ez az ő dolga, a mit nem akadályozhatott meg.[2]) De Bona királyné magának Ferdinándnak is írt (aug. 28-án), sürgetve az ügyet, s kérve, ne nehezteljen azért a rokoni szeretettel nyilvánított asszonyi *tanácsáért*, hogy a míg leányát és fiát lehető gyorsan, meg nem elégíti, *bajosan fogja Magyarországot csendességben megtartani!*[3])

A magyarországi hadi eseményekről szintén értesült Izabella, sőt éppen Castaldotól, kinek lippai győzelmeért szept. 7-iki levelében gratulál, kifejezvén reménységét, hogy az elveszett Temesvárt is sikerül visszavennie.[4])

Így telt az idő és ilyen levélváltással szórakoztatta Izabella nyomott kedélyét.

A mint Loboczky végre hazatért és hosszas küldetése eredménytelenségéről jelentést tett úrnőjének, az elkeseredésében egész leplezetlenül értésére adá Ferdinándnak elégületlenségét. Kiszínlette birodalmából - írja okt. 1-én Varsóból — s még azt a keveset sem teljesítette, a mit ígért, »mintha

[1]) Mindkettő eredetije, Varsóból; a bécsi államlevéltárban.

[2]) Eredetije a bécsi államlevéltárban. E levél kíséretében anyja, Bona is írt neki, kifejezvén, hogy Izabella és fia olyan végszükségben van, hogy ha ő nem tartotta volna és tartaná anyai szeretetből, meg hogy szolgálatot tegyen Ferdinándnak, a legnagyobb nyomorba süllyedt volna. (Eredetije ugyanott.)

[3]) Igy: Nos haec scribere cogit, eidem M^tati V^rae nec dubitamus recordaturam esse postea profuisse sibi consilium id muliebre: Porro donec Maiestas V^ra S^ma Ser^mam filiam et nepotem nostros non expediverit, regnum hoc Ungarie quiete difficile poterit obtinere. (Eredetije a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[4]) Eredetije ugyanott.

bizony megdícsérnék érte a keresztény fejedelmek«, pedig, ha akarja, teljesíthette volna. Keserűen tapasztalja, mennyire hiábavaló volt ígéreteiben bízni, a miért fiával anyja váraiban kénytelen éldegélni. Castaldonak pár nap előtt, szept. 27-én, meg azt írta Loboczky előterjesztése hatása alatt, hogy: szerencsétlen, és elégedetlensége leírhatatlan, látván, hogy eddigi türelme nem használt, s a király Szent-Mihály napra csak azért küld biztosokat Oppelnbe, hogy felbecsüljék a levegő madarait, s a vizek halait, hogy jövedelmét az általa említett 7000 frtnál magassabra fokozzák.[1])

Ennek daczára úgy látszik, hogy a tárgyalásokon jelen lehessen, de meg a pestistől való félelmében is, pár hét múlva eltávozott Varsóból, de útközben hallván ottani embereitől, hogy Oppelnben éhen halna, annyira üres a kamarája, s olyan drága minden (pl. egy köböl zab egy frtnál is több), kénytelen volt feleúton Dobryczyceben megállani,[2]) melyet a királytól kapott, s később ismét visszafordúlni anyjához.

Izabella belátta, s bizonyára környezete és Loboczky is figyelmeztette, hogy a folytonos pénzzavarokkal küzdő Ferdinánd ígéreteiben nem bízhatik, s így, úgy veszem észre, már most kezdett foglalkozni az Erdélybe való visszatérés gondolatával. Kitűnik ez Erdélybe küldött leveléből, melyben azt írja, hogy azért »kénytelen ő magára és fiára gondot viselni«, mivel a királynak nincs módja őket kielégíteni s jövőben még kevésbbé fog Erdélyről gondoskodni tudni.[3]) A moldvai és havasalföldi vajdákkal való összeköttetése kezdetét is ez időre,

---

[1]) A bécsi államlevéltárban lévő eredetiek után Barabás regesztái id. h. 483. l. Huber id. h. 16. l. és Hatvani (Horváth) Mihály »Erdély állapota s Izabella viszonya Frater György halála után« Történelmi zsebkönyve (Pest, 1859.) 469. lapján és Bucholtz id. köt. 322. lapján.

[2]) Izabella levele Castaldo unokaöcscséhez Alfonzhoz Dobreciceről okt. 23-án. Aláírva: *La sventurata Ysabella.* Ugyanakkor Castaldo Jánosnak is írt, tele panaszszal, megemlítve azt is, hogy a »keresztény király« követének, a ki nemrég nála járt, a legcsekélyebb biztatást sem adta, mert ő nem megrontója a békeszerződésnek, melynek pecsétes levelét gondosan elzárva őrzi, ámbár sokáig nem élhet — ígéretekkel és szép szavakkal, a mikkel Bécsből tartják. (Eredetije a bécsi államlevéltárban.)

[3]) Castaldo 1553 febr. 5-iki jelentésében, Barabás regesztái id. h. 668. lapján.

1552 őszére tehetjük, mert nov. elején már híre járt annak a bécsi udvarban.[1]) De, hogy Ferdinándra hasson és gyanúját eloszlassa, fenti okt. 1-én írt leveléhez mellékelte másolatban II. Henrik franczia királytól kapott levelét, melyben — hogy elhárítsa a Magyarországot török részről fenyegető veszélyt — közbenjárását ajánlja érdekében a szultánnál, hogy fiának visszaadja atyja birtokait; csak tudja meg, akarják-e azt. A lovagias király ezt a támogatást nemes és nevéhez méltó dolognak tartotta, ama barátság emlékeért is, mely atyját János Zsigmond atyjához fűzte.[2])

Izabella azonban megnyugtatja Ferdinándot, hogy eszébe se jut hallgatni a kecsegtető szavakra, és iránta való hű magatartásában egy újjnyira sem tért el, csak ne feledkezzék meg ő sem ígéreteiről; mire okt. 22-iki válaszában atyai jóindulatáról és készségéről biztosítja, jelezvén, hogy ha az Oppelnbe küldött biztosok nem tudnának egyezségre jutni, külön követet fog hozzá küldeni, jóakarón inti, »hogy a legkeresztyénibb királytól« (t. i. a franciától) őrízkedjék.[3])

Ismételte e jóindulatát Gréczből 8-án írt levelében is, értesítvén, hogy az akadályok elhárítására és úgy az ő, mint fia teljes kielégítése végett biztosai mellé még két teljhatalmú oratort is küld: Herbersteint és Langot. De ezek főteendője — mint azt Castaldonak 6-iki levelében elárúlta — tulajdonképen az volt, »hogy a János Zsigmond visszavitele ügyében folyó practica állását kipuhatolják«, a mire a télire Krzepice-be

[1]) Ferdinánd nov. 9-ről oppelni főkormányzójának (Oberster Hauptmann) Boldizsár boroszlói püspöknek, híreit köszönve, további vigyázásra és jelentéstételre inti. (A boroszlói államlevéltár id. köt. 102. lapján.)

[2]) II. Henrik franczia király már 1552 jun. 22-én írja D'Aramonnak, konstantinápolyi követének, hogy külön követet fog küldeni a lengyel királyhoz János király fia érdekében, s megmondhatja a nagyvezérnek is, hogy mindent meg fog tenni »d'aider audit jeune Roy à recouvrer son Royaume: qui est oeuvre charitable et digne du nom que je porte, et que j'ay en recommandation pour l'amitié qui a esté entre le feu Roy mon pere, et le sien«. Guillaume *Ribier:* Lettres et memoires d'estat. (Paris 1666.) II. köt. 393. l.

[3]) Huber id. h. 17. l. és Barabás regesztái 488. l. Ferdinánd azzal is kedvében akart járni, hogy míg nov. 3-án erős rendeletet adott ki a török elleni pénzsegély megfizetésével késedelmező rendek ellen, Izabellától azt nem is kívánta. (A boroszlói államlevéltár id. köt. 55. lapján.)

húzódott Izabella figyelmét is felhíván hívei, decz. 17-ikén azt felelte a királynak, hogy »nem szükséges újabb biztosok kinevezése«, mivel Oppelnből hozzájött biztosaival: Redern és dr. Kindler uramékkal minden pont fölött kiegyezett. Kéri azonban, hogy Oppeln és Ratibor évi jövedelmét csak 16,000 frtra becsüljék, s a hiányzó 9000 frtot fiának készpénzben fizettesse meg.[1]) Úgy látszik, némi előleget is kénytelenek voltak a biztosok a pénz-dolgában megszorult királynénak ígérni, mert Ferdinánd 1553 jan. 7-én kéri a boroszlói püspököt (mint Slézia főkormányzóját), hogy sürgősen hajtson fel a rendek félévi ezüst adó-hátralékából 15,000 magyar forintot (75 krjával számítva), a mit febr. 15-ére kell megfizetnie Izabellának, a ki iránt be is akarja váltani kötelező ígéretét.[2]) Hogy pedig a püspöknek kedvében járjon, Izabella vadat küldött neki újévre, abból, a mit ő is anyjától kapott Lithvániából.[3])

Itt egyébiránt meglehetősen e lvolt foglalva, mert alattvalói peres, örökösödési, adás-vevési, s egy szóval polgári ügyeit, — mint ilynemű számos rendelete tanusítja — a leglelkiismeretesebben intézte tanácsosaival és alig volt napja, hogy így oppelniekkel ne érintkezzék.[4]) De azért a múlatság sem volt száműzve udvarából, a mit megkívánt már a szokás is. Így pl. kölcsön kérette a húshagyó előtti farsangi napokra szomszédja, a briegi Erich herczeg *síposait*, mivel egyik udvarhölgye lakodalmára készült.[5])

Herbersteinéknak tehát nem kellett tél idején Lengyelországba fáradniok, ámbár útasításuk is ki volt már állítva.

---

[1]) Barabás regesztái id. h. 654., 657. l. A levél eredetije keltezve: Sabbatho proximo ante festum diei Sancti Thomae Apostoli. (A bécsi államlevéltárban.)

[2]) A boroszlói államlevéltár id. köt. 111. lapján.

[3]) Izabella jan. 2-iki levele, ugyanott a 111. lapon.

[4]) Tanácsosai nevével már találkoztunk, s még csak Jordán Jánost említjük: udvari tisztjei pedig ezek voltak: hopmester: Loboczky (s halála után Czikowsky Miklós), asztalnoka: Malusky János, pohárnoka Ligenza Szaniszló és kincstárnoka Nizowsky Szaniszló (lásd Augustin Weltzel: Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor, 1881. II. kiadása 148. l.) a kik később Erdélybe is követvén, ott még halála után is szerepeltek.

[5]) Idzikowski id. oppelni története 132. l. Oppelni tisztje: Woliczy levele 1553 febr. 4-ről.

mivel az egyezség valóban létrejött, még az ifjú György Frigyes brandenburgi őrgróffal is, a ki a decz. 20-án Gréczben aláírt (s valósággal kierőszakolt) szerződés értelmében zálogjogon átengedte Oppeln és Ratibor herczegségét Sagan, Priebus és Naumburg városa, valamint a négy bibersteini birtok, ú. m. Sorau, Muskau, Friedland és Tribel ellenében, oly feltétellel, hogy Ferdinánd négy év alatt lefizet neki 183,338 arany frtot vagy évente 9160 frtnyi kamatot, a mihez még évi ötezer sokkot ígért a lausitzi sörpénzből.[1])

Izabella e fölötti örömében hálásan köszöni Ferdinándnak 1553 jan. 30-án kérései teljesítését, mire február 18-án Redernt harmadmagával ismét hozzáküldvén, intézkedését ígérte, hogy a ratibori herczegség visszaváltatván, az a cseh rendek beleegyezésével miclőbb átadassék neki és fiának.[2]) A szerződést a kiskorú őrgróf gyámjai jóvá is hagyván, Ratibor átadásául febr. utolsó napját tűzték ki, a mi akkorra ugyan nem, de ápr. 7-én a megszokott kifogások eloszlatásával mégis csak megtörtént. Ferdinánd biztosai így szerencsésen visszatérhettek Ratibor városából Izabellához, s ott kiállítván május elsején az átadott új birtokra vonatkozó szerződést, 4-én búcsút vehettek tőle.[3])

A herczegségek jövedelme ügyét is rendezte Ferdinánd Sopronban kelt ápr. 24-iki oklevelével, úgy, hogy nem engedett a királyné amaz óhajtásának, hogy az csak legfeljebb 16,000

[1]) Bucholtz: Geschichte der Regierung Ferdinands I. 4. köt. 493. l.

[2]) Barabás regesztái id. h. 672. l. Redern két társa volt: Hans von Rensperkh és dr. Kindler. Az instructio eredetije meg van a boroszlói állami levéltárban. Redern azonban, úgy látszik, vissza sem tért Bécsbe, hanem Sléziában járt, mert jan. 26-án Krzepicén volt. (Lásd Loboczky levelét onnan 1533 jan. 31-ről, a bécsi államlevéltárban.)

[3]) Ferdinánd biztosai ápr. 6-án követelték Ratiborban az őrgróf embereitől az átadást, de azt csak akkor teljesíték, mikor azok kötelezvényt állítottak ki számukra az 5155 tallérnyi bérhátrálékról, a mit 60½ krban számítottak fel, a minek megfizetéséért kezességet is kellett vállalniok. Igy végre a rendeknek is elibe terjeszthették az ügyet, kijelentvén nekik, hogy a felségjogokat Ferdinánd magának tartja fenn, mire aztán másnap letették a hűségi esküt János Zsigmondnak, annak két követe: a beteges Loboczky és Nawoi Wenzlaw tanácsos, oppelni helytartója kezébe és jelenlétében. (Ferdinánd biztosai jelentése 6-ról és 7-ről Briegről, valamint az esküforma szövege a boroszlói államlevéltár id. köt. 129. l.)

frtra tétessék, hanem húsz ezerben állapítá meg, kötelezvén magát arra, hogy a hiányzó 5000 frtot négy éven át évente ápr. 24-ére a sléziai fizetőmester útján Oppelnbe küldi. A sokat hánytorgatott 100,000 frt megfizetését is valószínűleg ekkor halasztották el újból 1554 jan. 6-ig, évi 6% kamattal, a mire Ferdinánd magát később nov. 22-én írásban is kötelezte.

Ez a sok engedmény tagadhatatlanúl fényes eredménye Ferdinánd udvarának és ígéretekkel dolgozó ügyes diplomatáinak, de éles elméjűségöknek még sem válik dicsőségére, ha nem látták be, hogy Izabella engedékenysége s egykedvűsége, melylyel keserű tapasztalatai után most már nem bánta, akármit tesznek és ígérnek is - tulajdonképen ügyök bukását jelenté.

IV.

Az özvegy királyné lelkét visszavonúltságában is büszkeség tölté el, annak a hazafias mozgalomnak szerencsés, kecsegtető fejlődését tapasztalván, melynek nyílt czélja volt: fiának visszavitele és Erdély fejedelmévé választása.

Eddig úgy tudtuk, hogy ezt a mozgalmat Izabella kezdeményezte Petrovics által, a török támogatásával, de most kiderül — s ez igen jellemző - hogy az a szultán egyenes parancsára történt, a ki ezt a tervet rögtön felszínre hozta, a mint György barát megöletéséről értesült. És ez érthető is, mert a török, a ki Erdély átadása után bosszúló hadjáratára készült, nem nézhette nyúgodtan, hogy Erdély Ferdinánd katonáival legyen megrakva, közvetlen szomszédságában a temesi bánságnak, melyet csak úgy tarthatott meg, ha ez a *szomszédság* független, illetőleg az ő fönhatósága alatt áll. Kitűnik ez a felfogás a szultán ama leveléből, melyet drinápolyi udvarából 1552 febr. 20-án intézett »Balassa Menyhárt fiához,« a mikor a barát halála hírét vette. Hogy Erdély Ferdinánd kezére jutott — írja benne — annak a barát volt oka, a miért az fejével lakolt is. Hozzád küldjük Ali csauszt, s a mint parancsunkat veszed, siess egyesülni társaiddal, és verjétek ki a németet kardotokkal Erdélyből, hogy Izabellának és fiának kára

ne legyen, hanem az ország továbbra is »a király fia« *szandzsákja* maradjon, mint volt régebben. Ha ezt nem teszitek, tudd meg, ti lesztek okai, hogy mikor a tavaszon népemmel Bécsnek indúlok, titeket is felperzsellek, gyermekeiteket eladatom és nem marad kő kövön Erdélyben. Ha azonban a németek várait beveszitek, kegyelmes leszek iránttatok, és pasáimmal is megsegítlek.[1])

A szultán meg is tette, a mivel már az év kezdete óta fenyegetőzött. Achmed pasa május elején indúlt meg Filipopolin át nagy seregével (a honnan erről Patócsy Ferenczet értesíti) és szándékát, megbízatását szófiai táborából május 16-ikáról keltezve, ünnepies formában kiállított külön-külön levélben írja meg: Kendy Antalnak, Horvát (sive Crovaticus) Györgynek, Horvát Ferenczuek. Varkócs Tamásnak, Balassa Menyhártnak, somlyói Báthori Andrásnak, Szeben város tanácsának, a szász és székely nemzetnek, s a várnagyoknak és erdélyi rendeknek.[2])

A fontos oklevél tartalma, mely az *egész nemzetet* felkelésre szólítja, kivonatosan ez: János király halálával Erdélyt a szultán fiának adta örökül, de a barát álnoksága azt Ferdinánd kezére játszván, a padisah most nagy sereggel küldi be Achmed pasát, hogy az országot ismét a király fia birtokába juttassa. Ezért a szultán parancsából rendelem — írja a pasa — hogy levelemet látván, a német hadakat kiűzzétek, János király fiát királyotokúl fogadjátok, s ha nem akarna az országba jönni, más derék férfit válasszatok *vajda*, vagy *erdélyi bán* czímen, és addig is, a míg oda érünk, erről minket értesítsetek. Az évi adót megfizetvén a szultán pártfogása alatt boldogan fogtok élni, de ha parancsunkat nem teljesítitek, tönkre tesszük ország-

---

[1]) Egykorú hivatalos német fordítása 957 (helyesen 959) Szeffer hó utolsó napján keltezve; a bécsi államlevéltár *Turcica* osztályában. Hasonlóan ir ugyan e napról egy Chirewucki nevű szerbnek, sőt még előbb jan. 21-ről Szász Deridel [Gergely ?]-nek s a *székelyeknek* (a mit Castaldo küldött fel az udvarnak márcz. 13-iki levelével), valamint valóságos proclamatioként »omnium terrarum ac regionum domini et castellani, minime et maxime populi«-knak. (Hasonlók ugyanott, külön-külön.)

[2]) Mind eredeti latin, keltezve: Ex castris nostris sub oppido Sofia [1552] 16. Maii. (Ugyanott.)

tokat, hogy kő kövön nem marad, s ha e sorainkra nem feleltek odaérkezésünkig, ti lesztek felelősök a következményekért.

Összeköttetését az erdélyiekkel (a kik a szultán ilyen határozott biztatása és támogatása felől értesíték) mindíg ébren tartá a királyné; de láthatólag erősbödött pártja, s maga a közhangulat, midőn Achmed óriási serege 1552 nyarán, a mikor juliusban az öt évi béke lejárt, tényleg betört hazánkba, és elfoglalta Temesvárt, s az egész Délvidéket. Csakhogy a pasa egy szál embert sem küldhetett Erdélybe, a hol a magyarok, a rendek magokra hagyatva, semmit sem tehettek, mivel a kerített városok a Ferdinánd hűségére esketett szászokkal, Castaldo bosszújától félve, nem mertek cselekedni. Ezért Szolimán külön-külön *fermán*nal inti hűségre Szeben, Brassó, Segesvár, Szász-Sebes és Besztercze bíráját és tanácsát, s külön a szász nemzetet, hogy szolgáljon nekik tanúságúl a moldvai vajda pusztítása, a ki berontott Erdélybe; s ezért Achmedhez csatlakozva, adják át neki váraikat, s verjék ki a hitetlen németeket és spanyolokat. Ha így hűségteket megmutatjátok — írja a szultán — elfelejtem mostani bűnötöket és nyúgodtan élhettek tűzhelyeiteknél, de ha nem, és továbbra is a németekkel fogtok tartani, magatok lesztek okai annak a nagy pusztúlásnak, melylyel tönkretesszük országtokat, hogy kő kövön nem marad.[1]) Megismételte e fenyegetést a nagyvezér, s Mehemed pasa is, de a szászok nem mertek moczczanni, a török meg a Délvidék védelmével elfoglalva, nem mehetett ellenök; mind olyan okok, melyek miatt Petrovics csupán a magyarokkal nem sokra juthatott.

De azért a hű szolga nem lankadt. Ő közvetítette a török levelezését Izabellával, a mit Bécsben jól tudtak, s maga Castaldo jelenté aug. 19-én a királynak, hogy Petrovics egy elfogott vármagyának vallomása szerint, a szultán visszaadja nekik az elfoglalt Temesvárt és Lippát, ha János fiát visszahozzák.[2])

Ez volt a stereotyp biztató ígéret, de hozzákötve ahhoz a

[1]) Keltezve: Konstantinápoly, 959 Sabán hó második harmadában = 1552 aug. 1—11. Valamennyi eredetije törökül, egykorú latin fordításukkal, ugyanott.

[2]) Barabás regesztái id. h. 284. lapján.

feltételhez, hogy a németeket űzzék ki Erdélyből. Az év őszén az erdélyi három rend már hivatalosan is érintkezett a portával, s tárgyalt annak beküldött követével: Keiván csauszszal, a kivel abban állapodtak meg, hogy Haller Péter szebeni bírót helytartóvá teszik, s kiűzik Ferdinánd németjeit. A csausz személyesen vitte meg az erdélyi nemesség ez üzenetét a szultánnak, a ki erre újévi meglepetésként sietett megküldeni a felhatalmazó fermánt, megparancsolván a rendeknek, hogy vajdát válasszanak magoknak régi szokásuk szerint, a magyar urak közül, és kergessék ki a nyakukon ülő németeket (a kik nagy csalók) az országból, megtartván a jó barátságot a portával.[1])

A székelyek már készülődtek is, de hogy Ferdinánd uralma Castaldo és éhező zsoldosai garázdálkodása következtében míly ellenszenves volt még a szászoknál is, semmi sem jellemezheti jobban, mint, hogy mikor a halálosan beteg szebeni polgármester helyébe más kellett, nem birtak olyat találni, a ki ne János Zsigmond pártján lett volna. Egyet kaptak nagy nehezen, s emlegettek, »de az jobban gyűlöli a felséged szolgálatát, mint az ördög az Istenét« — írta őszintén Castaldo.[2]) Petrovics tényleg levelezett is a szebeni tanácscsal, biztatván, »hogy a királyné fiával együtt nem sokára visszatér,« de azért a szebeniek Ferdinánd intésére és Castaldotól való féltökben újévre mégis olyat választottak polgármesterökül, a ki híve volt.[3])

Támogatta Izabellát a Habsburg-ház iránti gyűlöletben felnövekedett franczia király is, kinek követe: Delavigne a nov. 23—28-ika közti napok valamelyikén érkezett vissza urához a

[1]) A szultán levele szerint ugyanott, a 657. és 660. lapon; de ott a dátum hibás. A szultán Konstantinápolyban kelt 3 levele: az erdélyi rendeknek 960 Moharem 1. = 1552 decz. 17—18.; Szeben tanácsának s az erdélyi uraknak 960 Moharem 10. = 1552 decz. 26—27., s az erdélyi nemességnek 960 Moharem II. harmada = 1552 decz. 27/28—1553 jan. 5/6. (Török eredetijök egykorú német fordításukkal a bécsi államlevéltár *Turcica* osztályában.)

[2]) Ferdinándhoz nov. 20-án Gyulafejérvárról, Barabás regesztái id. h. 492. lapján.

[3]) Ugyanott a 657., 658. és 662. lapon.

lengyel királytól, a kihez János király fia ügye támogatása érdekében küldte volt. Jelentése alapján melegen kéri a porta pártfogását is, melylyel a czél: visszaszerezni a »szegény fiatal királynak« Erdélyt és egyéb jogtalanúl elfoglalt tartományát, annyival inkább sikerűlni fog, mivel az erdélyi nemesek is egyhangúlag óhajtják igazi urukat.[1]) A franczia király a követ küldéséről karácsonynapján írt levelében értesíté Izabellát, biztosítván őt arról, hogy pártfogására nemcsak a jó barátság folytán, hanem már azért is számithat, mivel elődjei mindíg támogatói voltak a megsértett és üldözött fejedelmeknek. Hasonló értelemben írt ugyanekkor Petrovicsnak, a királyné buzdítására és ügye elősegítésére ösztönözvén,[2]) valamint Zsigmond királynak, kijelentvén, hogy a kis herczeg ügyét, a »ki némelyek nagyravágyása s Fráter György túlságos óvatossága s hűtlensége által fosztatott meg országától, oly igazságosnak, szentnek és mindenki pártfogására méltónak tartja,« hogy elődei példáját is követve, mindent megtesz támogatására.[3])

E közben, a mint Ferdinánd értesűlt, hogy Izabellánál franczia követ járt, decz. 10-iki levelében jelentést tett annak küldetéséről és ígéreteiről bátyjának: V. Károly császárnak, kérve: írjon mielőbb neki, hogy ne nyugtalankodjék, és tartsa magát a vele kötött szerződéshez, úgy szintén az »öreg lengyel királyné«-nak és testvérének, a királynak, hogy »fogják meg Izabella kezét« s ne engedjék, hogy a franczia fondorlatokra hallgasson és lépre menjen.[4])

A császár (bár a maga részéről eleitől kezdve ellenzé Erdély elfoglalását, mintegy előre látván az ebből keletkező bonyodalmakat) teljesíté Ferdinánd kívánságát, megküldvén neki 1553 jan. 12-iki válaszához mellékelten a kért leveleket, de figyelmeztette, hogy »csekélységekért ne szerezzen magának

[1]) Levele a nagyvezérhez Reims, 1552 nov. 28-ikáról, Ribier id. műve II. köt. 410. l.

[2]) Közölve *Hatvani* Brüsszeli okmánytára II. köt. 359/361. lapján. A franczia követ keletnélküli levele Izabellához, Bucholtz id. műve IX. köt. 612. l.

[3]) Hatvani id. tanulmányában a »Történelmi zsebkönyv« 471. lapján.

[4]) Dr. Karl *Lanz:* Correspondenz des Kaisers Karl V. (Leipzig 1846.) III. köt. 524. lapján.

újabb zavarokat Izabellával, melyek annyival inkább kerülendők, mivel a francziák véghez viszik, a mihez fogtak, s ha most Izabellával levelezést folytatnak, bizonyosan nem hagyják félbe a tárgyalást a törökkel, a míg czélt nem érnek.« [1])

De Ferdinánd időközben kézhez véve Izabella (decz. 17-iki) tudósítását, hogy biztosaival kiegyezett, nem küldte el a császár közbenjáró leveleit, hanem »eltette, ha később netalán szükség lenne még reájok,« mint jan. 26-iki válaszában írja.[2])

II. Henrik követségéről és pártfogásáról értesültek Izabella udvarából - Erdélyben is (kibővítve még azzal, a mit különben Ferdinánd is jelzett fenti levelében, hogy leányát János Zsigmondnak adja nőül) hol a nemesek most annál biztosabban készülődtek, gyűléseztek mindenfelé, kimondván nem sokára az általános felkelést, azt is híresztelvén, hogy Petrovics vízkereszt napjára Munkácsra ér a királyfival, jan. közepére meg már Kolozsvártt lesz. Ép oly jól ismerték — mint láttuk — a mozgalom fejlődése minden részletét az osztrák udvarban. Gréczben is (hová a király télire ment) s hogy a királynét bejövetelében meggátolják, újabb követséget indítottak a nyakára.[3]) Azzal is hatni akartak reá, hogy egyezkedés színe alatt közbenjáróúl Castaldot Izabellához rendelték, s a gyűlölt tábornok (a ki e parancsnak szívesen engedelmeskedett, mivel már életét is féltenie kellett) azzal a híreszteléssel, hogy Kassára megy új hadakat gyűjteni, febr. 10-ike után elvonúlván zsoldosaival Gyaluról Deés felé, már Felsőmagyarországon járt,[4]) midőn utólérte Ferdinánd márcz. 15-iki visszahívó rendelete, hogy: miután ő már Izabellával kiegyezett, haladéktalanúl jelenjék meg nála udvarában.[5])

Castaldo kirendelése Erdélyből (a mit Ferdinánd már jan. 19-én elhatározott) helyes belátású intézkedés volt, mivel

---

[1]) Ugyanott, az 533. lapon; lásd *Hatvani* Történelmi zsebkönyve 470. lapján is.

[2]) Lanz id. műve 537. lapján.

[3]) Castaldo értesítései. Barabás regesztái id. h. 660. és 662. l. és Ferdinánd Castaldonak jan. 2-án.

[4]) Castaldo 1553 márcz. 21-én Eperjesről ír. (A Török-magyarkori állam-okmánytár I. köt. 9. lapján.)

[5]) Barabás regesztái id. h. 671., 675. és 679. lapján.

kétségkivül lecsendesíté a kivált miatta elkeseredett kedélyeket. De helyes volt azért is, mivel Izabella üzelmeiről az udvarban ekkor már bő részleteket tudtak. Werner György (ugyanaz, a kinek a királyné Kassát átadta volt) tartotta lojális kötelességének azokról értesíteni Ferdinándot Eperjesről, a hol könnyűszerrel kapott hireket Lengyelországból. Így újságolja febr. 13-án, hogy közbeszéd szerint Izabella fiával Russziába (a mai Galicziába) fog jönni, közel a magyar határhoz, s hogy Krakóban az elégedetlen nemesek nyíltan beszélik, hogy János király fiát jogtalanúl űzték ki Magyarországból, teljesítetlenül maradt ígéretekért.[1]) A francziák is biztatják a lengyel királyt, hogy unokaöcscsét visszahelyezze atyja örökébe, s ebben az érdekben a franczia követ rendkívüli módon izgatott a lengyel udvarban és a főnemesek közt. Öt nap múlva meg már arról ír, hogy Bethlen Gergely és Massai Lőrincz Izabella királyné bizonyos emberével, a ki őket kihívta, a homonnai úton Lengyelországba ment.[2]) Hanem az ennyire haladt mozgalom árját már nem volt képes feltartóztatni Ferdinánd rendelete s még az sem, hogy a beteges Báthory András helyébe a király egyik vajdává (hosszas habozás után, s mivel Nádasdy nem akarta e méltóságot elfogadni) május 26-án Kendy Ferenczet, éppen a nemzeti párt fejét, János Zsigmond ügyének leglelkesebb intézőjét nevezte ki.[3]) Lefegyverezni akarták, de ez a kegy nem tudta őt lekenyerezni, legfeljebb a nyílt izgatástól vonta el, hogy annál tevékenyebb lehessen testvére: Antal, Patócsy

[1]) Ezt a hangulatot még nyomtatványok útján is terjesztették. Legalább ekkor, 1552-ben, jelent meg Krakóban *Franconius* Mátyás »Oratio ad Hungariae proceres« czímű beszéde, mely szuraklini Petrowith Péternek van ajánlva.

[2]) Ezt a febr. 18-iki levélhez mellékelt kis czédulán olvassuk, s magában a levélben arról tesz jelentést, hogy nála járván az nap Varkócs Tamás váradi kapitány Bécsbe küldött szolgája, Literatus Ferencz, az elmondta neki a tiszántúli nemesek összeesküvésének részleteit, s a főbbek neveit. Ezek a Váradtól alig egy mérföldnyire fekvő Kerekiben, Árthándy Kelemen várában tanácskoznak, melyet nem lenne nehéz Váradról hozandó gépekkel megostromolni, a miről ő felségének a hozzá indúló követ bővebben is szólhat. (Mindkettő eredetije a bécsi államlevéltárban.)

[3]) Barabás regesztái id. h. 666/7. l. és Huber id. műve 20. lapján.

Ferencz, Bornemisza, a Bethlenek (Gábor és Gergely), és a többi vezér.

Ezek a többiek, az *elégedetlenség szítói* (fomites disturbiorum et confederati Transilvanienses) még a következők: Dóczi Miklós, Ladányi Gerard és Gergely, Massai László, henczidai Horváth János és Ferencz, zarándi Horváth János, Gerendi Péter, Haller Péter, Ferencz doctor, Ödönfi László,[1]) s a legbuzgóbb köztök *Árthándy* Kelemen, a ki még az alábbiakat jegyezte fel a budai pasa számára: Mátyás váradi püspök, Várdai Mihály, Báthory András és György, somlyai Báthory András, Kórody Péter, Thegzes Lukács, Kendy Mihály, Károly Zsigmond, Kun László, Kendy Péter, Serédy István, Körösy Ferencz, Jakchy Mihály és Sarmasági Mihály. Továbbá Perényi Gábor, Bebek Ferencz, Csáky Mihály, Miklós Farkas és Pál, Székelyhidai Varkócs Tamás, Thelegdi Mihály és Miklós, Bajoni Ferencz, Tholdi Miklós és Mihály, Pázmány Péter és Gáspár, Deznő-iványi Ferencz, pálóczi Kazkffy György, Ábránffy István, bódogi Székely Miklós, Bocskay György, Forgács Zsigmond és Magóchy Gáspár. Felszólítást intéztek azonkívül Bihar, Zaránd, Békés, Szatmár, Szabolcs, Ugocsa és Borsod[2]) megye nemességéhez, a miből most már a felkelés területi határait is ismerjük.

Ily nagy arányokat öltött a török biztató támogatásával a magyar elégedetlen hazafiak országos mozgalma. S ez a támogatás őszinte és állandó volt. Castaldo 1553 febr. 20-iki jelentésével a szultán egy Báthory Andráshoz intézett érdekes levelét küldi fel az udvarnak másolatban, melyben a török nagyúr az erdélyi vajdasággal biztatván, buzdítja, hogy a németeket Rádu havasalföldi vajda segélyével is kipusztítsa az országból, felhasználva a jó alkalmat, a míg nem késő, mert nem szégyenlitek-e — írja — hogy egy olyan czudar nép,

---

[1]) Ezek s az előbb felsoroltak nevét Bornemisza Gergely és Sárkándy egri kapitányok jelentették fel Ferdinándnak 1553 aug. 3-iki levelökben. A bécsi állami levéltárban levő eredetiről közölte *Szilágyi* Sándor, a K. Papp Miklós-féle »Történeti Lapok« I. (1875.) évf. 659—661. lapján.

[2]) Árthándy Kelemen Kerekiben 1553 jul. 8-án Tujgon budai pasához intézett leveléhez mellékelve. (Eredetije a bécsi államlevéltár *Turcica* osztályában.)

mint a német, uralkodjék a becsületes magyarokon.[1]) Erre Bécsben alkudozásra fogták a dolgot. Egyre-másra küldözgették a leveleket Ali budai pasának, de az márcz. 12-én rövidesen azt felelte Ferdinándnak, hogy a míg Erdélyről (melyet a padisah kíván, s ép nála vannak most az erdélyi követek) le nem mond, szó sem lehet a békéről.[2]) Majd cselhez folyamodtak, s azt terjesztették az országban, hogy Ferdinánd fegyverszünetet kötött a törökkel, mire Tujgon budai pasa figyelmezteti a török hűsége alatt álló magyar és erdélyi rendeket, hogy ilyesminek ne higyjenek, és továbbra is hívek maradjanak Izabella és fia iránt, a kit a szultán Erdélybe segít.[3]) Csakhogy Lengyelország távol van Sztambultól, a honnan ekkoriban hívatalosan kérdeztetik az erdélyi rendektől, merre tartózkodik János király fia, s van-e elég emberök hazahozatalára, vagy onnan küldjenek.[4])

Ezek voltak az öreg Petrovics beütésének előzményei, a ki, ha nem készül és késik annyit, karácsonytól—júliusig, hanem hevenyében, még a tavasz elején meglepi Ferdinánd híveit, fölhasználva a kedélyek zavaros, ingadozó állapotát, bizonyára diadalra jut, s nem vall kudarczot különben elég sikeresen előkészített vállalkozásával. Ezt ugyan főleg az okozta, hogy a török nem segíthette úgy, a mint szerette volna, de az is igaz, hogy Petrovics késedelmének részben maga Izabella volt oka, a ki nem nélkülözhetvén tanácsát és személyes jelenlétét,[5]) nem engedhette haza előbb; éppen ez időben, midőn a

---

[1]) Így: »Ist es euch nit ein Schand, dass so ein schned Volck, wie die Deutschen sein, über die ehrlichen Ungern herrschen sollen!« (A török eredeti egykorú hivatalos fordítása a bécsi államlevéltár *Turcica* osztályában.)

[2]) Török eredetije Buda, 960. Rebi ül evvel 26. napjáról = 1553 márcz. 11—12-ről, ugyanott.

[3]) Latin eredetije: Datum in castris nostris Sicambriae positis 1553 jun. 25-ről, ugyanott.

[4]) A szultán levele Konstantinápoly, 960. Redsab közepéről = 1553 jun. 22—jul. 2. Egykorú latin fordítása u. o.

[5]) Hogy nála járt, okleveles nyoma is van, éppen Izabella egy Piotrkówon, 1554 febr. 13-án írt német levelében, a hol mentegetvén magát, hogy az összeesküvésben nem volt része, írja: »Dann mir Er, der Petrowith selbs verflossner Zeit zu Kripicz anzeigt hat, dass Er für sich selbs

király biztosai addig nem tapasztalt merészséggel s tolakodással szorongatták folytonos alkuvásaikkal. Ezért tartotta iktári Bethlen Gergelyt is olyan sokáig magánál, a ki, mint Izabella követe érkezik julius havában Tujgon budai pasához,[1]) a felkelők gondjaviselőjéhez,[2]) író deákja pedig, a kit az egri kapitányok elfogtak, Szegedi Ferencz volt.[3])

*

Az idegen hadnak Erdélyből való visszahívása mellett nem látunk »más módot az összeesküvés lecsendesítésére, mint Izabella és fiának kielégítését« — írta Ferdinánd jan. 19-én Castaldonak,[4]) de ki kellett volna egészítenie mondatát még e szóval, hogy: *ígéretekkel*, mert bizony most sem tehette egyébbel.

Mint láttuk, febr. 18-án újra hozzá küldte Redernt, változatosság kedvéért most azzal is megbízván, hogy Izabella fia számára a hozzá korra legközelebb álló leányai közül válasszon feleséget, pl. Ilonát, a zsengekorú Johanna helyett, s midőn a királyné erre nem felelt, levélben újítá meg április 2-án ajánlatát.[5]) Ekkor leányai arczképeit is megküldé, melyeket Redern ápr. 27-én nyújtott át neki, és Izabella ugyan a Johannáét szebbnek találta, de azért mégis beleegyezett,

---

nichts handlt.« Redern másolatában 1554 febr. 25-iki leveléhez mellékelve. (A bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[1]) A portára induló Verancsics és Zay, Ferdinánd két követe jul. 22-én találkoztak vele Budán. (Verancsics jelentésében, Összes munkái III. köt. 40., 43. lapján.)

[2]) Árthándy Kelemen nevezi így idézett levelében, jelezvén a pasának, hogy a királyné egy szolgája ment hozzá »teljes tanulsággal« és kéri »hagyja meg az szolnoki szandzsáknak, hogy legyen békességes belőle, mert mi nékünk — úgymond — asszonyunk ő felsége, a királyné asszony megparancsolta, hogy mindenben te Ngodat megleljük és te Ngod minékönk minden dolgainkban ótalmunk és gondviselőnk leszen.«

[3]) Az egriek idézett levelében említve, a »Történeti Lapok« id. I. évf. 659. lapján.

[4]) Barabás regesztái id. h. 666. lapján.

[5]) U. o. a 672., 681. lapon.

hogy fia az idősebb Ilonát vegye nőül, hogy a házasság annál hamarább megtörténhessék.[1])

De Redern megbízatásának legfőbb pontja az volt, hogy kipuhatolja a királyné praktikájának állását, s midőn az márcz. 3-án Izabellához ért Krzepicére (hol anyja e várában nem élhetett ugyan valami fényesen, de legalább nem éhezett és nélkülözött, mint kellett volna Oppelnben), furcsa meglepetés várt reá, a mennyiben a királyné a szultán és Rusztán pasa vörös selyem-atlaszba göngyölt leveleivel fogadta, melyekben kereken ki volt mondva, hogy: nemsokára Magyarországba jönnek s János Zsigmond a szultán által küldendő koronával magyar királylyá fog koronáztatni. Ez ugyan és a királyné egyéb kijelentése, hogy nemcsak az erdélyiek, de az oláh vajda is felszólítá a visszatérésre,[2]) »különben a török elfoglalja Erdélyt, kiírtja a kereszténységet s Oláhország kénytelen lesz fölvenni a Mohamed hitét«, a jó osztrák követet kellemetlenül érinté, de 6-án nyúgodtan alhatott, s fejezheté be királyához küldött levelét, azzal a kijelentéssel, hogy sikerült megígértetnie Izabellával, hogy nem ingattatja meg magát e fényes ígéretek által, s nem húz vissza Erdélybe. S e kijelentés őszinteségéről a szegény Redern, úgy látszik, annál inkább meg volt győződve, hogy a királyné ő felségétől kért általa értesítést: mit feleljen a szultán s a többiek levelére.[3])

Redern rózsás hangulatú jelentése Ferdinándot annyira meghatotta, hogy ápr. 2-án a királynéhoz intézett levelében elragadtatással ír nagylelkűsége- és őszinteségéről, a miben a köztök fennálló barátság alapján annyira bízik, hogy teljesen rá hagyja, hogy mit feleljen ama levelekre, s mit mondjon a csalogató követségeknek.[4]) De, hogy ez a bízalom nem lehetett valami őszinte, mutatja az, hogy ápr. 29-én útasítá Redernt

[1]) Redern Briegben kelt jelentése május 7-ről. (Eredetije a bécsi államlevéltárban.)

[2]) A havasalföldi vajda követei: a vistiernik (kincstartó) és a chocimi kapitány ép ekkor — márcz. elején — jártak nála, mert 8-án tértek vissza Krakóba. (A varsói számadáskönyvek 170. sz. kötetében.)

[3]) Barabás regesztái id. h. 676. l. (Redern 30 lapnyi jelentésének eredetije a bécsi államlevéltárban.)

[4]) Barabás regesztái id. h. 681. lapján.

Sopronból, a hol akkor tartózkodott, vegye rá Izabellát, hogy tiltsa meg Petrovicsnak ellene konspirálni az erdélyiekkel, s többi elleneivel (mert különben kénytelen lesz úgy bánni vele, mint valami lázadóval) s adja neki a portára küldhetés végett írásban, hogy: miután őt és fiát Ferdinánd teljesen megelégíté, sőt leányát is neki adja nőül, immár nem szándékozik vissza Erdélybe.[1])

Izabella nem volt elkészülve e merész követelésre. Lelke fellázadt, érezvén, hogy jóformán bizonyítványt kívánnak a király kegyességéről, holott tőle, mióta Erdélyt elhagyta, alig kapott valamit. Ezért biztosai előtt mentegette magát, hogy Petrovics üzelmeihez nincs köze, a királynak pedig május 22-én kitérőleg azt felelte, hogy ő ugyan kész ezt a levelet kiállítani, de nem látja be sehogy sem a czélját s nem tudja, hogy ezzel a király hűségét akarja-e próbára tenni, vagy saját ügyét a szultánnál előmozdítani.[2]) Később gyöngélkedéssel mentette ki a sajátos nyilatkozat kiállításának késését, de csalódott, ha azt hitte, hogy így megszabadúl e kísértéstől, mert Ferdinánd kitartó volt elhatározása keresztűlvitelében, s egy-egy kis kudarcz nem kedvetleníté el. Most is azt felelte neki udvariasan, hogy ezt nem hűsége próbára tevéseért kérte, mert elismeri s tapasztalta, hogy ő a tárgyalások legeleje óta mindíg a legőszintébbnek mutatkozott iránta, s a királyné e nemességét annyival inkább becsüli, mivel Oppeln és Ratibor átadásának előre nem látott késedelmét is jóakaratúlag szenvedte, ép e háborús időkben, midőn nem hiányozhatott volna az alkalom, hogy neki, a királynak ártson.[3]) Hanem azt csak is Erdély és Magyarország érdekében kívánta, könnyebben remélvén békét kötni a szultánnal, ha az, Izabella saját leveléből győződik meg arról, hogy meg van elégedve és nem vágyik vissza fiával. Egyúttal azonban junius közepén hozzá indítá két biztosát: a már ismert Redernt és Logau Mátyást,

[1]) Ugyanott, a 682. lapon. (Az útasítás eredeti fogalmazványa a bécsi államlevéltárban.)

[2]) Ferdinánd május 31-iki válasza szerint. (Eredeti fogalmazványa ugyanott.)

[3]) Bucholtz id. műve VII. köt. 324. lapján.

egyik sléziai uradalma kormányzóját, kiknek jun. 15-én adott érdekes útasításában[1]) részletesen körűlírja teendőjöket, hogy: audienciát nyervén az özvegy királynétól, először is tolmácsolják a király üdvözletét, és örömét a fölött, hogy Izabella felgyógyúlt betegségéből, aztán minden áron kieszközöljék, és éjjel-nappal futó lovassal küldjék haza a kívánt fontos levelet. A király nem kételkedik ugyan benne, hogy valamit cselekedne ellene és országa ellen, de kötelessége figyelmeztetni a fia visszavitelét czélzó mozgalmakra, a mi ellen védekezzék. Izabella esetleges kibúvóira azt feleljék, hogy ha fiát erővel visszaviszik Erdélybe, ennek csak ő maga lesz oka, s használják fel a lengyel király közbenjárását is, kérve, hogy akadályozza meg János Zsigmond visszavitele tervét s távolítsa el az Izabella udvarában lévő gyanús, főleg magyar férfiakat. Hogy pedig a királyné akaratát hajlékonyabbá tegyék, Ferdinánd kész a ratibori herczegség különben 11,000 frtra becsült jövedelmét csak tízre szabni, s a hiányzó ezer frtot más úton kifizetni, s egyúttal az e herczegséghez tartozó, de egy nemes embernek élethosszíglani időre elzálogosított Tost uradalmát visszaszerezni. Az Erdélyben és Kassán maradt ágyúk mielőbbi megküldését is kilátásba helyezhetik, ha a királyné említené. őszre ígérvén, aratás utánra, mikor az igás lovak nincsenek munkában: de ha Izabella nem szólna, hallgassanak róla. S ha vele így végeztek, menjenek bátyjához, a lengyel királyhoz, rokoni szeretettel kérve, hogy nővére praktikáit, melyekből nagy baj származhatik, ne támogassa, hanem legyen a békesség híve, stb.[2])

Az instructiók e remekével ellátva, julius elsején ért a két követ Krzepice-re, hol másnap mise után fogadta őket a királyné, a ki megköszönvén a király jóindulatú ígéreteit, kijelenté, hogy nem is gondol arra, hogy Erdélybe visszatérjen. A kívánt íratot a szultánhoz, testvére, a lengyel király tanácsára nem állította ki eddig Ferdinánd érdekében, attól tart-

[1]) A jun. 14-én kelt hitlevelet, melylyel Ferdinánd követeit beküldi, a bécsi államlevéltárból közölte *Szilágyi* a K. Papp Miklós-féle »Történeti Lapok« id. I. évf. 642. lapján.

[2]) Eredetije 10 lapon a bécsi államlevéltárban.

ván, hogy a törökök a magok számára foglalnák el Erdélyt, ha megtudnák, hogy ő és fia nem tér vissza: de, ha a király kiállítását mégis kívánja, szívesen megteszi, de előbb menjenek testvéréhez, s állapodjanak meg vele szövege felett, nehogy esetleg valami Lengyelország hátrányára vonatkozó rész kerüljön belé.

Az óvatosságra intett követek Izabella ez aggodalmát jogosnak találva, másnap csakugyan útnak indúltak Krakónak, a lengyel királyhoz, s tapasztalatukról azt jegyezték fel jelentésökbe, hogy a királyné hűsége- és őszinteségében nincs ok kételkedni, de a fia hazavitelére vonatkozó praktikákról mindenfelé hallottak beszélni, s az ifjú herczeg hajlandó is visszatérni, sőt még szolgáinak is büszkén mesélgetett erről.[1])

Zsigmond Ágost király Krakóban 9-én fogadta a két osztrák követet s előterjesztésökre nevében az alkanczellár, a gnézeni érsek biztosítá őket, hogy míg egyrészt nővérét óva inté a visszatérés szándékától, másrészt melegen ajánlá, hogy írjon a szultánnak és erdélyi rendeknek, úgy, a mint Ferdinánd óhajtá. E kedvező *hivatalos* válaszra Redern uramék úgy felbátorodtak, hogy követelni kezdték ama kérésök teljesítését is, hogy Izabella gyanús tanácsadói eltávolíttassanak, de míly nagy lehetett csalódásuk, midőn d. u. az alkanczellár meglátogatá őket szállásukon, s itt bizalmasan *privatim* kereken tudtokra adá, hogy királyának, kinek János Zsigmond csak unokaöcscse, de nem fia, semmi hatalma s joga nincs fölötte, s a római király iránti barátsága daczára, semmit sem tehet ellene, bármint ellenzi is részéről ez üzelmeket, melyek visszavitelét czélozzák. Bosszantotta a követeket az a nemes rokonszenv is, a mit az ifjú herczeg ügye iránt a lengyeleknél álta-

[1]) A biztosok jul. 3-iki jelentése szerint, melyben el van mondva, hogy Loboczky nagy titokban megvallotta nekik, hogy Petrovics Pétert nem pártolja a királyné, a lengyel király pedig határozottan meghagyta neki, hogy országát rendben hagyja el. S mindezt komolyan hitték az osztrák követek! Loboczky egyébiránt nem lehetett valami nagyon hűséges, mert, a mint Redern ugyan e nap külön levelében írja, szorongattatására elárulta neki, hogy az összeesküvés fővezére Árthándy Kelemen. Redern egyúttal egy franczia követet is látott, a kit előlök nagyon dugdostak a várban, és aznap távozott Izabellától.

lánosan tapasztaltak, még az udvarban is, a hol nyíltan beszélték, hogy habár Magyarország Ferdinándé, nem tudja megvédelmezni, s jobb volna, ha Erdélyt János Zsigmondnak adná, sem hogy a török kezébe essék. Ily benyomások közt jul. 14-én búcsúkihallgatáson jártak a királynál, s aztán visszafordúltak ismét Izabellához Krzepice felé.[1])

A királyné azonban, hogy a készülő erdélyi beütés színhelyéhez közelebb legyen, de meg, hogy szabadúljon a biztosok alkalmatlan társaságától, e közben »csalfa magyarjai« tanácsára kimozdúlt anyja várából (hol a tél óta tartózkodott) s csendesen húzódott a krakói úton a magyar határ felé. De sorsát el nem kerülhette, mert alig indúlt ki a czenstochowi zárdából, Elsztyn váránál 17-én összetalálkozott Redern uramékkal, kik jelentést téve a királynál tett látogatásukról, újból sürgették az óhajtott levelek kiadását.

Izabella, hogy időt nyerjen, ellenvetésül most azt kívánta a biztosoktól, hogy ők magok fogalmazzák meg a leveleket, a mit ő aztán ki fog javítani, s bár erre azt felelték, hogy ők nem ismerik a királyné kanczelláriája stilusát, nem tágított. Kénytelenek voltak hát eltávozni, hogy a fontos nyilatkozatot megfogalmazzák, de mielőtt annak szövegével visszatérhettek volna, Izabella reájok küldte titkárát két tanácsosával, annak kijelentésére, hogy ő nem nyilváníthatja magát kielégítettnek, mert akkor nyugtázva lenne a 100,000, meg a herczegségek jövedelme kiegészítésére ígért 5000 frt, sőt az ágyúk és lőszerek dolga is. A kívánt leveleket tehát csakis úgy adathatja ki, ha követeléséről Ferdinánd előbb külön reverszálisban nyugtatja meg. Izabella, e jól kigondolt ürügyével, így ismét néhány hetet óhajtott nyerni, s midőn a biztosok annak bizonyítása közben, hogy a kívánt nyilatkozatoknak nincs az az értelme, a mit a királyné nekik tulajdonit, kötelezték magokat, hogy a reverszálist két hónap alatt elhozzák a királytól, csak írja már meg a leveleket, (melyeknek kicsikarása végett jöttek ily messzire), Izabella azzal állott ellent, hogy e kötelezettség elvállalására nincsen meghatalmazásuk. S a biztosok kiemelik, hogy mind

[1]) A biztosok jul. 3., 13. és 14-iki jelentése szerint. (Eredetijök a bécsi államlevéltárban.)

e nehézségeket (mint Loboczkytól titokban hallák) a magyarok tanácsára csinálta.

A királyné kiszabadulván e kelepczéből, másnap folytatta útját, de kocsijához hívatta a biztosokat, s azt követelte tőlök, hogy küldjék meg királyuknak a kívánt reverszális fogalmazványát, hogy azt az udvarban mielőbb kiállíthassák. Redern uramék e kritikus pillanatban újra kérésre fogták a dolgot, s a királyné tanácsot tartván magyar és lengyel híveivel, nagy nehezen reávették végre, hogy megelégedjék az ő kötelezvényökkel, addig is, míg a király reverszálisát két hónap alatt megszerezhetik. Ezzel a két követ, nehogy a királynét magyar tanácsosai újra megtántorítsák elhatározásában, egy napi járóföldre visszatért Izabellával Zarki községig, hol még az nap, jul. 18-án, újabb kifogások leküzdése után, végre megkapták tőle a kötelezvény ellenében az annyira óhajtott két levelet, de lepecsételten, s ők magok csak másolatokat, melyekről remélik, hogy az eredetivel megegyeznek! A szerintök gyanús szolgák és magyar hívei elbocsátását illető követelésöket azonban erélyesen visszautasítá.[1])

Ime, milyen valósággal regénybe illő egész kis története van annak a két egyébiránt rövid levélnek, melyet e nap a sarokba szorított szegény királyné, jó meggyőződése ellen, kénytelen volt kiadni ügye legjobb támogatóinak: az erdélyi rendeknek, s a szultánnak. Azt jelenté ki az elsőben, hogy: miután Ferdinánd őt a fejérvári egyezség értelmében kielégité és sem neki, sem fiának nincs jogos ürügye és szándéka visszatérni Erdélybe, legyenek hozzá, mint igaz királyuk és urokhoz, hívek és engedelmesek.[2])

Másik levelében meg arra kéri Szolimán szultánt, hogy: miután Ferdinánddal Erdély átengedése ellenében szerződést kötött, s a római király kötelezettségének már részben eleget tett, sőt leányát is fiának ígérte feleségül, a mi visszatérésünknek joga és lehetősége pedig — úgymond — elszakadva látszik, és Ferdinánd a mi közbenjárásunkat a szultánnál hasznos-

[1]) A biztosok jelentése jul. 18-án Zarkiból és 23-án már Brugkhról. (Eredetijök a bécsi államlevéltárban.)

[2]) Keletnélküli eredetije a bécsi államlevéltárban.

nak ítéli, engedje át neki Erdélyt és a hozzátartozó részeket, ugyanazon évi adó mellett, melyen ő és fia birta.[1])

De, hogy Izabella e furcsa tartalmú két levél élét elvegye, egyidejűleg titokban megküldé a már Magyarországba jutott Petrovicsnak,[2]) megüzenvén részletesen, mint erőszakolták ki tőle, s kérve, hogy jelentse ezt meg tájékozásúl gyorsan úgy a rendeknek, mint a szultánnak. Ez utóbbihoz, valamint Szokoli Mehemed basa fővezérhez és Rusztán basához intézett levelei, (melyekben Debreczenbe érkezése második napján, jul. 31-ről ünnepies tiltakozással jelenti, hogy a fenti levélnek ne higyjenek, mivel az erőszakkal csikartatott ki a saját és János Zsigmond életét is féltő, s a szultánhoz most is hű Izabella királynétól, a ki őt fiával együtt összekulcsolt kézzel és térden állva kéri, hogy adja vissza országukat, reánk is maradtak,[3]) és nem voltak eredménytelenek. Ezért nem fogadhatjuk el Huber sajátságos okoskodását, melylyel e nehezen megszerzett levelek eredménytelenségét menteni, s a király méltóságához nem illő erőszakosságát szépíteni akarja, hogy: Ferdinánd nem is vehette hasznát a leveleknek, mivel azokat nem a királyné kanczelláriáján fogalmazták, s így attól tartván, hogy ezt a szultán észreveszi (!), több kárt okoznának, mint hasznot.[4]) Nem igazolja e meggyőződését Izabella vonakodása, a mint ő hiszi, hogy éppen e miatt való aggodalmában nem akarta maga fogalmazni a szultánhoz intézett levelet, mert az igazság egyszerűen az, hogy a király csalódott, mikor olyan nagy fontosságot tulajdonított e nyilatkozatnak, hogy kieszközlésével — udvara diplomáciájának újabb mesterfogásaként — fiát, Ferdinánd főherczeget is megbízta. Ez ugyanis nővérét, Katalint (a mantuai fejedelem özvegyét) kísérte el Krakóba, a lengyel királylyal

[1]) Közölve *Hatvani* Brüsszeli okmánytára III. köt. 9. l. Fordításban magyarúl »Történelmi zsebkönyve« 474. lapján. (E levélnek a bécsi államlevéltár *Turcica* osztályában egy hasonló tartalmú más fogalmazványa is van.)

[2]) Petrovics ekkor már benn volt és jul. 21-én Munkácsról szólítja magához a királyné híveit. Levelét közölte *Szilágyi* a K. Papp Miklósféle »Történeti Lapok« id. I. évf. 692. l.

[3]) Közölve az id. Brüsszeli okmánytár III. köt. 10—15. l.

[4]) Huber id. műve 27. lapján.

tartandó esküvőjére, s midőn már ott volt, vette atyja megbízását, hogy Izabellával beszéljen az erdélyi ügyekről, a ki fiával a lengyel udvar kíséretében szintén lejött Varsóból a lakodalmi ünnepségek idejére.[1]) A főherczeg érdekes jelentésben számolt be arról, hogy mit látott, s megbízatásához képest, mit végzett a királylyal, Izabellával, fiával és Bona királynővel, a kik két ízben is fogadták.

Mivel ősi szokás szerint házasuló lengyel királynak a városon kívül kell találkoznia legelőször menyasszonyával, most is Krakó falain kívül e végre három sátor volt felütve, egyik a királyi család, másik az érkező ara és kísérete, s a harmadik a lengyel nemesség számára. Ily előkészületek mellett Ferdinánd főherczeg jul. 29-én érkezett a város elé, a hol a királyi sátorban a többi közt Izabella és fia is várta az érkezőket, a kik a mint helyet foglaltak saját sátrukban, a menet érkeztekor előrementek, s a két sátor közti távolság feleútján találkozván, üdvözölték egymást. A mint aztán megindúltak, hogy megtartsák ünnepélyes bevonulásukat a városba, mely fel volt díszítve, s a hol a lakosság türelmetlenül várta a menetet, érdekes, hogy a kis 13 éves János Zsigmond királyi nagybátyja, s a főherczeg oldalán lovagolt az új királyné kocsija előtt, mely mellett tiszta sárgába öltözött drabantok lépdeltek. A királyi és főherczegi kíséret s a nemesség elől haladt. Majd feljutva a királyi várba, hálaadó isteni tiszteletre mentek a vártemplomba, míg a királyné esküvője és megkoronáztatása másnap 30-án, vasárnap történt.[2])

A napokig tartó ünnepélyességek után a főherczeg már készült visszaindúlni, midőn aug. 4-én atyja (gyors futárral küldött) megbízását vevé,[3]) s így egy nappal tovább ült Krakóban.

---

[1]) Izabella Mária-Magdolna napján (jul. 22-én) már Krakóban van. (A varsói főlevéltár 170. sz. számadási könyvéből.)

[2]) Erről az esküvőről egy jelenvolt magyar poéta: a Parisban is tanúlt *Kolozsvári* Imre is írt ily czímen: De tertio matrimonio Sigismundi Augusti Poloniae Regis ad Equites Oratio. Krakói 1553-iki ritka nyomtatvány. (Lásd *Szabó* Károly Régi magyar könyvtár-a III. köt. 1. része 414. sz. alatt.)

[3]) Ferdinánd ajánló levele Izabellához jul. 28-ról és fiához 29-ről,

A főherczeg udvarmesterét küldé a lengyel királyhoz, titkos audienczziát kérve, melyen (az ügy fontosságánál fogva) lehetőleg minél kevesebb tanácsosa legyen jelen, mert ő maga is csak három tanácsosával fog megjelenni. A király azt üzente, hogy szívesen látja bármikor, s egyedűl fogadja, de ha olyan ügye van, melyhez tanácsosaira is szüksége lesz, minél kevesebbet fog berendelni, hogy a dolgok titokban maradjanak.

Erre a főherczeg azonnal átment a királyhoz udvarmestere, a boroszlói püspök és Lang dr. kíséretében, a ki felolvasván latinúl s kellően megmagyarázván a küldetés czélját és articulusait, azokra a király lengyelűl válaszolt, hálásan köszönve ő felsége bizalmát, a ki iránt fiúi szeretettel viseltetik.

A mi Izabella, fia és Petrovics űzelmeit illeti, Isten a tanúja, hogy ő, útasítá nővérét, hogy hűséggel viselkedjék Ferdinánd iránt, s nem is tesz semmit, mert ismételten fog beszélni vele. Attól se tartson ő felsége, hogy János Zsigmondot megszöktetik Lengyelországból, mert Izabella udvarában nem ismer olyas magyart, a ki ilyesmin törné a fejét, mert alig van 3—4 olyan, a ki számba jöhetne, azok is fiatalok, s meg sem engednék nekik, hogy ilyen praktikákat folytassanak. Petrovics benn volt csakugyan az országban, de nem tudni miért, búcsú nélkül megszökött, s ő ugyan utána küldetett, de nem hiszi, hogy űzelmeit Izabella akaratával folytassa.

A királytól a főherczeg, három tanácsosával, mindjárt Izabellához ment, a ki még fiát is kiküldte a szobából, udvarhölgyét pedig a szomszédos nagy terembe, a mi a főherczegnek nem igen tetszett, de mivel — úgymond — messze állott, s a tárgyalást nem hallhatta, nem szólt az asszony eltávolításáért.

Az özvegy királyné már nem fogadta őket olyan símán, mert Lang dr. előterjesztését meghallgatta ugyan, hanem Ferdinánd ajánló (credentialis) levelét csak is a főherczeg rábeszélésére vette át, de azt mondván, hogy felesleges lenne, felbontatlanúl tette le. Ez udvariatlanságra az ingerelhette, hogy átnyújtották neki egyúttal a Petrovics kiáltványa és lázító levele másolatát. Izabella ezek után következőleg felelt olaszúl: Isten

---

fogalmazványban; valamint Ferdinánd főherczeg levele atyjához aug. 16-ról, a bécsi államlevéltárban.

tudja és ő felsége is jól emlékezhetik, hogy ő csak is a kereszténység javáért mondott le országáról és kötött szerződést ő felsége kedvére, melyet, fia érdekeit is koczkáztatva, eddig olyan hűségesen megtartott, hogy viselkedése miatt nem lehet Ferdinándnak ellene panasza vagy neheztelése, valamint hogy ezentúl is gyermeki odaadással fog iránta viseltetni. Petrovicsot illetőleg nem mondhat egyebet, mint hogy a míg őt szolgálta, hűséggel szolgálta, de hogy miért jött Lengyelországba, s miért tünt el innen olyan hamar, azt nem tudja. A mit tesz, azt tudtán kívül, sőt akarata ellen teszi, mert tudja Isten — s ekkor Izabella kezeit mellére téve, ég felé tekintett — hogy ha a megkötött szerződés ellen akart volna cselekedni, azt megtette volna egymaga, saját eszközeivel, és nem Petrovics által. Ezért hajlandó is, ha ő felsége kívánná, levelet írni Petrovicsnak, s az erdélyieknek, hogy az egész világ lássa, hogy az üzelmek az ő tudtán kívül, és akarata ellen folynak, s hogy az neki nagyon rosszúl esik, ha mások az ő nevében ő felsége ellen működnek. Alázattal kéri, ne is adjon hitelt az ilyes feljelentéseknek, mert boldogabb ő egy darab kenyéren keresztények: testvérjei és barátjai között, mintsem gazdagságban törökök közt éljen. Ha pedig fiával szolgálhat valamiben ő felségének, készséggel megteszi. A mi az udvarában élő magyarokat illeti, igazában nincs is egysem, a ki olyan praktikákban ludas — vagy éppen máskép is gyanús lenne. Nem is folytat egy sem közülük ilyes üzelmeket, mert nem engedné meg, de mivel azok ifjú kora óta hűséggel szolgálják, nem csaphatja el őket olyan hamar, hanem rajta lesz, hogy *a poco, a poco* megszabadúljon tőlök.

Ő felsége, fia iránti atyai gondoskodását hálásan köszöni Izabella, de ifjú koránál és gyermeki szereteténél fogva (mivel neki senkije sincs, és mint özvegy egyedül él) nem engedheti el maga mellől, a míg özvegységben lesz, mert egyedüli öröme fia, a ki még tanulásra amúgy is fiatal, de idővel azon lesz, hogy fiát ő felsége udvarába küldje vagy talán személyesen vigye. Végül kéri a királyné, hogy az az ezer frt, a mit ő felsége különös kegyességével, a 4000 frton kívül neki ígért, az utóbbiról szóló kötelezvénybe írassék; Posadowskitól pedig a kastély (az oppelni) neki rendben, kijavítva átadassék, a mint már elrendeltetett.

Délután a lengyel király felkereste Ferdinánd főherczeget szobájában, és előadván, a mit nővérével beszélt, az teljesen megegyezett Izabella válaszával. A király távozván, nővére üzenetére ismét hozzáment a főherczeg, a kinek (ismételve azt, a mit már délelőtt előterjesztett) kijelenté, hogy Petrovics működése felett, melyről a kézbesített levélmásolatokból értesült — nagyon csodálkozik, de tudja meg a főherczeg, hogy fia azt fogja tenni, a mit ő, anyja akar. Izabella akkor ismételten kérte a főherczeg közbenjárását ügyei elintézése végett, s hogy ne adjanak hitelt gonosz emberek rágalmainak: de az ágyúkat és lőszereket említve, azzal felelt neki, hogy azokat a szegény földmívesek mezei elfoglaltsága miatt nem küldhették eddig, s hazatérve, intézkedni fog mielőbbi megküldésök ügyében. Végül, midőn a főherczeg búcsúlátogatást tett Izabellánál, elibe küldte kis fiát, a ki neki olaszúl azt mondta, hogy ne aggódjék ő felsége miatta, mert ő felségének szófogadó, hűséges fia és szolgája akar lenni!

Midőn a főherczeg ezután atyja útasítása utolsó pontja szerint az öreg Bona királynőhöz is elment, s vele olaszúl négyszem közt beszélt, úgy tettette magát, mintha semmit sem tudna a tárgyalt dolgokról, s még külön megkérdé a főherczegtől, hogy mi is az tulajdonképpen, a mit leánya ő felségétől kíván, s a mit még ő nem teljesített volna? A magyarok eltávolítása ügyéről sem tudott semmit, és tettetésével annyira ment, hogy a főherczegtől jegyzéket kért Ferdinánd előterjesztéseiről, de mivel azokra a főherczeg a lengyel királytól és Izabellától kielégítő választ nyert, kijelenté az öreg királynénak, hogy azzal a jegyzékkel nem akarja terhelni.[1])

A lakodalmi ünnepség különben arra is jó volt, hogy annak előkészítése ürügye alatt az egész éven át ki s be járjanak a krakói lengyel udvarnál az osztrák követek, a kik hetekig ott ültek, megfigyelve a királyi kanczellária minden tettét s egész politikáját. Legelsőnek Popel László csehországi marsall érkezett Logau Mátyás és Lang János titkár kíséretében márczius 4-én és ült 28-ig. De a mint otthon jelentést

[1]) Ferdinánd főhg. német nyelvű keletnélküli jelentése, sajátkezű betoldásaival, a bécsi államlevéltár *Polonica* osztálya 1553-iki *sine die* csomagjában.

tettek arról, hogy a havasalföldi követséget személyesen is látták a királyi udvarban, Langot újra visszaindíták és április 22-ikétől május 4-ig tartózkodott Krakóban. Ez meg a szultán csauszával: Mehemeddel találkozott ott május elején, a mikor hatodmagával megérkezett, s ezért most másik társát: Logau Mátyást küldik be julius elején megfigyelőnek, a ki pár napot vesztegel Krakóban és 14-én indúl haza. Nehány nap múlva, jul. 26-án meg Sztroics, a havasalföldi vajda követe jelentkezik a lengyel királynál, s másnap elmaradt társa: Mogilda, a kit hátrahagyván, aug. 14-én visszafordúlt urához, de társa csak 26-án hagyta el az udvart. Ezek mind a szultán rendeletéből jártak, kinek Mehemed csausza állandó követ gyanánt tartózkodott négy hónapig az udvarnál, s csak midőn Machmet Cselebej követtársa közeledéséről értesült, indúlt vissza aug. 21-én a portára.[1])

V.

Ferdinándot, a *bécsi királyt* vagy *Ferendust* (a mint a törökök nevezték) a portán nem szívelték. Nem bíztak benne. Közbenjárásával ott nem is tudott túlsúlyra jutni, hiába ígérte az adót, s bár Petrovics hazafias vállalkozása a török Perzsiában való hadi elfoglaltsága és e miatti gyengesége következtében dugába dőlt, ez éppen nem jelenté a király győzelmét.

Izabella, a ki a mozgalom eredménytelensége hírére, egyelőre reményt vesztve, a lakodalomról visszatérőben, aug. közepén anyja egyik kastélyába, a sléziai határon fekvő Wieluna vonúlt, éppen nem titkolá elégedetlenségét és méltatlankodását Ferdinánd amaz erőszakos eljárása felett, melyet iránta biztosai tanúsítottak. A lengyel király esküvőjéről hazatérő és nála járt Poitiers liègei (lüttichi) kanczellárnak, kit ura, V. Károly császár, főleg azért küldött öcscse, Ferdinánd király sürgetésére a lengyel udvarba és Izabellához, hogy a franczia izgatásokat ellensúlyozza és a királynét reá birja, hogy hagy-

[1]) A varsói számadáskönyvek 170. sz. idézett kötete adalékai szerint, melyekben pontosan fel van jegyezve, mit költöttek napról-napra e különböző követségekre.

jon fel az Erdélybe térés gondolatával — keserűen panaszkodott erről, átadván neki »az erővel kicsikart« levelek másolatát is.[1]) Fontosabb volt ennél azonban az az emlékírata, melyet a császár számára neki átadott, feljogosítván arra, hogy azt Ferdinánddal is közölhesse.

Ebben a szegény királyné nem mond újat, csak már ismert sérelmeit sorolja fel, de ezt olyan hangon és szavakkal teszi, hogy lehetetlen meghatottság nélkül olvasni. Emlékezteti a császárt, hogy a dúsgazdag Magyarországot csak az ő felszólítására és iránta tartozó gyermeki engedelmessége jeléül engedte át Ferdinándnak, »sőt, mit soha még egy királyné sem tett«, még azt is átadta, a mi neki jegyajándékúl volt biztosítva, csakhogy ő felsége minden akadály nélkül birhassa Magyarországot; remélvén, hogy a római király is »szintoly nagylelkű leend irányában, a minő nagy szívességet ő tanúsított iránta« — s még sem tett eleget ígéreteinek. Ő azt hitte, hogy a szerződésileg biztosított évi 25,000 frtot — magyar szokás szerint — készpénzben fogja megkapni, s most azt látja, hogy herczegségeinek még 9000 frtnyi készpénzjövedelme sincs, s a többi a gazdaságból telik ki. Ő fiával nem tudván illően megélni ily csekély jövedelemből, kéri a császár atyai pártfogását arra is, hogy a két herczegség, valamint a frankensteini és münsterbergi uradalom legalább életökre mentessék fel minden adó alól. Kérte ezt ő ugyan már Ferdinándtól is, de azzal mentegette magát, hogy majd a többi sléziai herczegek is hasonlót kívánnának.

Csakhogy őt, Izabellát, nem lehet a többiekhez hasonlítani, mert »ő egy országot eresztett a király kezére — a mint Horváth Mihály fordította — mások ellenben semmit sem adtak birtokaikért.«[2])

A királyné azért ismétlé most e kérését, mert ez időre tehető a cseh rendek végzése is, melylyel visszautasíták ezt az őt bántó kívánságát, hogy »az oppelni herczegség szakit-

[1]) A követ franczia jelentése a Brüsszeli okmánytár id. III. köt. 24—25. lapján.

[2]) A memoriale szövegét ld. ugyanott, a 26—27. lapon. Magyarúl a Történelmi zsebkönyv 478. lapján.

tassék ki a cseh királyság hűbéri kötelékéből«,[1]) a mi ősi szabadságuk és kiváltságaik feladását jelentené, holott ők azok megtartására esküvel kötelezték magokat, s ezért kérik a felséget, hogy esküszegést ne követeljen tőlök.[2]) Ferdinánd tehát ezúttal sem tehetett semmit. Augusztus elején fogadván a császár követét, felvilágosítá Izabella emlékírata minden egyes részlete felől, hogy hazatérve, kellő magyarázatokkal szolgálhasson urának, sőt ellenvetéseit egy hosszú *informatio*-ba foglalta, meggyőzni igyekezvén benne bátyját, hogy a királyné követelései túlságosak és igazságtalanok.

A »jövedelmet — mondja Ferdinánd ebben — mindig az illető ország szokásai szerint számítják, hogy pedig annak nagy részét terményekben kapja, ez még előnyösebb és Sléziában is inkább szeretik a bérfizetésnél, mert a gabonát így rendesen olcsóbban becsülik fel piaczi szokott áránál. Egyébiránt a királyné elégedettnek nyilatkozott legutóbbi egyezkedésök szerint, s csupán annak az ezer forintnak az elengedését kérte tőle, melylyel Ratibor jövedelme az oppelninél nagyobb volt, s a mit meg is tett. Nézete szerint nem is lehet oka panaszra, mivel sléziai birtokain nyúgodtan élhet, holott Erdélyt mindig veszély fenyegeti s abból Ferdinándnak, a törökkel folytatott hadakozás következtében, semmi jövedelme sincs.

A mi pedig azt a kívánságát illeti, hogy fejedelemségeit és uradalmait minden adó alól felmentse, utalja a fejérvári egyezségre, melyben világosan ki van kötve, hogy azokért János Zsigmond a cseh király iránt mind azt tenni köteles, a mit a többi hűbéres herczegek tettek és teljesítenek. Így hát a király nemcsak nem tudná igazolni eljárását a cseh és sléziai rendek előtt, ha két ily gazdag herczegséget egészben, vagy részben felmentene az általános teherviselés kötelezettsége alól: de azt meg sem tehetné hozzájárulásuk nélkül, eltekintve attól, hogy ezzel rossz példát szolgáltatna alattvalóinak, a kik ily terhes időkben még a rendes adót is megtagadnák. Testvéri szeretettel kéri tehát a császár további közbenjárását, hogy a

[1]) Óváry regesztái II. füz. 144. lapján.

[2]) A keletnélküli »Antwort der Stände in der Cron Behaim auf der K. Mt. überreichte Artikel, die Künigin Izabella betreffend« a bécsi államlevéltár *Hungarica* osztálya 1554-iki *sine die* csomagjában.

királyné ne ismételje követeléseit, hanem elégedjék meg a herczegségek birtokával, »melyekkel jobban és fényesebben ki van elégítve, mintsem maga is kívánhatta volna,« s legyen nyúgodt.[1])

Izabella elégedetlen lelki állapotának igen jellemző további példája az az érdekes párbeszéd is, melyet ugyanez időben, szeptember havában, folytatott Castaldo tbk. unokaöcscsével, Castaldo János Alfonzzal, a ki Ferdinánd megbízásából lengyel királynévá lett leányát kísérvén Krakóba, a lakodalomról Izabellához útazott, hogy megtudja, mi járatban volt nála nemrég Zarkiban a török és moldvai követ.[2]) Az özvegy királynét, a ki e közben, csekély kíséretével, szept. közepén elhagyta Wielunt, a furfangos olasz lovag végre hetednapra érte utól Piotrków közelében, s itt folyt le köztök az a fontos beszélgetés, melynek tartalma ez: Azért tartózkodik bátyja birodalmában, mert sléziai birtokain nincs tetszése szerinti lakása, a milyet pl. Piotrkówon fog látni Castaldo, s legalább megszabadúl a boroszlói püspök durva magaviseletétől, mert ő nincs ahhoz szokva, hogy neki olyan *alacsony* emberek parancsoljanak. Jövedelmeinek csekélysége is készteti erre, a mint azt a császár követének is elmondta.

Következő nap határozottabban lépett fel az ifjú Castaldo, intvén Izabellát, hogy hagyjon fel a fondorkodással, melynek sikeréhez milliók kellenek, s ne bízzék a hűtlen törökben, a ki magának akarja megtartani Erdélyt, mint előbb Budát, s az ő nevét csak ürügyűl használja. A török különben is gyöngébb hírénél, hisz Temesvárt sem foglalhatta volna el árúlás nélkül. Kérdésére nyíltan bevallá a királyné, hogy a nála járt török csausznak azt felelte, hogy ha visszaadják neki Lippát, Temesvárt, az ország déli részével, valamint Szolnokot és Budát,

[1]) Közölve a »Brüsszeli okmánytár« III. köt. 28—32. lapján. A bécsi államlevéltár fogalmazvány-példányán lévő jegyzet szerint »exhibitum 16. Augusti 1553,« az írat már aug. elején átadatott. — Ezt kiadta *Szilágyi* a K. Papp Miklós-féle »Történeti Lapok« id. I. évf. 727—730. lapján. Ismertette Huber is id. műve 30. lapján.

[2]) A szultán követe: Machmet Cselebej aug. 28-án ért Krakóba, a lengyel királyhoz, s ott szept. 21-ig ült, de közben Wielunban járt Izabellánál, a kitől visszatérve, még tíz napot ült Krakóban. (Az idézett varsói 170. sz. számadási könyvből.)

azonnal kész visszatérni, a miben a moldvai vajda követe is megsegíteni ígérte.[1]) Erre Castaldo szemrehányást téve neki meggondolatlan cselekedetéért, azt hozta fel, hogy a moldvaiak cserben hagyják, az erdélyiek pedig rosszúl fognak vele bánni, mint hajdan; ha meg Buda visszaadásában hisz, »akkor hiheti azt is, hogy a Duna megfordúl s Konstantinápolyból Lengyelországba folyand,« mire a királyné mintegy megbánva nyíltságát, azt mondá, hogy ő nem is szándékozik visszatérni, s csak azért üzent a töröknek, hogy őt szóval tartsa, mert tudja, hogy azt úgy sem adhatja meg, a mit kért. A ravasz olasz erre azt jegyzé meg, hogy akkor hát ne fogadja s biztassa az izgatókat, hanem fordúljon teljes bizalommal Ferdinándhoz, a ki neki s fiának valóságos atyja, s ne feledje, hogy az, Erdélyt nem is annyira tőle, a »ki onnan szabadúlni óhajtott,« mint György baráttól szerezte meg, s arra már is annyit költött, a mennyit maga az egész tartomány sem ér.

De Izabellára ez az elrémítő beszéd nem sokat hatott, mert újra panaszkodni kezdett Ferdinánd biztosaira, kik féktelen követeléseikkel legutóbb még azt is kívánták tőle, hogy bocsássa el udvaráből magyarjait, »s fia magyarúl többé ne beszéljen;« pedig inkább küldenék meg a helyett ágyúimat — úgymond — s küldene a király abból a tavalyi borból, a mi neki olyan jól fogott és használt.[2]) Castaldo ezek után azzal fejezé be jelentését, hogy Oppelnben azt hallotta, hogy a királyné mindent eladott s pénzzé tett, s hogy bár fondorlatai veszedelmesek, mint asszonyt könnyen meg lehetne nyerni, ha gyakran lenne (a mint most nincs) a ki a jogosra és üdvösre figyelmeztetné. Úgy látszik, éppen űzelmei miatt nem fogadta el Izabella a bátyjától neki felajánlt sieradzi kastélyt, hanem attól

[1]) Sándor moldvai vajda levele Izabellához Szucsáváról 1553 aug. 18-ról. (Hurmuzaki: Documente II. köt. 1. része 320. lapján.)

[2]) Ferdinánd csakugyan minden évben kedveskedett Izabellának jó magyar borral. Így rendeli pl. Pozsonyból 1552 márcz. 23-án a magyarországi kamarának, hogy a kamara költségére Oppeln városába 10 kocsi szentgyörgyi legjobb magyar bort küldjenek. Ugyanannyit küldet Grézben kelt 1554 jan. 11-iki rendeletével, valamint olyan vörös bort, a milyet neki — úgymond — tavaly is küldtek. De, ha olyan az esztergomi püspökség pincézében nincs, vegyék meg a kamara költségén. (Hivatalos másolatuk a bécsi kamarai levéltár *Gedenkbücher* cz. gyűjteményében.)

keletre Piotrkówra húzódott,[1]) a mely egyaránt alkalmas hely, hogy onnan akár Magyarországba, akár Moldvába jusson.[2])

A látszat csakugyan azt mutatta, de Izabella reménysége nem teljesült és kilátásai sem voltak kecsegtetők. Petrovics, megveretése után az elfoglalt Munkácsra vonúlt, a felkelők szétszórattak, a Bethlen várába szorúlt erdélyi nemesek nemsokára kénytelenek voltak kapitulálni, a szeptember végén Erdélybe nyomúlt moldva-havasalföldi seregek eredmény nélkül visszahúzódtak, a perzsiai hadi vállalatával elfoglalt török pedig kellően nem támogathatta ügyét. De azért a királyné teljesen bízott benne és méltán. Az az aug. 4-ről kelt levél is, melyet nemrég Zarkiban kapott a török követtől, olyan hangú, hogy a szultán jóakarata őszinteségében nem lehetett oka kételkednie. Mire hozzátok ér e levél — írja benne neki és fiának — már értesülhettetek arról, hogy Ferdinánd Erdélyben, Magyarországon, s mindenfelé elhíresztelte, hogy követeket küldött hozzánk Erdély ügyében; de hazudik, s ezt csak azért teszi, hogy titeket uralmatokban megakadályozzon.[3]) Az irántatok és irántunk hű erdélyi nemesektől hallottuk, hogy Ferdinánd 100 ezer arany évi adót akar nekünk Erdélyért fizetni, hogy azután összes híveiteket leverje. Hanem a dolog másként áll. Ferdinánd követei, hallom, már útban vannak hozzánk, de ha ide érnek, Erdély ügyét illetőleg semmi választ nem fognak tőlünk kapni, s nemcsak a százezernyi aranyért, de ha bármennyit is adnának, *egyetlen követ, s még egy tele maroknyi földet sem engedünk át nekik Erdélyből.*[4]) mert János

[1]) Izabella 1553 szept. 20-án már innen ír titkára: Wolff János érdekében, a kit Loboczky halála után fogadott föl. (A boroszlói államlevéltár id. köt. 142. lapján.)

[2]) Közli Bucholtz id. műve VII. köt. 327—330. l. és utána ismertette *Hatvani* Történelmi zsebkönyve 479/482. l. (Ld. Huber id. műve 31. lapján is.) Castaldo keletnélküli eredeti jelentése a bécsi államlevéltárban Bécsből 1553 okt. 2-iki Izabellához intézett leveléhez van mellékelve.

[3]) A hír ezúttal igaz volt, mert Verancsics és Zay ekkor már tényleg Belgrádon járt.

[4]) Ezt a képes kifejezést később, Amasiában kelt 1555 május 15-iki levelében is használja a szultán, biztosítván János Zsigmondot (vagy *Istvánt*, a mint ő nevezi), hogy Ferdinándnak »pugillum terrae et nigrum lapillum numquam concedemus« jogos birtokából. (Ribier id. műve II. köt. 577. l.)

király olyan hűséges szolgánk volt, hogy nem lenne igazságos megfosztani titeket birodalmától és hazájától, kivált, hogy egész Erdély királyául és urául kíván és óhajt, mivel, mióta a németek bejöttek az országba, miattok iszonyú sokat szenvedtek és nem lehetett csendes életök. Most azonban már kiűzettek a németek, s alig van a rendek közt 3—4 ember, a ki ellenetek izgatna.[1]) Ezért, a mint már múltkori emberünkkel küldött levelünkben is írtuk,[2]) tudtára adtuk a lengyel király ide érkezett követének, hogy Erdély királyává és urává tettünk. Hogy miként térjetek vissza Erdélybe, arról írtunk a lengyel királynak, kérve, hogy titeket mindenben támogasson. Azt hisszük, legkönnyebb lesz nektek Moldován át jönni, a miért el is rendeltük a moldvai vajdának, hogy egész seregével országtokba kísérjen, a hol ép olyan hűséges leszel irántunk, mint atyád volt. Hasonlóan írtunk a budai és temesvári beglerbégeknek, hogy készen legyenek támogatásotokra, csak értesítsetek, merre vagytok, s mely úton lesz legjobb Erdélybe jönnötök.[3]) Ugyan ekkor (1553 aug. 6.) a franczia király követe értesíti az erdélyi rendeket, hogy jun. 30-iki levelöket véve, sokat beszélt ügyökről Rusztán pasa főminiszterrel s bizonyosak lehetnek benne, hogy a mint a szultán a franczia királynak megígérte, csak is János király fiának és anyjának adja Erdélyt, de sürgessék, hogy felhasználva a jó alkalmat, mielőbb jöjjenek be.[4]) Biztosítá erről a szultán Báthory Andrást, s az erdélyi rendeket okt. 7-iki levelében is, kijelentvén, hogy cselekedjenek, mert Erdélyben nem tűr ellenséget.[5])

---

[1]) Ezt 1553 aug. 15-iki levelében is hangsúlyozza a szultán. (Másolata a krakói hg. Czartoryski-múzeum *Teka Naruszewicza* gyűjteménye 68. köt. 80. sz. a.)

[2]) A szultán ez évben még márcz. 20-iki levelében kérte a lengyel királyt (és május 8-án újra sürgette), hogy küldje be Erdélybe János király fiát, a kit az erdélyiek követségök útján királyokúl kérnek. (Ugyanott a 68. köt. 57. és 61. sz. a.)

[3]) A latin eredeti egykorú másolata a szultán nevében Ibrahim bég által aláírva, a bécsi államlevéltár *Turcica* osztályában.

[4]) A latin eredeti egykorú másolata ugyanott.

[5]) Nicolai *Reusneri*: Operis collectanei epistolarum Turcicarum liber IX., X. et XI. (Frankfurt, 1599.) 77—79. lapján.

De megírta szándékát a szultán Ferdinándnak is, a mikor követei a portára érkeztek, és hazabocsátotta a György barát megöletése hírére fogságba vetett Malvezzit,[1]) jelezvén, hogy csak úgy hallgatja meg őket, ha Erdély szóba sem kerül, mert azt már János király fiának adta,[2]) s így felteszi róla, »hogy annak birtoka iránt minden reményről lemondott, s embereit és katonáit onnét eltávolítja:« [3]) a mit később a királynak Malvezzi személyesen is előadott s megerősített.[4]) De ügyök e lelkes támogatását s főleg, hogy azt a portán állandóan szőnyegen tartják, Izabella és fia nemcsak a szultán őszinte jóakaratának s a politikai helyzet kedvezőségének köszönhette, hanem még talán ama véletlen előnynek is, hogy Ibrahim bég, a szultán főtanácsadója (maximus interpres), a ki mind ez íratokat ellenjegyezte s az egész ügyet vezette, lengyel származású volt. A fajrokonság és nemzeti büszkeség vérlüktetése irányítja ez eredetileg *Strasz* nevű török diplomata működését, a kit ifjúkorában elraboltak lengyel földről a tatárok, s aztán a törökök közt nőtt fel.[5]) Az ő buzgóságának kell betudnunk, hogy ez időtől úgy decz. közepéig valami húsz levél érkezik a portáról Izabellához, meg a lengyel királyhoz, (kinek követe: Ossiecki András decz. elején jut Konstantinapolyba) valamennyiben János király fia beküldését sürgetve.[6])

Az erdélyi rendek sem hagyták annyiban a dolgot, ennyi biztatás után, s a mint a szultán 1553 decz. 12-én írja Izabellának, tisztes személyek érkeztek közülök hozzá, az ország nevében könyörögve, hogy mivel János király fia távozása óta

[1]) Malvezzi szabadon bocsátásáért Ferdinánd Linzből már 1552 ápr. 24-én felkérte Rostán pasát nagy jutalom ígéretével. (Ribier id. műve II. köt. 402. lapján.)

[2]) Latin eredetije Skudero, 1553 aug. 22-ről a *Turcica* osztályban.

[3]) Óváry regesztái II. füz. 144. l. — Ferdinánd ezt nem tehette, sőt aug. 16-án békés levelet intézett Izabellához a Petrovics által támasztott mozgalom lecsendesítése ügyében. Közölte *Szilágyi* a »Történeti Lapok« id. I. évf. 742. lapján.

[4]) Ferdinánd V. Károlyhoz 1553 decz. 29-ikéről. Lanz id. műve 603. l. és a Brüsszeli okmánytár III. köt. 33. l.

[5]) Niesiecki: Herbarz polski VIII. köt. 532. l.

[6]) Lásd ezek másolatát a krakói hg. Czartoryski-múzeum id. 68. köt. 94—114. sz. alatt.

iszonyú sokat szenvedtek, adja nekik őt urokúl, mert hívek lesznek hozzá mindvégig s kiűzik a németeket, a kik alatt annyit szenvedtek, hogy most még azok is bánják tettöket, a kik őket behozták s a király fiát külföldre hagyták jutni. A szultán megtekintvén a kis király hűségét és atyja szolgálatait, teljesíteni ígérte nekik kérésöket s a midőn egyszersmind a lengyel királynak is írt, hogy gyorsan küldje be unokaöcscsét, a míg fel nem szaporodik az ellenség, most őt sietteti e sorokkal.[1] S a szultán csakugyan oly kedvezőnek találta az időt szándéka megvalósítására, hogy a mint tavaszodott, az újévben zászlót is küldött János Zsigmondnak, hogy siessen Erdélybe, a hol addig is Petrovics kormányoz helyette: de inti egyúttal az erdélyi rendeket, hogy az adó beküldésével sokáig ne késsenek, mert tudjátok jól — úgymond — mi a hűtlennek a jutalma![2]

Ezt a levelét a szultán Oruds csausza által küldte be az erdélyiekhez, s ugyan az nap hűségre inti Szeben és Brassó városát is, hogy fogadják királyokúl János Zsigmondot.[3]

E mozgalmak és események felől Ferdinánd idejében értesült a legközvetlenebb forrásból: Verancsicsék jelentéseiből is, de azért mégis remélte, hogy Izabella engedékenyebb lesz kívánságai iránt, ha újabb biztosokat küldene hozzá, vagy legalább is feltartja őt kissé, veszélyes szándéka megvalósításában.

Így indítá útnak tél idején, Redern ajánlatára, ez újabb követséget: Gregorianczi Pál zágrábi és győri püspököt és a már nála járt sléziai Logau Mátyás schweidnitzi és jaueri kapitányt, nov. 22-én útasításúl adván nekik, hogy: sietve keressék fel a lengyel királyt s adják elő neki, miként szerezte meg Ferdinánd Erdélyt, mi mindent tett e nehéz időkben

---

[1]) Copay des türkischen Kaisers Schreiben an die Königin Izabella von Ungarn. Constantinopoli, 1553 decz. 12. (*Redern* sajátkezű másolata a bécsi államlevéltár *Turcica* osztálya 1552-iki csomagjában, tévedésből.)

[2]) A szultán a rendeknek: Halep, 961 Rebiulachir 1. = 1554 márcz. 5—6-ról. Egykorú német fordítása ugyanott. (Az itt feldolgozott török levelek dátumai helyes megfejtését *Kropf* Lajos londoni történetírónk lekötelező szívességének köszönhetem.)

[3]) Egyszerű másolata a krakói hg. Czartoryski-múzeum 611. számú (Miscellanea Turcica) kötete 259. lapján.

Izabella igényei kielégítéséért s mégis miként tört be Petrovics az országba, hogy azt török segítséggel is megnyerve, János Zsigmondot visszahelyezze. Ezt ő fenhangon hirdette, hogy Izabella és fia megbízásából teszi, a mit nehány elfogott levele is igazolt, úgy hogy az üzelmeiről szállongó hírek nem voltak alaptalanok. Ferdinánd többször figyelmezteté a lengyel királyt, hogy beszélje le a fondorlatokról nővérét, de eddig még sem tőle, sem Izabella követétől, Cromer Márton krakói és vármiai kanonoktól nem kapott választ. Az özvegy királyné, leveleiben, ugyan mindig erősíté, hogy ne higyjen a gyanusításoknak, de mikor a szultánhoz intézett levél kiállítására kérte, nagy húzavona után az ő kanczellária ja stylusát nem ismerő saját biztosai fogalmazványa alapján állíttatá ki, úgy, hogy a király kénytelen volt azt neki visszaküldeni; kivált mikor értesült, hogy másolatát Petrovics által a portára küldötte, kijelentvén, hogy azt ép úgy erőszakolták ki tőle, a mint hogy a gyulafejérvári egyezség aláírására is kényszerítve volt. Ezek daczára Ferdinánd minden kötelezettségét kész teljesíteni, ha Izabella felhagy fondorlataival, s egy külön az ő követével menő — biztosa útján kijelenti úgy a portának, mint az erdélyi rendeknek, s a Tiszán inneni lakóknak, hogy ő ragaszkodik a megkötött szerződésekhez és nem is törődik a visszatérés gondolatával, sőt kéri a szultánt, hagyja Erdélyt Ferdinánd birtokában, s végül, ha Izabella visszahívja Petrovicsot Magyarországról, vagy legalább megtiltja neki, hogy a király ellen működjék, az udvarában intrikáló magyarokat pedig elbocsátja.

A mint látjuk, Ferdinánd tehát ugyanazt követelte hatványozott mértékben, a mit már annyiszor kívánt, s némi eredményt tán elért volna, ha a sok szó-szaporítás helyett néhány ezer forintot vagy aranyat küld a szegény Izabellának (a ki tőle még eddig saját követeléséből semmit sem kapott), de ettől annyira fáztak a bécsi udvarban, félve, hogy a pénzt a mozgalom élesztésére fordítja, és annyira bizalmatlanok voltak iránta, hogy most is makacsúl — ígéretekkel fizették ki.

Ámbár jogos lenne (így végződik Ferdinánd kanczelláriájának ez újabb remeke) hogy a király Izabella praktikái miatt a 100,000 frtot, a mit 1554 jan. 6-ára ígért megfizetni, most egészen visszatartsa, mégis meg fogja fizetni 1555 vízkereszt

napjára,[1]) s hozzá újabb 6000 frt kamatot, ha addig még vár reá, s nem foglalgatja boroszlói polgárok vagy mások birtokait. Hiszi különben, hogy ebben veje, a lengyel király, meg fogja akadályozni, a kit külön kérjenek fel, hogy Izabellára és anyjára, Bona királynéra, csillapítólag hasson (lehetőleg Radziwill vilnai palatinussal) és maga részéről is küldjön követet a portára.[2])

VI.

Ferdinánd követei karácsony napjára értek Varsóba, a hol őket Bona királyné fogadta,[3]) aztán Knyszinbe útaztak a lengyel királyhoz, a kinél 1554 jan. 2-án jelentek meg kihallgatáson. De nem végeztek éppenséggel semmit, sem nála, a ki védte nővérét a gyanusításokkal szemben, sem anyjánál, az özvegy Bonánál, a kivel visszatértökben Varsóban jan. 24-én

[1]) Eltekintve attól, hogy pénzök nem volt, azért kellett megfizetését most újból elhalasztani egy évre, mivel híre járta, hogy Izabella azt Petrovicsnak ígérte és adja, úgy hogy a biztosoknak útasításul is adták, hogy ha a királyné nem engedne, ám teremtsék elő valahogy, de rögtön foglalják is le azt a pénzt, nehogy Sléziából külföldre kerüljön Petrovics kezébe. (Bucholtz id. műve VII. köt. 331. l.) — Ezt Redern Frigyes ajánlta kelet nélküli, de bizonyára ez időre eső hosszú »unterthenigist guetbedungkhen«-jében, a hol tanácsolja Ferdinándnak, hogy mivel Izabella udvarmesterére: az elhalt Loboczky helyére jött Legensa Stenzelre hallgat leginkább tárgyalások alkalmával, a ki a bécsi udvar iránt is jóindúlatú, vigyenek számára a követek egy krbl. 400 frtos aranylánczot, hogy aztán úrnőjétől biztosabban kieszközölje a fizetési terminust; de ha a követség ezt egyedül is kieszközölheti, vigyék vissza — úgymond — a lánczot ő felsége kincstárába! (Eredetije a bécsi államlevéltárban.)

[2]) Ugyanott. Az útasítással egyidejűleg szintén nov. 22-én állították ki az összes *credentialis* (megbízó) leveleket: a lengyel királynak és királynénak, a két özvegy királynénak és János Zsigmondnak is. Ez útasítás szövegével kezdődik a krakói Jagiello-egyetemi könyvtár 175/2. sz. kézirata is, melyet Előszó-nkban ismertettünk.

[3]) Innen kezdve dr. *Szádeczky* Lajos idézett munkája tárgyalja részletesen a további eseményeket, s hogy azt miként használtam fel, arról szintén értekezésem előszavában számoltam be.

újra tanácskoztak. A lengyel király rendeletéből Uchanski Jakab chelmi püspök és Krisski Albert dobrzini paefectus vezették el őket a királynéhoz.[1]) Innen a biztosok Piotrkówra mentek Izabellához, a ki őket 29-én fogadta s ámítgatta. Izabella ezúttal is kitűnő diplomatának bizonyúlt, mert minden alkalommal könyekre fakadt a követek szemrehányására és ügyes színészi képmutatással meggyőzően tagadta a Petrovicscsal s az erdélyi felkelőkkel való részességét, a mikről átkozódások közt állította, hogy minden tudtán kívül és beleegyezése nélkül történt — pedig ekkor már újabb követei is a portán voltak! Hanem azért még sem akarta kiadni a kívánt nyilatkozatot, a míg Ferdinánd meg nem fizeti adósságát, és ígéreteit a szerződések értelmében be nem váltja. Arra valahogy rávették, hogy megjelenjék a királylyal és anyjával tervezett összejövetelen, de aztán megüzente udvarmesterével a lengyel követeknek, hogy még sem mehet, mivel kocsija, lova s úti holmija Oppelnben van. Bátyja levelét véve, ugyan belenyúgodott a dologba,[2]) de a követek menetelében még sem igen bíztak, mert fiával együtt, a ki hideglelős volt, betegesnek és nagyon sápadtnak találták.[3]) Izabella Kiethlinski János útján levelezett ez ügyben anyjával, a ki szintén feleslegesnek tartá az összejövetelt, mert leánya semmi új szerződés tárgyalásába nem bocsátkozik, a míg Ferdinánd a régit nem teljesíti.[4]) De azért mégis rászánta magát, febr. közepén útra készen állott lovaival,[5]) s megindúlt a nagy útra; hanem a Kockón márcz. elején folytatott újabb tárgyalások sem vezettek eredményre,[6]) sőt Izabella olyan kívánságokkal állott elő, a melyeket Ferdinánd nem teljesíthetett. Február 28-án érkezett ide a két királyné nehéz kíséretével, de a király késett és csak márcz 6-án jött

[1]) Jelentésök e napról a krakói kézirat 114—121. lapján.

[2]) A lengyel követek jelentése febr. 2-ról, u. o. a 106—113. lapon.

[3]) Uchanski Przerembski lengyel királyi vicekanczellárnak febr. 5-ről, u. o. a 133. lapon.

[4]) Bona a lengyel királynak Varsó, febr. 6-ról, u. o. a 135. lapon.

[5]) Izabella Przerembskinak febr. 15-ről, u. o. a 137. lapon.

[6]) A varsói és kockói tárgyalásokról Bucholtz írt legelőször, id. műve VII. köt. 331/3. lapján és utána Horváth Mihály is Történelmi zsebkönyve 483/5. lapján.

meg Lublinból és ült harmadnapig, 8-ig,[1]) hogy a kívánt ügyben tárgyalhassanak. Ezalatt a követek János Zsigmondot gyakran látták s feltünt nekik, hogy *úgy otthon, mint lóháton mindig magyar ruhában jár.* Magyar szolgája kevés van, de a jó Csákyt - - úgymond — nem tudjuk elszakítani tőle, mert első titkárja és kanczellárja; míg Izabella udvarának többi tagjai lengyelek, így vice-kanczellárja Wolff János.[2]) udvarmestere Czikowsky Miklós,[3]) szakácsa pedig Gluszinszky Gáspár.[4])

A tárgyalások után a király Lublinba tért vissza az országgyűlésre, a két királyné pedig másnap, 9-én Varsóba, míg a királylyal ment követek[5]) Krakó felé indúltak haza, s a hónap végén már Pozsonyban voltak, jelentést téve útjok eredménytelenségéről a magyar országgyűlésre odaérkezett Ferdinándnak.

Varsóból a két királyné egyidejűleg követeket küld Bécsbe[6]) Izabella érdekében, részletesen felsorolván a kockói tárgyaláson

[1]) A varsói főlevéltár 1554-iki 173. sz. számadáskönyve adatai szerint. Bonának 350 ember és 380 ló, Izabellának 280 ember és 290 ló volt a kíséretében, melynek eltartására felment 3 nap alatt Pol. fl. 733/16 illetve 393/25/9.

[2]) Oppelnből westrzedie po Invocavit [febr. 11-én] 1554, keltezi lengyel nyelvű nyugtáját 15 frtnyi fizetési részletéről. (Az Országos levéltár gyulafejérvári lymbusa I. csom. 3. borítékában.)

[3]) A zágrábi püspök és Logus jelentése Ferdinándnak, márcz. 5-ről. (A bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[4]) Ennek a lengyel király több ízben sót rendel Izabella udvara számára a wieliczkai bányákból. Lásd adomány-leveleit a lembergi *Ossolinski*-intézet kézirattára 180. köt. 63., 81. és 93. lapján.

[5]) A két követ 29 személy és ugyanannyi ló kíséretében márcz 10-én érkezett Lublinba és ült ott két napot az udvarban, mely idő alatt felment rájok Pol. fl. 34/29/13½. (Az id. varsói számadáskötetből.)

[6]) Ezek vezetője Czikowsky Miklós, Izabella udvarmestere volt, kinek fogadtatásáról Ferdinánd főhg. Bécsből 1554 május 5-iki levelében értesíti a királynét; két társa pedig: Lanjczky András és Dietmarowsky Jakab, továbbá a szakács és a szolgaszemélyzet. Ezek (csak kuriozumképen említem meg) Bécsben a Neumarkton állott »Zum guldenen Straussen« czímű vendéglőben szálltak meg, a hol a vendéglősné gorombasága és szája miatt iszonyú sokat kellett szenvedniök, úgy hogy az udvarmester végre feljelentette a *profos*nál, s a hosszas ügyre vonatkozólag a bécsi államlevéltárban egész rakás művelődéstörténeti érdekű irat található.

összeírt követeléseit, s ezek annyiban szerencsével jártak, hogy Ferdinánd a 100,000 frt megfizetését kamatostól vízkereszt napjára, a 6000 aranyat és 5000 frtot pedig már egy hónap múlva, 1554 jun. 8-ára Boroszlóba küldeni ígérte. Izabella mellett — ezúttal először — fia is sajátkezűleg aláírt levélben kéri márcz. 16-án Ferdinánd jóindulatát,[1]) s aztán sietve Piotrkówra mentek, úgy hogy 21-én már ott voltak.[2])

De alig, hogy a lengyel követek hazaindúltak Bécsből, hírét vette Ferdinánd a portáról visszaérkezett Vég János brassói követtől, hogy Izabella és Petrovics ott két biztosa[3]) útján sürgeti a szultán támogatását, a ki esküvel fogadta, hogy Erdélyt János király fiának adja. A szultán ez újabb biztatását a lengyel udvarban már akkor tudták, mikor Ferdinánd követei a télen ott jártak. A havasalföldi vajda volt rendesen a porta üzenetei közvetítője, s ez évben is követei: Liczul kanczellár, Moczuk marsall és Manilowicz Ábrahám már február 20-án Lublinban voltak a királynál, a ki őket egy hónapnál tovább tartotta magánál.[4]) Utána Lecz András jött az udvarba ápr. 8-án,[5]) de a királynak állandó ügyvivője is volt Sztambulban, egy örmény: Nicolaus Armenus török tolmács személyében.[6])

A szultán írt is csakugyan újból az erdélyi nemeseknek és a brassói uraknak az adó és János Zsigmond visszahelye-

[1]) Ez az egyetlen sajátkezű aláírása ez időből, így: Eiusdem Ser^{me} Mtis Vestre Obsequet^{mus} seruus et filius. Joannes Sigismūdus ff.^{t} (Eredetije a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában. Másolatban a bécsi 282. sz. codexben, a honnan Szádeczky is idézi műve 32. lapján.)

[2]) E napon küldik hozzá a lengyel udvarból Mikolaiowski Miklós levélvívőt. (A varsói id. számadáskönyvből.)

[3]) Vég, Ossiecki Márkot és Baky Pált nevezi meg, de tulajdonképen hárman voltak: Izabella részéről egy lengyel és magyar, Petrovics részéről pedig egy magyar, a kik négy ifjú szolgájok kíséretében január 8-án érkeztek Konstantinápolyba, a honnan öt nap mulva Ázsiába indultak Mahmud tolmácscsal a szultán elé. (Verancsicsék jelentése Ferdinándhoz, Verancsics összes munkái III. köt. 174. lapján.

[4]) Márcz. 22-ig ültek, s költöttek reájok Pol. fl. 472/11/4$^{1}/_{2}$. (A varsói id. számadáskönyv adatai alapján.)

[5]) Ez 12 napot, 26-ig ült ott. (Ugyanott.)

[6]) Ezt ekkoriban küldik ismét a portára, és kap útiköltségül 396 forintot és 20 garast. (Ugyanott.)

zése ügyében,[1]) egy hónap múlva, ápr. 7-én, pedig ezeket jelenti János Zsigmondnak: Mire levelemet olvasod, Petrovics benn lesz Magyarországon és rendeletet adtam a bosnya, budai és temesvári beglerbégeknek, a többi szandzsákoknak, s a moldva-havasalföldi vajdáknak, hogy bemenjenek érdekedben Erdélybe,[2]) a hol most türelmetlenül várnak még azok is, a kik eddig Ferdinánd kegyében bízva, Petrovicsnak ellenségei voltak. Ezért siess be elfoglalni trónodat, s ha otthon nem fogadna mindenki egyenlő örömmel, azt Ferdinándnak tulajdonítsd, a ki rólad azt híresztelte, hogy távol vagy Magyarország határától. A míg hazaérnél, Petrovics kormányozza Erdélyt, őt pedig addig Oruds csausz szolgálja.[3]) S a szultáni parancs — melyre hívatkozik — valóban olyan erélyes volt, hogy jun. 1-én még Sándor moldvai vajda is átírt Bákóból Dobó és Kendy erdélyi vajdáknak, hogy térjenek János Zsigmond hűségére,[4]) a mitől a moldvai vajdát még Ferdinánd levele sem tudta eltéríteni, a ki arra kérte, hogy támogassa törekvését és tartson vele.[5])

Ily körülmények közt a bécsi udvar még kevésbbé gondolhatott a 11,000 frt megfizetésére s az ígéretek teljesítésére, a mit tudtára is adtak a lengyel királynak, a hozzá küldött Haydenreich Erazmus által, a kivel a szultán eredeti levelét is megküldték, hogy a király győződjék meg nővére üzelmei felől. De Izabella most is pompásan adta anyja által az ártatlant (ő maga óvatosságból nem tárgyalván a követtel) visszautasítván minden gyanúsítást, a miben a lengyel király továbbra

---

[1]) A szultán levele Aleppóból 1554 márcz. 6-ról Hurmuzaki: Documente II. köt. I. része 322. lapján.

[2]) A szultán rendelete ugyancsak ápr. 7-ről u. o. a 324. lapon.

[3]) A krakói hg. Czartoryski-múzeum id. 68. kötete 145. sz. alatt, latinúl.

[4]) A moldvai vajda levele Hurmuzaki id. fenti kötete 327. l. Egyébiránt az erdélyi vajdák már márcz. 14-én megírták Ferdinándnak, hogy a moldvai vajda váraikat lerombolással fenyegette, ha János Zsigmond behozását ellenzik. (Pray: Epistolae procerum III. köt. 9. lapján.)

[5]) Ferdinánd a moldvai vajdának, Prágából aug. 28-ról. Hurmuzaki: Documente id. köt. 335. l. De a vajda annyira nem hajlott Ferdinánd rábeszélésére, hogy még követét is, Gerendy Pétert fogságba vetette, úgy hogy kiszabadítása érdekében Ferdinánd 1555 márcz. 20-án kéri a lengyel király közbenjárását. (Óváry regesztái id. II. füz. 147. lapján.)

is támogatta. Pedig Izabella újabb követe nevét nem tudjuk — két kísérőjével május 22-én érkezett Raguza felől[1]) nagy kerülővel a portára, hogy hadi segélyt kérjen és megjelentse, *hogy fiát, Ferdinánd ösztönzésére, meg akarták mérgezni.*[2]) Ez ugyan nem volt igaz, de érdekesen mutatja a közvélemény hangulatát, a mely Ferdinánd-ellenes volt, úgy hogy midőn két hónap múlva — jul. 18-án csakugyan merényletet követnek el János Zsigmond ellen, annak értelmi szerzőségével nyíltan őt vádolják.

E merénylet annyira leverte a szegény királynét, hogy rögtön csomagoltatott s harmadnapra, 21-én, visszaindúlt Piotrkówra, a honnan egy hónappal előbb változatosság kedvéért az udvarba jött volt,[3]) s a hol ő visszavonúltságában szeretett fiának és nevelésének élt. Izabella itt egyszerűen, de legalább anyagi gondoktól menten élhetett oppelni birtoka, s még inkább a krzepicei és a sanoki kapitányság jövedelméből, melyet neki a király 1553 nov. 8-án újra biztosít abból az alkalomból, hogy azt a sanoki kapitányságot a várnagy halála következtében Lubomirski Szaniszlónak adományozta.[4]) Állandóan udvarában van Novicampianus atya, fiának tudós *praeceptora*, kinek veze-

---

[1]) Codignac franczia követ írja urának II. Henriknek Tossia-ról, 1554 ápr. 3-án, hogy a napokban találkozott a Raguzából Sztambulba vezető úton Izabella követével, a ki a franczia királyhoz készült, hogy pártfogásával megnyerje a porta támogatását; mire azt mondta neki, hogy útja felesleges lenne, mert a franczia király mindig szívén hordta ügyét s meghagyta portai követének, hogy azt melegen támogassák. (Ribier id. műve II. köt. 488. lapján.)

[2]) A követek jelentésében, Verancsics összes munkái III. köt. 268. l. A követ aztán az egész nyarat a portán és Ázsiában töltötte a szultán udvarában és csak szept. havában indúlt vissza. (Lásd ugyanott a 302. és 358. lapon.) Általában Verancsics munkáinak portai jelentéseket tartalmazó III. és IV. kötete annyi — eddig feldolgozatlan — érdekes adalékot rejt magában, hogy azok alapján az 1553—56-iki mozgalmak *részleteit* az eddiginél sokkal bővebben és világosabban láthatjuk.

[3]) A varsói udvari konyha-költségek jegyzékében az 1554 jun. 23—29-iki héten fordúl elő a neve és szűnik meg a jul. 21—27-iki héten, a mikor elútazott Blonie felé, s onnan haza. (A varsói főlevéltár számadásai 172. sz. kötetéből.)

[4]) Az eredeti Knyszinben kelt hártyára írt adományozó oklevél hg. Lubomirski Tadeusz varsói levéltárában.

tése mellett János Zsigmond olyan szép előhaladást tesz a tudományokban, hogy mestere már 1553 julius havában neki ajánlja az ó- és új-testamentom czéljáról írt munkáját, melyet együtt olvastak és forgattak. Teljes czíme ez: *Scopus Bibliorv* Veteris et | Novi Testamenti, | Cum Annotationibus summam doctrinae christianae complectentibus. | Avthore *Alberto Novi|campiano.* | Cracoviae. | Lazarus Andreę excudebat. | M.D. LIII. (8-r. folio 12; 208 és 6 lap.) Ajánlása pedig: Joanni Sigismundo, principi Ungariae, Cal. Julii 1553.[1])

A mester továbbra is mellette maradt, s jól érezte magát gondtalan állásában Izabella udvaránál, a hol fizetésén kívül még 30–32 forintot kapott a királytól évente ruházatára.[2])

A János király fia ellen elkövetett merénylet híre nagyon hamar, *már aug. elején* eljutott az osztrák udvarba, melyre olyan kellemetlenül hatott, hogy Haydenreichot, (bár alig pihente ki első útja fáradalmait) aug. 13-iki útasítással.[3]) ismét visszaindították Lengyelországba. Új útjában a követ aug. 22-én ért Krakóba, de őt Ferdinánd tulajdonképen nem is a maga mentegetésére és a kínos feltűnést keltett vád alól való tisztázására küldte, hanem ezt csak ürügyül használták a küldetésre, hogy újabb alkudozásokkal teljék el az Izabella és fia visszavitelére alkalmas nyári idő. Kitűnik ez Haydenreichnak dr. Gienger György tanácsoshoz aug. 24-én intézett leveléből, melyben titkolózva értesíti, hogy: ő felségének – úgymond *nem írhatta meg.* de neki kötelessége jelenteni, hogy Izabella Piotrkówon egy foglyot tart elzárva, a ki kivallotta, hogy többed-magával küldetett a királytól, hogy fiát megölje.[4]) A királynak nem is ír egyébről a megelőző nap, mint: hogy közbeszéd szerint Izabella udvarában egész nyilvánosan folynak a

[1]) Ez az az unitarius szellemű híres munka, melynek később még a XVI. századból négy újabb kiadása jelent meg Antwerpenben; szerzője pedig ugyanaz a *Nowopolski* (lengyelesen), a ki később János Zsigmonddal Erdélybe is bejött és az 1557-iki tordai országgyűlésen tartott vallásügyi beszédével vált nálunk ismeretessé, mely szintén a fejedelemnek ajánlva: Apologia Alberti Novicampiani . . . czímen 1559-ben Krakóban jelent meg.

[2]) A varsói számadáskönyvek id. 173. kötetéből.

[3]) Eredeti fogalmazványa a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.

[4]) Eredetije ugyanott.

török *praktikák*. Két hét előtt ért hozzá a török és oláh követség; Petrovics követe: Baky Pál is ott van, s folynak a tárgyalások, hogy az ifjú vajdát még az őszszel Erdélybe vigyék. Izabella itt járt udvari emberei beszélték is a napokban, hogy Sanokra költöznek, s a havason át beviszik ifjú urokat Erdélybe, még pedig Moldován át, mivel más biztos bejárásuk nincsen. Petrovicsról is hírlik, hogy a havason át Makof (Makovicza) felé közeledik 25,000 főnyi török sereggel, hogy a királynét és fiát hazavigye.[1])

Az osztrák követ értesülése nagyjában alapos volt, mert a török követség már jul. 10-én Krakóban járt a királynál, a kivel együtt ment Vilnára, a hová a király ez ügyben külön levélben hívta meg a senatorokat tanácskozásra.[2]) Tíz nap múlva már onnan ad hírt Ferdinándnak ez eseményekről, a török követ üzenetéről, hogy urát semmi ígérettel és feltétel alatt sem lehet eltéríteni szándékától, hogy Erdélybe visszahelyezze Izabella fiát, atyja érdemeiért. A török hadak már készen állnak e czélra, s ezt neki meg is írta a szultán külön levélben, melynek másolatát atyafiságos szeretettel küldi meg Ferdinándnak,[3]) a mint egyidejűleg Przerembski János alkanczellár is küldi a király megbízásából, a János Zsigmondnak és Petrovicsnak írottak másolatát, melyekben nyíltan kijelenti a szultán, hogy ő Magyarországot fegyverrel hódítván meg, Erdélyt senki másnak nem adja, mint János király fiának.[4])

Nagy előzékenység, a mit Zsigmond Ágost Ferdinánd iránt tanusított e levelek közlése által; de egyebet nem is tett érdekében e puszta udvariassági ténynél. Még vagy kétszer, jul. 23-án és 26-án, kikérte e fontos ügyben az ország tanácsosai és a senatorok véleményét,[5]) mivel közben Izabella is segítségét kívánta; s azután vezetőt adván mellé, hozzá küldte

[1]) Eredetije 1554 aug. 23-ról a bécsi *Polonica* osztályban.

[2]) A lengyel király meghívója Krakóból jul. 11-ről, a krakói kézirat 162/3. lapján.

[3]) A lengyel király Vilnáról, jul. 20-án Ferdinándnak, ugyanott a 192. lapon.

[4]) A lengyel alkanczellár ugyanaz napról. (Eredetije a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[5]) Lásd két levelét a krakói kézirat 124/7. és 98—101. lapján.

a török követséget. Hogy nővére ügyét magáénak tartja és helyesli, azt végre is nem árulhatta el egyenesen a bécsieknek!

Izabella, látva, hogy az augusztusi terminusra sem fog pénzt kapni Ferdinándtól, kifogyott a türelméből, s a mint azt anyjának meg is írta, most már egész nyiltan lép fel terveivel, mivel rájött, hogy »a római király« három év óta csak hitegeti.

Piotrkówi régi új szállásán egymást érik a követségek, melyek buzdítják, s visszatérésre sarkalják. Az oláh (havasalföldi) vajda követe jul. 30-ika előtt járt nála. Ossiecki aug. 2-án jött és másnap fogadta Izabella, leveleket hozván neki Petrovicstól, s az egész udvar jelenlétében mentegetődzött ünnepélyesen, hogy ő csak Petrovics szolgája, s mint ilyen járt a töröknél; a következő nap többször behívatta magához a királyné, de csak egy ember jelenlétében tárgyalt vele. Augusztus 8-án érkezett Grabowieczky a lengyel királytól, s már elbocsáttatott, a mikor meghallván a török követség érkezését, még pár napot töltött titokban a várban. Kilenczedikén későn jött meg a szultán követe, (az egykorú tudósító szerint »der Bluthund und Mamaluk Mahmet, des Türkischen Tyrans Gesandter«, egy Buchwal nevű hatalmas lithvan férfival), kinek üdvözlésére az udvar elibe lovagolt. Harmadnap, 11-én, tartotta ünnepélyes oratióját az udvar és a vendégek: a poseni érsek: Górka Lukács, Ossiecki és mások előtt, de az oláh követ lakásán maradt. Előadván hódolatát s a szultán üdvözletét, átnyújtotta annak levelét egy szép aranyszövetbe burkolva, a mit Izabella átvett, de felbontatlan a padra tett maga mellé. A »mamaluk« egy padról mondta el küldetése czélját törökül, a mit *egy másik török magyarúl* ismételt, utána Csáky Mihály pedig latinúl tolmácsolta. Erre ékes szavakkal előterjeszté a követ a szultán kérését és ajánlatát, hogy Magyarországot csak egyedül János király fiának akarja adni, senki másnak, s azért ne hallgasson a királyné semmiféle hamis hitegetésre és ígéretekre, a mivel Ferdinánd tartogatja, hanem fogadja el a meghívást és jöjjön be a fiával, mert különben felfogadta a szultán, hogy Erdélyt és Magyarországot úgy elpusztítja, hogy kő kövön nem marad, a minek csak a királyné lesz oka. Ekkor a csausz kezet csókolt Izabellának és fiának, s aztán két lóhá-

tas udvari emberrel lakására kísérték, követvén őt tolmácsa és három török szolgája. Augusztus 13-án a reggeli mise után a királyné szobájába rendelték a vendégeket, és az udvariakat, s ott olyan sokáig tárgyaltak, hogy a királyné másfél órával később reggelizett, mint rendesen. Ebéd után Izabella kikocsizott a witówi kolostorba, a honnan csak este későn tért vissza.[1])

E követségekről Marotzki Wenzel tudósításából, a ki ura, Redern Frigyes megbízásából ép ez időben járt Izabellánál, ott aug. 27-ig tartózkodott, s a szolgáktól és udvari emberektől sok mindent hallott, még az alábbi érdekes részleteket tudjuk: A török követség ugyanaz, mely előbb Ferdinándnál is járt. A havasalföldi vajda azt üzente, hogy a szultán parancsával útasítást kapott Izabellát fiával Erdélybe kísérni, s kéri most, jelölje meg, mikor és hol várja őt hadseregével. Izabella nagy örömmel fogadván ezt a hírt, aug. 26-án bocsátá el a vajda követét, megüzenvén neki, hogy majd tudtára adja, hol várjon reá a sereggel. Nádi Ferencz és más magyarok követsége is ott járt, jelentvén Izabellának, hogy egész Magyarország fiát akarja királyúl, s így mielőbb jöjjön be. Ossiecki is visszatért a töröktől, és Petrovics követének adta ki magát, nehogy a királyné praktikák hírébe kerüljön. Az oppeln-ratibori közbenjáró követség még nem tért vissza Izabellától Boroszlóba, de azt üzeni — s ezt maga Redern is melegen ajánlja Ferdinándnak — hogy jó lesz kielégíteni a királynét, megfizetni a pénzt kamatostól, mert különben el van határozva, hogy Sanokra mennek, a hová már készülnek is, és ebből baj lesz. Izabella mindent Csákyval és Ligenzával beszél meg, s udvarmestere előtt sokat eltitkol. Emberei közt *öreg magyarok* vannak mellette, a kik még Magyarországból jöttek ide vele.[2]) A török követség ekkor még mindíg Izabella udvarában volt, s alig várták elmenetelét, mert az maga is készült eltávozni Piotrkówról.[3]) Ennek a politikainál egyéb oka is volt.

---

[1]) Egykorú eredeti, »Neue Zeitungen« cz. tudósítás a bécsi államlevéltár *Polonica* osztálya 1554-iki *sine die* csomagjában.

[2]) Redern Frigyes jelentése Ferdinándnak: Breslau, 1554 szept. 1-ről. (Eredetije ugyanott, a rendes csomagban. A szokatlan Nádi név lehet esetleg *Nagy* is, a mit a német tudósító hangzás után írhatott Nadi-nak.)

[3]) Ligenza (teljes czímén: Paul Hannoldt von der Ligentz, der

Látván az özvegy királyné, hogy a jun. 8-ikára fizetni ígért pénzért két ízben is hiába járt embere Boroszlóban,[1]) kénytelen volt megelégedni azzal, hogy Ferdinánd adósságáért, a 106,000 magyar frtért, Boroszló és Slézia néhány más városa kezességet vállalt. Ezt adta neki tudtára az a fent említett oppeln-ratibori közbenjáró követség, melylyel a boroszlóiakhoz menesztette aug. 27-én egyik tanácsosát Pückler Jánost, hogy egy hónap alatt előteremtsék neki a pénzt,[2]) mert különben lefoglalja a boroszlóiak lengyelországi birtokait, s eltiltja a kereskedést,[3]) mire a megrémült polgárok szept. 4-én Redern Frigyeshez küldték syndicusokat tanácsért, hogy mittevők legyenek? Ő azt felelte neki, hogy ne aggódjanak, mivel Ferdinánd csak 1555 háromkirály-napján (jan. 6-án) köteles fizetni, de tartsák vissza Izabella küldöttjét, a míg ő visszatér, mert az Redernnek jó barátja lévén, ki akarta kérdezni úrnője praktikája felől. A boroszlóiak azonban mindjárt hazabocsátották a királyné emberét, de megkérték Redernt, írjon az udvarba, hogy Ferdinánd mentse fel városukat a kezesség alól, mert különben mindenfelé feltartóztathatja őket ügyes-bajos járásuk közben Izabella, úgy a lengyel korona, mint az oppeln-ratibori herczegségek területén. Redern uram meleg szavakkal terjesztő fel a boroszlói polgárok kérését, de ismét figyelmezteté Ferdinándot, hogy az özvegy királyné üzelmeinek egyedüli oka, hogy a jegypénzéért kárpótlásul biztosított 100,000 forintot még mindig nem kapta meg, pedig, ha a felől a kitűzött újabb határidőig nem elégítik meg, Sanokra húzódik, a honnan nemcsak folytatja majd az udvart sértő panaszait, de a kezességet

---

Ung. Kön. Würde Cammer-Secretarius) tudósítása Redernhez Piotrkówról, aug. 27-ről. (Eredetije ugyanott.)

[1]) Bona királyné panasza Haydenreichnak jul. 5-én Szádeczky id. munkája 49. lapján; melyet most végleg elhagyván, az alábbiakat kizárólag *levéltári új adataink alapján* foglaljuk össze.

[2]) Erre az időre készült, úgy látszik, maga is herczegségeibe, talán, hogy személyesen vegye át a pénzt, mert a hazabocsátott Marotzkival aug. 26-án kelt levelet küldött Redernnek, melyben azt írja magáról, hogy mielőbb »in ducatos nostros venerimus« ügyei megbeszélése végett. (Eredetije ugyanott.)

[3]) Ezt Haydenreich is írja Vilnáról, okt. 22-iki jelentésében. (Eredetije ugyanott.)

vállalt városok polgárait is zaklatni fogja, s — a mi legnagyobb baj lesz — könnyen Magyarországba vagy Erdélybe szökhetik fiával.[1])

Haydenreich ezalatt lassan közeledett Vilna felé, a hol ekkor a lengyel királyi udvar tartózkodott; de mindaz, a mit hallott és tapasztalt, nem töltötte el valami nagy reménységgel. Beszélt az erdélyi ügyben a lengyel alkanczellárral (írja Ferdinándnak szept. 9-én Volkhimnitzről, Vilna közelében), de midőn az látta, hogy megbízó levelemben — úgymond — semmi említés sincs a 100 ezer frt megfizetéséről, nyíltan kijelenté, hogy hiába járok, mert a nélkül nem érek el semmit, és Izabella még szóba sem áll ő felsége követével, a míg a pénzt meg nem fizetik, s az erdélyi szerződés feltételeit nem teljesítik. Maga a lengyel király sem tud reá ez ügyben hatni, daczára, hogy három küldöttséggel is kérte, hogy a török követséget ne fogadja, s ne feleljen előterjesztésére, és ime mégis megtette, s ebben meg sem akadályozhatja.[2]) A helyzet e nyílt feltárása, s a kanczellár őszinte, tájékoztató tanácsa oly meggyőzőleg hatott az osztrák követre, hogy az alig ért Vilnába (útja végczéljához) s tisztelgett a lengyel királynénál, az osztrák Katalinnál, még mielőtt csak látta is volna királyt, már első jelentésében (szept. 11-én) arra kéri — mint írja: *újból* Ferdinándot, hogy elégíttessék ki Izabella, mert másként lehetetlen őt rávenni, hogy levelet állítson ki a töröknek arról, hogy ő meg van elégedve. Erre már a lengyel király is kérte volt, de háromszoros követséggel annyit tudott elérni nála, hogy megígérte neki, hogy addig nem felel a török követségnek, a míg Cromer Márton a prágai udvartól (a hová aug. 29-én indították volt) vissza nem tér, valami jó hírrel. Bizonyos — úgymond — hogy ha annak idején a kockói tárgyaláson Bona királyné nem lett volna jelen, most már minden rendben lenne, de ép azért teljesíteni kell Izabella kívánságait, s még azt is, hogy a sléziai herczegségek mentessenek fel a csch korona hűbére alól János Zsigmond életére legalább, s hogy ezt követsége intézze el ő felségénél, mert

[1]) Redern sajátkezű jelentése Ferdinándhoz, Breslau, 1554 szept. 6-ról (A bécsi udvari kamarai levéltár »Böhmen« osztályában.)

[2]) Eredetije a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.

személyesen nem akar és nem fog nála megjelenni. Másként a tárgyalásoknak semmiképen vége nem lesz.[1])

A míg e jelentésére választ nem kap, tényleg nem is mert Haydenreich tisztelegni a királynál, a ki csak jó hat hét múlva, okt. végén fogadta, s meghallgatván előterjesztését, a szokott alkotmányos módon ismét kikérte a senatorok véleményét, hogy ahhoz képest feleljen Ferdinándnak.[2]) De a tanácsosok azzal a felelettel tértek ki a véleményadás nehéz feladata elől, hogy a feltett kérdésekre (melyek az állam érdekeit nem is érintették) igen bajos válaszolni,[3]) s így a király is üres udvariassági szólásformákkal elégítette ki az osztrák követet, a ki megvárva még a Bécsből nov. 23-án hazabocsátott lengyel követet, Cromert,[4]) decz. 17-én, a legnagyobb hidegben, maga is haza indult. A senatorok szavazatai, illetve írásos *tanácsai* közül egy magaslik ki, a kanczelláré, a ki helyes belátással nyíltan bevallotta, hogy: Izabella azért hallgat a törökre s készül fiával Magyarországba, mivel Ferdinánd nem tartá meg királyi ígéreteit, s ha most őt e szándékában megakadályozza, ellenségévé teszi magának a törököt, a kinek kegyetlenkedését az egész világ ismeri: míg ha Izabellát békével hazaengedi, a török barátságát megnyeri, s így az a békére hajlandóbb lesz. S ebben — úgymond — ha élne, János király is igazat adna neki.[5])

Izabellának az a, már szept. elején ismeretessé vált, szándéka, hogy Sanokra vonúl, (a miről Haydenreich csak jó két hónap múlva értesült és tett jelentést) annyira felizgatta a bécsi udvart, kivált mikor Redern nov. 6-án Izabella egyik

[1]) Haydenreich jelentése Ferdinándnak. (Eredetije u. o.)

[2]) Zsigmond Ágost a senatoroknak Vilna, postridie diei, qui Simoni et Judae Apostolis sacer est, 1554; vagyis okt. 29-ről. (A krakói kézirat 197—201. lapján.)

[3]) Igy ír Joannes comes in Tarnow Lisziaticze-ről 1554 feria quinta post festum sancti Martini proxima, vagyis nov. 16-ról a királynak. (U. o. a 181/3. lapon.)

[4]) Ferdinánd a lengyel királynak e napról. (Ugyanott a 180. lapon.)

[5]) Consilium datum Sigismundo Augusto regi Poloniae per dominum cancellarium de reginae Hungariae reditu in Transilvaniam, de pignoratione Vratislaviensi, de captivo Hungaro. (Szintén 1554 nov. 16-ról a krakói hg. Czartoryski-múzeum id. 68. köt. 180. sz. a.)

szolgájától hallá, hogy már legközelebb elmennek, s hogy a napokban egy magyar küldöttség is járt a királynénál,[1]) hogy rögtön útnak indították Castaldo János Alfonzt, a volt erdélyi kormányzó (Baptista) unokaöcscsét, hogy Izabellát e veszedelmes lépéséről mindenféle ígérettel és fenyegetéssel lebeszélje.

Az osztrák udvar diplomácziájának (melynek ügyessége mindíg abban nyilvánúlt, hogy lekötve tartsák a neki veszélyes erőket és szomszédokat) ez újabb, ügyes fogása volt. Folytonos alkudozásokkal immár évek óta tartják fenn Bécsből a magyarok, a törökök, a lengyel király semlegességét, s így még csak a moldva-havasalföldi vajdákat kellett megnyerni — szintén ígéretekkel. Ezt is megszerezték egy megvesztegetett lengyel kapitány, Prietwitz Bernát trembowlai várnagy útján, a ki Ferdinánd rendeletére emberét küldte a havasalföldi vajdához, a ki azt felelte neki, hogy ámbár a szultán reáparancsolt, hogy Izabellát és fiát a lengyel határról Erdélybe kísérje, s a ki nekik meg nem adja magát, annak várát feldúlja, ő mégis hajlandó titkos szolgája lenni a római királynak, s ígéri, hogy ha a török sereg csatát is kívánna, ő a Ferdinánd-pártiakkal szemben lehetőleg közönyös lesz és nem bántja őket; csak adasson neki ő felsége megbízó levelet, melyet híveinek előmutathasson. Ezért a hűségéért valami adományt, birtokot, vagy legalább ezer forintot kér, mert ő szegény ember. A vajda a mellett még külön tudósítót is tartana Konstantinápolyban, hogy a törökök minden tervéről idejében értesítse a bécsi udvart, de erre évente 400 forintot kíván, s a mi túlkiadása lenne, azt a magáéból fedezné. Végül egy németül és latinúl tudó íródeákot is kér, mert neki van ugyan egy, a kit Petrovics küldött, de arra nem tud minden titkos dolgot reábízni.

A várnagy örvendezve írja meg mindezt Ferdinándnak, sőt ajánlja, hogy jó lenne az oláh vajdának egy 200 frtos arany lánczot, 2—3 száz frtot, s egy pár ezüst poharat küldeni emlékűl.[2])

*

[1]) Redern levele Ferdinándhoz e napról a bécsi államlevéltárban.

[2]) Eredetije *Scharafke*-ról, 1554 Dienstag nach Conceptionis Mariae, vagyis decz. 11-ről, a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.

Castaldo Alfonz, az ifjú lovag, a ki már múlt év őszén is járt Izabellánál, jól tudta, hogy az anyja tanácsa nélkül semmit sem tesz, s ezért egyenesen Bona királynéhoz útazott Varsóba, még pedig olyan gyorsan, hogy az nov. 29-én már vissza is bocsátotta, megüzenvén általa Ferdinándnak, hogy követjének magán- és titkos audienciát adván, jelentésének teljes hitelt adjon.[1]) Ezen a két kihallgatáson abban állapodtak meg, hogy Izabella (a ki késznek nyilatkozott anyjára hallgatni) megvárja három-király napját 1555 jan. 6-ikát és Castaldot sietve visszaküldik az udvarba, hogy sürgesse a közeli terminusra való fizetést. Azt is üzeni Bona királyné, hogy szolgálatot akarván tenni Ferdinándnak, mivel Nápolyba készül útazni, szeretne vele Olmützben találkozni.

Castaldo nem bízott sem az anya-királyné, sem leánya szavaiban, s most, hogy télidején olyan gyorsan visszaindították, nem is akart vele találkozni, habár az országúton okvetlenül érintenie kellett Piotrkówot. Már csak egy mérföldnyire volt e várostól — írja maga — a mikor levelet kapott Izabellától, hogy jöjjön hozzá, de ő szándékosan tovább ment, megmondván a levélhozó szolgának, hogy nem teljesítheti ezúttal úrnője kívánságát. Ekkor utólérte a királyné titkára, kérve, hogy térjen meg, mire vissza is fordult öt mérföldnyiről postán és másfél órát töltött Izabellánál, a ki tele volt panaszszal.[2])

Igy történt ez a találkozás, melynek létrejöttét eddig egész ellenkezőleg tudtuk.

Arra a veszélyre, mely Izabellának a magyar határ felé közeledéséből származnék, nemcsak az ifjabb Castaldo, de időközben (nov. 28-án) Logau és Redern is újból figyelmeztette Ferdinándot. Ők t. i. Izabella oppeln-ratibori helytartója: Nawoy Wenzel és Pückler János várkapitány kérésére nov. 26-án találkoztak velök Strelen városában, némely papirosra nem bízható bizalmas ügy megbeszélése végett. Izabella emberei itt előadván Redernéknek, hogy pár nap előtt jártak úrnőjöknél Piotrkówon, a ki nagy elégedetlenségében arra kéreti őket általok, hogy járjanak ismételten közbe a bécsi udvarnál

[1]) Bona levele Ferdinándnak: Varsoviae 1554 nov. 29-ről. (Eredetije ugyanott.)

[2]) Castaldo keletnélküli eredeti jelentése ugyanott.

a 100, illetve 106 ezer frt megfizetése érdekében, mert ő teljesen ártatlan a Petrovics és mások üzelmeiben, melyek tudtán és akaratán kívül folytak, s a melyekért Ferdinánd reá nehezttel, a királyné emberei bizalommal kérték Rederneket, hogy ezt az ügyet végre tisztázzák, nehogy a királyné (kimozdúlván mostani lakásából) olyasmit tegyen, a mit ők magok sem szeretnének. De ők azzal a kifogással éltek, hogy a követeknek nincs az ügy előterjesztésére semmi megbízó levelök Izabellától, s így nem ígértek semmit; Ferdinándnak pedig azt jelentették, hogy – pénz nélkül hiábavaló minden további lépés, mert eddig is elég küldöttség járt az özvegy királynénál, a nélkül, hogy valamit végeztek volna vele e tárgyban. Izabellát, »a ki üdvét leginkább a töröktől várja«, ez különben sem akadályozná meg törekvéseiben.[1])

E törekvések megvalósúlását kellett most ismét megakadályozni a bécsi udvarból, s ezért alig ért haza Castaldo Alfonz, lóhalálában küldték újra vissza, úgy hogy 1555 január közepén a lengyelek nagy ámulatára újból Varsóban volt. Izabella olasz udvariassággal levélben üdvözölte, hogy szerencsésen visszatért az udvarból;[2]) de azért jövetelének sem ő, sem anyja nem örült. Bona királynét felizgatta, valósággal dühbe hozta a római király udvarának az a következetes, merész, szinte tolakodó kitartása, melylyel őt és leányát terve kivitelében akadályozta. Castaldot ilyen hamar nem várta s ezért rossz kedvvel fogadta, betegséget színlelve s egyéb ürügyek alatt — mint Castaldo panaszkodik — húsz napig tartotta magánál, s nem engedte, hogy leányához menjen. Ennek az a magyarázata, hogy a mint a hívatlan követ megjött, Bona megüzente Izabellának, hogy csomagoljon, és sietve hagyja el eddigi, piotrkówi lakását. Ez január utolsó napján történhetett, s a mint híre jött Varsóba, Castaldo búcsúvétlen otthagyta a várost, utána iramodott Izabellának, a kit három nap alatt csakugyan utól is ért, s aztán együtt ment vele Wiśniczre, mely Krakótól alig 5—6 mérföldnyire fekszik. Az özvegy királynét meglepte az olasz lovag

[1]) Logau és Redern két jelentése Schweidnitzról, 1554 nov. 28. és 29-ről; a bécsi államlevéltárban.

[2]) Eredeti levele Castaldohoz, keltezve: Petricovia 1555 jan. 16-ról. (U. o. a *Polonica* osztályban.)

váratlan látogatása, de most, hogy már közel érezte magát czéljához, egész nyíltan beszélt vele szándékáról. E szerint farsangolni jött ide, s azután Sanokra költözködik. Említé, hogy jó volna, ha a római király 7—8 ezer frtot fizetne a kamatokból. Castaldo azt felelte, hogy ő felsége az egész 100 ezer frtot is azonnal megfizeti, a mint felhagy a praktikákkal, mire azt mondta, hogy többet ér neki fia szabadsága a pénznél! Ő maga különben hajlandó lett volna — úgymond - kiegyezni most is a király akarata szerint, de bátyja, a lengyel király és anyja nem engedte, Zsigmond Ágost azonban, hogy ő felsége segítségére legyen, közel kétszázezer frtot adott a török követnek, hogy visszatartsa attól, hogy ellene fellépjen. A franczia követről azt mondta Izabella, hogy 50,000 frtot ajánlott fel neki, s innen Havasalföldére ment, a honnan írni fog.[1]) Itt Wiśniczen látogatta meg nemsokára, márcz. 21-én Rakovszky György is, hogy Ferdinánd megbízásából kikérdezze a fia elleni merénylet felől. De Izabella (miután elhitette vele udvara, hogy ide csak nehány nap előtt érkezett) hogy szabaduljon tőle Wielunra küldte, a hol a foglyot tartották; hanem ott sem bocsátották hozzá és márcz. 26-iki levelében előadván czélját a várkapitánynak, haza írt jelentésében keserűen panaszolta el a római királynak, miként járatták a lengyelek hiába, holott ő az igazságot akarta kideríteni.[2])

Castaldo után jött vissza Lengyelországba immár harmadszor, Haydenreich is Augsburgból (a hol Ferdinándot találta) hasonló czélból, de azzal az útasítással, hogy Krakón át siessen a lengyel királyhoz az erdélyi ügyek tárgyalása végett. Több mint három heti úttal febr. 12-én érkezett Krakóba, a hol mindjárt hallá az ujdonságot, hogy Izabella a délkeletre fekvő közeli Wiśniczen van (Castaldoval együtt), mely a néhai krakói vajdáé, Kemnita Péteré. Ezért a német követ, útasításához képest, egy szolgájával Castaldohoz küldé ő felsége neki szóló leveleit, de azzal jött vissza, hogy Castaldo már egy hete hazaindúlt a római király udvarába. Bármily hihetetlen

[1]) Castaldo Alfonz útközben írt jelentése Ferdinándnak Andrioviaról 1555 febr. 6-ikáról. (Eredetije ugyanott.)

[2]) Jelentése, levele és Izabella válasza Rakovszkynak közölve Pray: Epistolae procerum III. köt. 44—60. lapján.

volt is e hír, Haydenreich, megakadályozni akarván Izabella továbbutazását, feltörte a Castaldonak címzett levelet, s kivevén belőle a Bona királynénak szólót, azt Izabellához küldte, levélben kérve, hogy várja meg nyugodtan, a míg a lengyel királynál ügyében tárgyal. Szolgájának e kétszeri járásából azt is megtudta a követ, hogy Izabella nagy udvart tart Wiśniczen, mivel nála van még Mahmud török csausz, az oláh vajda és egy franczia követ is, a kik oda egy mérföldnyire Lipnik városkában vannak elszállásolva. De mindez koholmány, s Izabella udvara a követ megtévesztésére terjesztette, ép úgy, a mint első ízben Castaldo ottlétét is tagadták. Ez utóbbira Haydenreich maga is rájött, s aztán abban a reményben, hogy egy hét alatt Vilnán lesz a királynál, s megakadályozhatja Izabella gonosz szándékait, tovább indult, figyelmeztetve Ferdinándot, hogy jó lesz a magyar határszéli szorosokra is vigyáztatni.[1])

Hanem azért Castaldo nem sokáig időzött Izabellánál. Sietett vissza anyjához Varsóba, a ki a követ kívánságára megígértette leányával, hogy a míg ügyében a lengyel királytól és Ferdinándtól válasza nem jön, veszteg marad wisznicai várában. Csakhogy ez nem is volt egyéb puszta ígéretnél, s különben is úgy látszik kényelmetlennek találván szállását, még febr. havában újra felkerekedett és — fenyegetőzéséhez képest — Sanokra, a királyi fivérétől még három év előtt kapott várba tette át lakását, a mi még közelebb, alig 4—5 mérföldnyire van a zempléni magyar határhoz. Húshagyóra (umb Fastnacht) 24-én ért ide, a sors gúnyja úgy akarta, hogy ép az nap, a melyiken Haydenreich Vilnára érkezett; a hol az átköltözködés hírét olyan ügyesen titkolták előtte, hogy ő arról éppen egy hónappal később tesz jelentést urának.

VII.

Sanokon jól teltek a királyné napjai és visszatérése ügyében is olyan kedvező biztatásokat kapott, hogy János Zsigmond innen már *saját nevében* ír híveinek, s igen jellemzően

[1]) Haydenreich jelentése Krakóból, 1555 febr. 14-ről; a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.

és merészen »Isten kegyelméből és a hatalmas császár (szultán) akaratából Magyarország királya« címet használ abban a febr. 27-iki levelében is, melyben Mehmed pasa közbenjárását kéri a moldvai és oláh vajdáknál, hogy megsegítsék.[1]) A magyar követek ezentúl ki- és bejárnak az ifjú fejedelemnél. Hír szerint márczius havában egy ötven lovasból álló követség is járt nála Magyarországból, s a királyné gyakran láttatja magát fiával a nép közt, a templomban. De bosszantó és gyanús — fakad ki méltán Haydenreich — hogy itt, a királyi udvarban, minderről nem akarnak *hivatalosan* tudni.[2])

Ezalatt Castaldo kitartóan folytatta működését Bona királyné mellett, a kivel tolakodásai miatt igen gyakran heves jelenetei voltak. Egy ízben pl. megkérdezte tőle: igaz-e, a mit Ferdinánd követétől (Haydenreichtól) hallott, hogy leányának 4000 aranyat küldött, mire az öreg királyné sértődve felelte, »che sono io schiava, che no posso dare dinare a mia figlia« — hogy hát rabszolga-e ő, hogy ne adhasson pénzt leányának! Erre a lovag felvilágosítá, hogy ezt rosszúl tette, mivel leánya azt a pénzt arra fogja felhasználni, hogy Magyarországba visszatérjen.[3])

Ettől kezdve Bona ki nem állhatta, s ezután Castaldo olyan tolakodó lett, hogy végre bepanaszolta még Ferdinándnál is.

E közben Izabella fiával nehány napra (talán levegő változtatásért) ismét Wiśniczre vonúlt. Április elsején onnan ír Alfonz lovagnak,[4]) de már 3-án újra visszatért Sanokra. Ezt Haydenreich, (a ki ekkoriban az udvarral Varsóba ment) Grabowieczkytől, a lengyel királynak nővéréhez küldött követétől hallotta, a ki azzal az üres hírrel tért tőle most vissza, hogy Izabella a királyi bátyja közbenjárását nem fogadta el.

---

[1]) Közölve Hurmuzaki: Documente id. II. köt. I. része 343. l. ilyen czímmel: Joannes Sigismundus Dei gratia et potentissimi Imperatoris proposito Rex Hungariae.

[2]) Haydenreich jelentése Ferdinándhoz 1555 márcz. 23-ról, Vilnáról. (A bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[3]) Castaldo Alfonz jelentésének eredetije Varsóból márczius 10-éről; ugyanott.

[4]) Levelének eredetije ugyanott.

Bizonyos, írja az osztrák követ, hogy Bona 4000 aranyat küldött leányának Piotrkówra, de egyéb szükségére, s nem arra a czélra, hogy most Magyarország felé indúljon.

Castaldo mellett itt van Muntio is, de még nem sokat tudtak végezni ő felsége ügyében.[1])

Erre nem is igen volt kilátás, mert Bona királyné, úgy látszik egyáltalán nem akarta többé fogadni Castaldot, a kiről megírta ápr. 19-én Ferdinándnak, hogy olyan furcsán viselte magát udvarában, fejedelmek és főurak előtt is, hogy ha visszatérőben, valami rosszat beszélne felőle, kéri, ne higyje el neki.[2]) De Alfonz lovag maga is dühös volt, s alig várta, hogy szabadúljon innen, és Izabellához mehessen, a kivel — úgy remélte — jobban végezhet és tárgyalhat, mint *vipera-anyjá*-val, con questa vipera.[3]) Izabella ugyan vígasztalta, hogy ne adjon hitelt rágalmazóinak, de hivatkozással Miksa főherczeg, a cseh király kedves levelére, melyben neki baráti közbenjárását ajánlá atyjánál, Ferdinándnál, nyíltan azt feleli, hogy ha eddig nem tartották volna nagy szavakkal és bő ígéretekkel, most bizonyosan nem lenne Sanokon[4]); hanem elégedetten élne oppelni kastélyában, a mint a lengyel király titkárának is megmondta.[5])

Ezt jól tudta Castaldo s maga Haydenreich is, sőt meg is írta az udvarnak, de azért nekik útasításukhoz kellett ragaszkodniok.

Izabella udvarával ápr. végén rövid időre a Sanoktól 3 mérföldnyire fekvő Krossa nevű kőfallal kerített városkába vonúlt, a mely szintén a sanoki kerülethez tartozott,[6]) majd ismét visszament Sanokra, a hová éppen akkor érkezett haza egyik szolgája a budai pasától, a mikor Alfonz is nála járatta emberét, hogy (mint maga írja) tisztázza azoktól a rágalmak-

[1]) Haydenreich Ferdinándnak, Varsóból, ápr. 10-én; ugyanott.

[2]) Bona levele e napról, ugyanott.

[3]) Castaldo Alfonz levele Varsóból 1555 ápr. 18-ról, Ferdinándhoz; ugyanott.

[4]) Izabella Castaldo Alfonznak, Sanokról, ápr. 20-án; ugyanott.

[5]) Haydenreich jelentése Ferdinándnak Varsóból ápr. 18-ról; u. o.

[6]) Haydenreich jelentése Ferdinándnak Piotrkówról, máj. 3-áról; ugyanott.

tól, melyeket neki róla anyja írt, de tényleg azért, hogy az özvegy királyné ügyeit kikémlelje. Nála volt most Grabowieczky titkár is újból,[1]) a ki tőle május 16-án érkezett vissza urához, a piotrkówi országgyűlésre jött lengyel királyhoz, azoknak a feltételeknek a részletezésével, melyeket ott az udvarban már rég ismertek. Üzenete szerint, Izabella királyné elégedett lesz, ha a római király szerződésszerű kötelezettségét teljesíti. De ha pénzzel most nem elégítheti ki, adja meg neki a 100,000 frtot, valamint fia jövedelme évi 5 ezer frtjának kiegészítésére öröklési joggal azokat a sléziai birtokokat, melyeket már Bécsbe küldött követével írásban is kért. Adja meg hát a jägernsdorfi herczegséget, Pless, Glogau, Beuthen, Bohunin, Karnow, Glupczicze birtokát, s mindazokat a jószágokat, melyek Oppeln-Ratiborral szomszédosak, olyan joggal és szabadságokkal, mint a hogy a két herczegséget már birják; ha pedig ezeknek a jövedelme több lenne, mint a mivel Izabellának ő felsége tartozik, kötelezi magát neki azt a többletet évente megtéríteni. A saját pénze két évi kamatját, és fia évi jövedelmét kiegészítő részét készpénzben kívánja; s végül az adók alól fia életére mentessenek fel.[2])

Izabella kívánságai felett újra megindúlt az áldatlan tárgyalások árja. Ferdinánd két követe abban egyezett meg, hogy Castaldo menjen sietve az özvegy királynéhoz, s maradjon ott, a míg ő felsége resolutioját megkapja Bécsből. Haydenreich pedig a lengyel udvarban szorgalmazza ügyét.[3]) De Zsigmond Ágostot már nemcsak untatta ez a régi dolog, hanem bántotta is, mivel rokonszenvezett nővére terveivel, s az ellen nyíltan semmit sem tett. Ezért következetesen nem fogadta a követeket, s így Castaldo sem útazhatott el üzenete nélkül. Haydenreich tehát csak jun. 1-én kapott választ tőle, Izabellához

[1]) Castaldo Alfonz Ferdinándnak, Varsóból május 1-ről; u. o.

[2]) Haydenreich Ferdinándnak Piotrkówról május 24-ről, valamint az ő másolatában levő: *Responsum a Ser*ma *Regina Hungariae domino Grabowieczki, Ser*mi *regis Poloniae oratori datum* cz. írat alapján (mindkettő ugyanott), mely meg van a krakói kézirat 247/56. lapján is *ápr. 16.* kelettel, a mi azonban téves.

[3]) Haydenreich fenti és május 30-iki jelentése Ferdinándhoz. (A bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

küldött előterjesztésére, melyet ő 16 napig tartott magánál,[1]) midőn pedig végre 4-én kihallgatáson is fogadta a király, arra a kérésére, hogy Sanokot vegye vissza nővérétől, azt felelte, *hogy ilyen igaztalanságot nem tehet.*[2])

Hanem a követeket még — a király egész gondolkozásmódját visszatükröző — e nyílt válasz sem kedvetleníté el. Alfonz lovag a lengyel király üzenetével végre elindúlhatott jun. 8-án az udvarból,[3]) de tíz nap múlva keservesen panaszkodik Haydenreichnak Krakóból, hogy mivel az ottani kalmároktól nem kaphatott pénzt, sürgősen küldjön neki kölcsön váltóra 100 aranyat, vagy 50 kettőst, hogy tovább mehessen Sanokra.[4]) Eljutott-e a kegyvesztett olasz lovag ezúttal Izabellához, s mit végzett vele, nem tudjuk, mivel ez a levél szereplésének *utolsó nyoma*, s ezentúl még nevét sem említik.

Ferdinánd ügyét most már Haydenreich egyedül képviseli, anélkül, hogy dülőre vihette volna. Ő maga ezt jól tudta, de azért hűségesen megtett mindent, és — írta haza a jelentéseket. Előterjesztésére jun. 24-én újabb választ kapott a lengyel királytól,[5]) a ki jul. elsején kihallgatáson fogadta és hallgatta végig ismert mondókáját, mivel az országgyűlés berekesztése után már másnap útra keltek[6]) Vilna felé. Odaérve, a király jul. 8-án ismét nővéréhez küldte Grabowieczkyt, de az osztrák követ nem sokat remélt e küldetésétől, mert — úgymond félős, hogy a kis fiút nem lehet vágyaitól visszatartani, mivel a török már Temesvárt, Lippát s a közeli várakat is neki ígérte.[7])

Ez igaz volt. Mahmud csausz hozta hírét Izabellához a múlt hónapban a szultán ápr. 7-iki levelével, melyben kéri János Zsigmondot, hogy sietve jöjjön be Magyarországba, a

[1]) Haydenreich, Ferdinándnak e napról, ugyanott.

[2]) Haydenreich jelentése jun. 6-ról, valamint a *Copia earum quae Haydenreich cum Ser^mo Rege Poloniae die 4 Junii egit* alapján; u. o.

[3]) Castaldo Alfonz jun. 7-iki levelében írja Haydenreichnak, hogy másnap indúl. (Eredetije ugyanott.)

[4]) Castaldo levele Krakóból jun. 19-ről; ugyanott.

[5]) Lásd szövegét a krakói kézirat 289/291. lapján.

[6]) Haydenreich Ferdinándnak: *Ex itinere, ex pago Zambrovia*-ról jul. 2-ról. (A bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[7]) Haydenreich Ferdinándnak Vilnáról, jul. 17-én; ugyanott.

hova Oruds csauszszal már zászlót is küldött számára Petrovics kezébe, a kinek átadta Lugost, Karánsebest és más várakat, hogy tartsa meg és kormányozza addig, a míg beérkezik.[1]) Ezt Haydenreich még piotrkówi tartózkodása helyéről megújságolta, azzal együtt, hogy a havasalföldi vajda segítségét ajánlva, még 100 ökröt is ígért küldeni eleségül; s hogy a franczia követ (ügyét sikeresen elintézve) már visszatért Törökországból.[2])

Ez is helyes értesülés volt. Tudjuk, hogy az özvegy királyné tervének a franczia király is lelkes támogatója volt és Sanokra indulásával egyidőben annak követe: Mr. de Cambray (ugyanaz, a ki már 1554 szept. 15-iki Parisból küldött levelében biztosítá az erdélyi három nemzetet ura pártfogásáról.[3]) Konstantinápolyból febr. 6-án azzal a biztatással távozhatott, hogy ott rendeletet adtak a szandzsákbégeknek, hogy siessenek Erdély felé, s azt békésen, vagy ha nem lehetne, fegyveresen szerezzék vissza János király fiának.[4]) Erről a szultán is sietett levélben biztosítani Izabellát,[5]) többször is; egyidejüleg pedig még e hónapban, márcz. 23-án, írt a szultán a franczia királynak, hogy buzdítsa Izabellát, térjen haza fiával, átvenni atyja örökét s küldje hozzájok követjét.[6])

Így támogatták a portán Izabella ügyét, sőt a mint hírét vették május elején a királyné követétől, [Nádi] Ferencztől,

---

[1]) Aleppoból [1555] ápr. 7-ről: *Traductio literarum* Imperatoris Turcarum ad Ser^mum^ principem *Stephanum* Hungariae etc. e lingua turcica in latinam. *Alátírva:* Supremus interpres: Imbrahim beg. (Ugyanott.)

[2]) Haydenreich jun. 22-ről Ferdinándnak; u. o.

[3]) Bő magyar kivonatban közölte gr. *Mikó* Imre: Erdély különválása Magyarországtól cz. id. műve 101. l. Eredeti, latin szövegében *Szilágyi* az »Erd. orsz. gyűl. eml.« I. köt. 532—536. lapján.

[4]) Erizzo Antal velenczei követ jelentése a dogénak, Pera, 1554 febr. 9-ről *Hurmuzaki:* Documente id. VIII. köt. 67. lapján; csakhogy (a mire e kiadvány szerkesztői soh'sem figyeltek) ez *more veneto* értendő, vagyis 1555-re, mivel a velenczeiek az évet mindíg márcz. 1-én számították — egész a köztársaság megszűnéséig.

[5]) A szultán levele a 963. év Rabiulachir hava 1-ről Zamesina d'Amasian kelt 1555 febr. 19-iki levelében. (Ugyanott, a 68. lapon.)

[6]) Egyszerű másolata, kelt: Citta d'Amasia 962 Rabiulachir 25, che sono alli 23 di Marzo 1555; a krakói hg. Czartoryski-múzeum id. 611. köt. 269. lapján.

hogy fiával és Mahumed dragománnal Sanokra húzódott,[1]) az erdélyi határ felé, elrendelte a boszniai és környékbeli szandzsákbégeknek, hogy készenlétben álljanak.[2]) Ez a rendelet kiadatott a török összes alattvalóinak, s így Sándor moldvai vajda is hivatalosan tudatta jul. 10-én a lengyel királylyal, hogy aug. elsejére haddal megy Erdélybe. János Zsigmond visszahelyezésére;[3]) a havasalföldi vajda követe pedig aug. elején járt is e czélból a lengyel udvarban.[4])

Csakhogy, a míly jól kezdődött április hónapja, ép oly végzetessé válhatott volna János Zsigmondra nézve, ha nincs a portán őszinte jóakarója, a franczia követ. A török elfojtván Kazul basa lázadását, ekkoriban a perzsákkal is békét kötött, de a portai ígéretek beváltása, s a hadi segély beküldése váratlan halasztást szenvedett éppen akkor, mikor arra már minden készneк látszott. Ferdinánd három követe t. i. ápr. 7-én érkezett Sztambulból a kis-ázsiai Amasiába *kézcsókra* a szultánhoz, alkudozni a békéért, s négy napi tárgyalás után, a tanácsos-basák, engedve a tömérdek ajándéknak, és 10,000 aranynak, a mit kaptak, s maga a nagyúr sem tudván ellent állani a főkövet: Busbeque Augier, a tudós belga folytonos kínálásának — az ápr. 12-én tartott *divánban* a felajánlott évi 150 ezer aranyért félévi fegyverszünetet engedélyezett. De Martinés, a franczia követ latba vetette befolyását, s tekintve, hogy János Zsigmondnak is követe érkezett a portára, amaz ürügy alatt, hogy megjelentse a pápa halálát és egyéb új híreket, bement a szultánhoz, és szerencsésen kieszközölte, hogy *előbb, ápr. 11-én* János király fiát (embere jelenlétében) kikiáltották a divánban: Magyar- és Erdélyország királyának;[5]) a kihez

[1]) A szultán János Zsigmondnak Amasia, 1555 május 15-én. (Ribier id. műve II. köt. 577. lapján.)

[2]) A velenczei követ tudósítása Pera 1555 jun. 5-ről *Hurmuzaki:* Documente VIII. kötete 75. lapján.

[3]) Óváry regesztái id. II. füz. 148. l.

[4]) Haydenreich Ferdinándnak Vilnáról aug. 19-ről. (A bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[5]) Martinés a franczia királynak Konstantinápolyból 1555 jul. 2-án. (Ribier id. műve II. köt. 584. lapján. Különben az egész hosszú jelentés az 578—590. lapon ennek az ügynek van szentelve.) De ápr. 11-ikét tévesen írja *szombat*-nak, ép úgy, mint Codignac 1555 máj. 20-iki levelében (Charrière: Négociations de la France dans le Levant. Paris, 1850. II. köt. 337. l.) ápr. 22-ikét *vasárnap*-nak.

levél küldetett, hogy továbbra is közel maradjon a határhoz, s készüljön, hogy a jövő nyáron bejöhessen országába.

A nemsokára megérkezett adót junius elején át is vette a szultán, de, hogy Erdélyt nem engedheti át neki, azt határozottan megírta Ferdinándnak, értesítvén arról a hadainak adott rendeletéről, hogy most féléven át — a novemberi holdfogytáig — pihentessék fegyvereiket, és seregeit ne bántsák.[1]) Izabellánál pedig (s az erdélyi rendeknél is) azzal mentegette eljárását, hogy a fegyverszünetet főleg azért adta meg, mivel Károly és Ferdinánd főherczeg a szultánt okozták, hogy nem akar békét. S miután ezt már fiának május 22-én hazabocsátott emberével is üzente,[2]) küldi most ismét Mahmud pasát a királynéhoz, hogy állandóan nála legyen, s továbbra is Sanokon tartózkodjék, a míg a félév elteltével seregeivel Erdélybe kísértetheti; ha pedig időközben pénzre volna szüksége, kincstára nyitva áll számára.[3]) Mindezt megerősíti nemcsak Mahmud, hanem Cambray Jakab, a franczia király követe is, a kit ura csakugyan beküldött Izabellához és szept. 12-én annak liskói udvarából ír erről egy erdélyi főúrnak, jelezvén, hogy pár nap múlva indúl a portára, hogy személyesen is sürgesse az özvegy királyné ügyét.[4]) Mahmud is »Lieszko várából« ír be egy főúrnak Erdélybe okt. 26-án, lelkökre kötvén az erdélyieknek, hogy János király fiának engedelmeskedjenek, nehogy hazájokkal együtt elvesszenek a török császár kardja alatt, mert a béke fenmaradasának — úgymond — Erdély, Magyarország, sőt az egész kereszténység egészségének (így!) nincs más orvossága, mint hogy született örökösötökre: János király fiára hallgassatok.[5]) A lengyel király is Izabellánál járatta ezidőben

[1]) Szolimán levele Ferdinándnak Amasia-ról 1555 jun. 4-ről; a krakói kézirat 209/213. lapján.

[2]) Martinés franczia követ említi [Mr. d. Gabre, évesque de] Lodève velenczei követtársának Amasiaról 1555 május 22-én írt levelében. (Ribier id. műve II. köt. 562. lapján.)

[3]) A szultán Izabellához Amasia-ról, jun. 10-ről; egykorú latin fordítása a bécsi államlevéltár *Turcica* osztályában.

[4]) A birtokában volt eredetiről gr. Kemény József sajátkezű másolata »Supplementum ad apparatum epistolarum« cz. kézirati műve I. köt. 75. sz. alatt az Erd. Múz. Egylet kézirattárában.

[5]) Ugyanott 76. sz. alatt. Mahmud magát »potentissimi Imperatoirs secretarius et apud Reginales Majestates Ungariae orator«-nak írja.

alkanczellárját: Przerembskit.[1]) ép úgy, a mint május közepén Naraiowskit küldte hozzá, jun. 6-án pedig meglepetésként: hét lovat küld Fabianek által unokaöcscsének Sanokra.[2])

De a szultán magát a római királyt is háborúval fenyegette, ha békésen vissza nem bocsátja Erdélyt a királyfinak. Ez ugyan Ferdinándnak eszeágában sem járt (mivel tudta, hogy a háború csak fenyegetés) de, ámbár a tavaszon Augsburgból beküldte az oppelni rendeknek a felhatalmazást arra az esetre, hogy ha Izabella tényleg Magyarországba távoznék, ők Miksa főherczeg, mint cseh király rendeletére, feloldassanak a királyné és fia iránti hűségi esküjök alól[3]) – most végre komolyan igyekezett panaszait, kötelezettsége teljesítésével elhallgattatni.

Csakhogy Ferdinándnak ezúttal nem volt szerencséje a különben is késői jó szándékhoz.

Nagy dolog volt a bécsi udvari politika ez engedékenysége, melyre azonban most sem lépett magától, meggyőződésből, hanem a viszonyok kényszerítő hatása alatt, miután Haydenreich utolsó kísérlete is kudarczot vallott. Egyébiránt, lehet az is hatott az engedékenységre, hogy »mintha Isten üldözése lenne«, augusztus elején pestis ütött ki Izabella udvarában, melybe János Zsigmond szolgája is belehalt,[4]) s így a sanoki várat gyorsan odahagyták, 9-én Lieszko községében tartózkodnak,[5]) s ott maradtak egész október végéig;[6]) a minek Ferdinánd politikája intézői annál jobban örvendtek, minél inkább távolodtak menekülésökben a magyar határtól. Ezután sokáig nem tudtak Izabelláról semmit, (a mi nem volt éppen véletlen dolog) még a lengyel királyi udvarban sem, a hol ugyan

[1]) Datum in venationibus Volkimnicensis, 1555 szept. 20. (Eredetije a varsói pénzügyi levéltár id. I. köt. 406. sz. a.)

[2]) A varsói főlevéltár udvari számadásai 171. sz. (1555-iki) kötetéből.

[3]) Ferdinánd rendelete 1555 ápr. 26., máj. 11. és 16-ról. (A boroszlói államlevéltár id. *AA.* III. 6[b] kötete 219. és 223. l.)

[4]) Haydenreich Ferdinándnak Vilnáról, 1555 aug. 19-ről. (A bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[5]) Innen ír e napról Izabella udvarmestere: Czikowsky Haydenreichnak. (Eredetije ugyanott.)

[6]) Innen ír Izabella lengyelül, 1555 okt. 17-én Szydlowszki wilenski vajdának. (Közölve a »Dziennik Warszawski« 1826-iki V. kötete 70. lapján.)

csodálkoztak a hozzá küldött követ késedelmén.[1]) Közben Haydenreich jegyzékek útján tárgyalt a királylyal. Ez szept. 9-én felel neki röviden,[2]) majd bővebben 19-én,[3]) aztán elkíséri vadászatra, s onnan teszi Ferdinándnak harmadnap azt a nevezetes ajánlatot, melyet komolyan is vettek, hogy Izabella Pless uradalmával elégíttessék ki,[4]) a mely neki inkább tetszett a még az év elején felajánlt csehországi birtokoknál, mivel Szlézia délkeleti határán (Bielitz irányában) szomszédos volt Lengyelországgal. Tárgyalásokat indítottak tehát ez irányban, hogy valahára elintézzék már ezt a függőben álló régi ügyet, mely annyi éve foglalkoztatta, s untatta az udvari hivatalokat. Hanem nehézséget okozott, hogy a birtok promnitzi Boldizsár boroszlói püspöké volt, s így okt. végén hozzáindították Bécsből Hohberg Melchior udvari kamarai tanácsost, hogy alkudozzék vele. A püspök szívesen megtartotta volna továbbra is a neki és nemzetségének adományozott plessi uradalmat, annyival inkább, hogy azt építkezésekkel és gazdasági felszereléssel egészen jókarba hozta; de megértvén, hogy a király okvetlenül birni óhajtja az Izabellának tartozott 100,000 frtnyi jegypénz fedezése gyanánt, meghajlik a közszükség szava előtt s készséggel átengedi e czélra. Kárpótlásúl elfogadja a György Frigyes brandenburgi őrgrófnak elzálogosított s kiváltandó Sagan, Priebus és Naumburg herczegségeket, a hozzájok tartozó Sorau, Moschkau, Tribel és Friedland uradalmakkal örökösödési jogon, illetve hűbérként, a mint ajánlatba hozták; a mihez a cseh korona hozzájárulását is kívánja. Ezek a birtokok az őrgrófnak ugyan 200,000 tallérban adattak előbb zálogba, de reméli a püspök, hogy ezt összehozhatja abból a jövő évi Szent Mihály előtt egy hónappal megfizetni ígért 100,000 frtból, melyre Boroszló, s más városok kötelezték ma-

---

[1]) Haydenreich Ferdinándnak Vilnáról, 1555 in Calendis Septembris. (Eredetije a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[2]) Lásd a krakói kézirat 302. lapján.

[3]) Eredetije az id. *Polonica* osztályban.

[4]) Haydenreich Ferdinándnak: Ex venationibus Volkimniciensibus 1555 szept. 21-ről; ugyanott. — Ferdinánd Innsbruckból okt. 7-én köszöni meg a lengyel király e szept. 19-iki válaszát. (Olvasd levelét a krakói kézirat 256/7. lapján.)

gokat, továbbá a söradóból (Biergeld), a mit ő városoknak óhajt bérbe adni. Ha pedig a zálogösszeg így sem telnék ki, szabadságában álljon a felsorolt uradalmak egy részét zálogba vetni; de kiköti magának Izabellától még azt az esetleges többletet is, melylyel az átengedett Pless felbecsülendő értéke a 100,00 frtnál nagyobb lenne. Végül, mivel a püspök a plessi birtokadományozás confirmatiojáért annak idején 3310 tallért fizetett, ezúttal minden e csereügyre vonatkozó oklevelet díjtalanúl állítson ki számára a királyi kanczellária.[1])

Az udvari kamara azzal a hozzáadással járult e feltételekhez, hogy Izabella a plessi uradalmat *hübérjogon* kapja, ellenértékül pedig, s az őrgróf adóssága törlesztésére annyi bibersteini jószágot enged át (erblich und kaufweise) a püspöknek, a mennyire Pless fel fog becsültetni. A szerződési pontok további megvitatására, valamint az egész ügynek Izabellával való lebonyolítására Ferdinánd erre a püspök mellé egyidejűleg, nov. 10-én, két előkelő sléziai nemest: Kurtzbach Vilmost és Maltzan János Bernátot nevezi ki biztosaiúl;[2]) a lengyel királyt pedig arra kéri, küldjön udvarába úgy az ő, mint Izabella és Bona királyné nevében követeket, hogy végleg elintézhessék ügyöket. Küldi egyúttal a béke ügyében a szultántól érkezett levél eredetijét és latin fordítását, és inti, ne higyjen neki, mert a török tulajdonképen magának akarja Erdélyt megszerezni, midőn azt Izabella fiának, ígéri, s ő azt különben is csak »more sancziakorum« hagyná neki, és utódjaira nem szállhatna az ország.[3])

Érthető ez a közeledés (melynek őszinteségét a királyi átírat elég jól affektálja), ha tudjuk, hogy akkor már az osztrák követ hosszú küldetése eredménytelenségéről is értesültek az udvarban. Október 22-én nyújtották át Ferdinándnak Haydenreich jelentését, melyben nyíltan elmondja, hogy: Zsigmond

[1]) A boroszlói püspök jegyzéke, melyre Ferdinánd november 10-én felelt. (A bécsi udvari kamarai levéltár *Böhmen* osztályában.)

[2]) Ferdinánd nov. 10-iki átíratának fogalmazványa ugyanott; valamint (egyéb adatokkal együtt) a boroszlói államlevéltár, id. köt. 238. lapján.

[3]) Ferdinánd a lengyel királynak Bécsből, nov. 12-ről. (A krakói kézirat 89/97. és 201/9. lapján is.)

Ágost a búcsú-audienczián kegyesen fogadta, de határozottan értésére adta, hogy Izabella semmiről sem akar tudni, a míg öt év előtti szerződése feltételeit nem teljesítik. Ezt írásban is megkapván, másnap magán-kihallgatást engedélyezett neki a lengyel király, a ki olaszúl beszélt vele, s kijelenté, hogy nem tud semmi módot, melylyel Izabellát átkos szándékától eltéríteni és veszélyes terveitől megszabadítani lehetne. Grabowieczkyvel is értekezett, és általános a nézet, hogy béke és csendesség csak úgy lehet, ha ő felsége Izabellát kielégíti s Erdélyt hűbéri jogon fiának adja, miáltal a török háború is megszünne. Bona királynénál is járván búcsú-kihallgatáson, ő készséggel felajánlá most is közbenjárását leányánál, hogy az óhajtott béke létrejöjjön, s e végre alkanczellárját hozzá is menesztette. Bona egyúttal melegen köszöni a küldött útlevelet (salvus conductus) és kéri, hogy azokon a helyeken, a melyeken a padovai meleg-forrásokhoz Olaszországba útaztában át fog menni, gondoskodjék ő felsége kellő élelemről: ámbár a Krakó körüli pestis miatt még nem tudja, merre fog menni.[1]) Ezzel a jelentéstétellel Haydenreich is befejezte működését; még megvárta úgy látszik a lengyel király decz. 8. és 10-iki válaszát, ura fenti levelére és előterjesztésére,[2]) s ezután többé még a neve sem szerepel ez ügyben.

Izabella kielégítésének fentebb ismertetett terve tagadhatatlanúl ügyesen volt papiroson kiszámítva, mert szerinte: a királyné megkapja a kívánt gazdag plessi birtokot, a boroszlói püspök is előnyös cserét köt, sőt még 100,000 frtot is kap a sléziai városoktól, hogy az őrgróf birtokait kiválthassa; a király tehát czélt ér minden tekintetben — s a mi fő — a nélkül, hogy egy krajczárt is kiadna. Csakhogy a terv gyakorlati kivitele nehézségbe ütközött, éppen a városoktól remélt pénz felhajtását illetőleg. E kényes ügyben Ferdinánd karácsony napján útasítá Oppersdorf János és Gotsch János sléziai kamarai tanácsosait, hogy hívják össze Jauerbe Boroszló, s a

[1]) Eredetije: *Relatio Erasmi Haydenreich in negotio Sermae Reginа Isabellae*; Mtati exhibita Regiae 22. Octobris 1555 czímen a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.

[2]) A krakói kézirat 259. és 306/312. lapján.

nevezetesebb városok[1]) követeit, s elibök adván a király óhajtását (melylyel csak a háborús idők okozta nagy pénzügyi pangás miatt fordúl alattvalói hűségéhöz) kössék meg velök egyenként a szerződést arra, hogy a kérdéses 100,000 frtot 1556 Szent Mihály napjára egyetemlegesen megfizessék a boroszlói püspöknek, s az adósságot a király nekik 3—4 év múlva kamatostól megtéríti.[2]) A biztosok hűségesen el is jártak megbízatásukban, de eredménytelenül, mert a városok összehívott követei azt felelték, hogy nekik nincsen annyi pénzök, sőt, ha a visszafizetést csak 3—4 év múlva ígérik, még csak nem is helyezhetik kilátásba, hogy azt az összeget, ilyen nehéz viszonyok közt, előteremtsék.[3]) Igy hát az udvar utolsó reménységét Bona királyné látogatásába helyezte, s ezért e jelentés tárgyalását is akkorra halasztotta.

E látogatás, illetve az özvegy lengyel királyné olaszországi útja rég szóba jött. Bona, egészsége helyreállítása végett vágyakozott az akkoriban híres paduai fürdőbe és Haydenreich már a tavaszon, május 24-én, megírta Ferdinándnak, hogy erre az útra Varsóban serényen folynak az előkészületek, s a királyné kincstárából sok mindent előre küldenek,[4]) hogy útazása fejedelmi méltóságához illő legyen. Az indúlást a legegészségesebb időszakra, 1556 jan. hónapjára tüzték ki jó előre,[5]) s az öreg királyné kényelme tekintetében Ferdinánd is sokat tett. Igy decz. 7-én rendeletet adott Neuhausi Joachim csehországi főkanczellárnak Bona királyné kísérete ügyében, a ki leányához készülvén jönni, gondoskodjék róla, hogy a frankensteini legközelebbi gyűlésen (Fürstentag) két ügyes embert nevezzenek ki erre. Pár nap múlva, 11-én, a boroszlói püspökkel is közölte e hírt a király, figyelmébe ajánlván, hogy a királynénak, (a ki egy időre az oppeln-ratibori herczegségek-

[1]) A szóbajött városok ezek voltak: Breslau, Schweidnitz, Jauer, Strigau, Buntzlau, Lawenberg, Reichenbach, Glogau, Freistadt és Sprottau.

[2]) Ferdinánd instructioja Wien 1555 decz. 25-ről. (A bécsi udvari kamarai levéltár *Böhmen* osztályában.)

[3]) Oppersdorf és Gotsch jelentése Ferdinándnak. Jauer, 1556 jan. 25-ről. (Ugyanott.)

[4]) Haydenreich jelentése Ferdinándnak a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.

[5]) Haydenreich Ferdinándnak 1555 jun. 22-ről; ugyanott.

ben fog tartózkodni). minden illő tiszteletet megadjanak.[1]) Ezt a püspök, mint Slézia főkormányzója, meg is tette, de a látogatás késett.

Izabellát, a ki a nyár derekán a pestis elől — az előbbi adat szerint is — három év óta nem látott oppelni kastélyába költözködött vissza, az érdekében deczember havában folyt alkudozások eredménye, úgy látszik, éppenséggel nem érdekelte, sőt az egész plessi ügyet is csupán azért idézte elő, hogy hazatérő akcióját leplezze, s Ferdinándnak újabb dolgot adván, elhitesse vele, hogy ime milyen engedelmes, és nem is gondol Magyarországra, ha szerződésszerű kötelezettségét végre iránta is (jegypénzét illetőleg) teljesíti. S Izabellának e diplomácziai ügyességére való újabb furfangja pompásan sikerült. Maga Sanokra vonulása is csak sakkhúzás volt a bécsi udvarral, s hogy azt még inkább csalódásba ringassa, télire, a szent ünnepekre, Varsóba tért, a hol az újévet is töltötte.[2])

VIII.

Annak híre, hogy Bona már útrakészen áll, s újból felajánlotta közbenjárását leányánál,[3]) annyira jól esett a bécsi udvarnak, hogy most — 1556 jan. 18-án — intézkedtek a sléziai főkapitányságnál, hogy továbbra is tartsa fiókjában az Izabella űzelmei miatt már tavaly beküldött királyi rendeleteket, az iránta tartozó hűség alóli felmentést illetőleg, s azokat csak újabb parancsra hirdesse ki.[4]) Majd, miután egész január

[1]) Mindkettő a boroszlói államlevéltár id. köt. 248. lapján.

[2]) Varsóból keltezi 1556 jan. 2-iki (die Jovis post novum annum) adománylevelét, melylyel Zirowski János oppelni kapitányának, az oppelni monostor melletti Szczepanowic-on házhelyet enged, hogy magának ott házat építtessen, a mire fát is adományoz az ottani erdőből, s azonkívül megengedi, hogy Szidlovicz város határán 600 juhot legeltessen. (Böhme: Diplomatische Beyträge VI. Th. 212. l.)

[3]) Bona Ferdinándnak Varsóból, 1555 decz. 20-ról, a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.

[4]) Ferdinánd rendelete a boroszlói id. kötet 253. lapján.

hónapja eltelt várakozásban, febr. elején ismételten átíratnak Bécsből Bona kísérete s kényelme érdekében, hogy még egy latin deákot is adjanak melléje.[1]) Hanem ekkor már Bona is sléziai területen volt. A boroszlói püspök jan. 26-án illő követséget, díszes bandériumot küldött elibe Rosenbergre, a lengyel határ felé, a már járatos két előkelő sléziai nemest: Kurtzbachot 43 és Maltzant 14 lovassal, de ezek hiába várakoztak reá s unatkoztak a hét végéig, február 1-ig,[2]) mert a királyné nem jött. Hogy a kitűzött időre nem érkezhetett a határra, késleltette a többi közt Zsófia nevű leányának a braunschweigi herczeggel tartott esküvője, s így csak febr. első napján indulhatott Varsóból,[3]) miután pár nappal előbb (a szokásos módon) ünnepélyesen lemond fia, a lengyel király javára, lengyelországi összes birtokairól, az meg kötelezvényben kijelenti, hogy ha anyja szerencsésen visszatér, mindent visszaad neki és addig is gondosan kezelteti a birtokait, embereit pedig nem mozdítja el, stb.[4]) Így is lett, csakhogy azokat, u. m. a wieluni, radomski birtokot és a samborit, összes jövedelmével és sóbányászatával együtt, melynek sóját a Visztulán leszállítva a bidgosti sóhivatalban lehet és szabad csak eladni, febr. 9-én Izabellának adta a király élete végéig, illetőleg, a míg Lengyelországban, vagy sléziai birtokain özvegy-állapotban fog élni és lakni.[5]) Egy napi járó földre elkísérte anyját Izabella is, de az első éjjeli szállásról febr. 2-án ismét visszatért Varsóba[6]) a királyhoz. Bona közeledtének hírére, a két kirendelt nemes (ezúttal 35 és 26 lovasuk élén) ismét visszafordúlt febr. 3-án

[1]) Ferdinánd 1556 febr. 5. és 9-ről; ugyanott a 253. és 255. lapon.

[2]) Kurtzbach és Maltzan benyújtott számadása alapján, mely szerint az elsőnek 60 tallér, az utóbbinak 24 tallér 10 garas költsége volt Rosenbergen való várakozása ideje alatt. (Eredetije a bécsi udvari kamarai levéltár *Böhmen* osztályában.)

[3]) Bona Ferdinándnak, keltezve: Osrzanow prima itineris nostri statione, 1556 febr. 1-ről. (A bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[4]) Hivatalos másolatuk, keltezve Varsóban, 1556 jan. 25. és 26-án; a krakói kézirat 288/290. lapján.

[5]) Keltezve: Vilna, 1556 Dominica Sexagesimae. (Hivatalos másolata a varsói főlevéltár *Metryka Koronna* osztálya 87. köt. 229. l.)

[6]) Przezdziecki Sándor gr. »Jagiellonki polskie w XVI. wieku« cz. műve II. köt. (Kraków 1868.) 240. és 242. lapján.

és Wichrowon, közvetlenül a sléziai határon fekvő kis községben fogadták a Krzepice felől érkező királynét s kísérték leánya kastélyába, kinek herczegségei területén közel két hetet töltött az ő ellátásán, s aztán déli irányban Krapitz, Glogau, Leobschütz érintésével 16-án Jägerndorfnál lépte át a határt Morvaország felé, a hol meg is hált. Idáig a két sléziai is követte lovasaival, sőt, mivel az ottani várkapitány, a boroszlói püspök rendeletéből, vonakodott tőle, egyikök: Kurtzbach fedezte ellátása költségeit is, a mit 30 tallérra számitott be a kincstárnak, melytől útiköltsége megtérítését is kérte.[1])

Hogy tulajdonképen mit végzett Bona királyné ez útjában, s járt-e Boroszlóban is, annak nincsen bővebb okleveles nyoma. Grünhagen, sléziai történetiró, azt jegyzi meg róla, hogy a herczegségek birtokát megtartandó, azoknak birtokjogát (Besitztitel) magára íratta, a mihez Ferdinánd közben febr. 2-án hozzájárult.[2]) De ez aligha így történt, mert a herczegségek tényleg már rég a János Zsigmondéi voltak, s nevében, mint gyámja, még hónapok múlva is Izabella kormányoz és intézkedik minden polgári és közigazgatási ügyben. Hogy aztán ez a kormányzás nem volt teljesen kifogástalan, s hogy az özvegy királyné nem sokat törődött a nem szívesen átvett herczegségek jólétével — azt nem igen szabad szemére hánynunk, pénztelen helyzetét ismerve.

Izabella, fia és saját herczegségei jószágait gyakorlott

---

[1]) Kurtzbach így emlékezik meg ez 1556-iki második útjáról: »Zum andern bin ich nochmals widerumb den Mittwoch nach Mariae Lichtmess der Königin gegen Wichrow entgegen gezogen, und mit mir auf derselbigen Reise gehabt 35 Pferde, und auf Ihre Kön. Würde aufgewartet, und mit Ihrer Majestät umb gezogen biz zu dem Sunntag Hern Fastnacht, darunter ich dann auf der ganzen Reise verzehrt habe, nämlich 174 Thaler 12 Gr.« Első küldetése költségét is hozzávéve 264 tallért, 12 garast számít fel, míg Maltzan 122 tallért 32 garast, az elsővel együtt 147 tallért 6 garast; mely kérésöket a boroszlói püspök is pártolólag terjesztette fel Ferdinándnak Neisse, 1556 febr. 18-iki (Dinstag nach Estomichi) keletü jelentésében. (A bécsi udvari kamarai levéltár id. *Böhmen* osztályában.)

[2]) Dr. Colmar *Grünhagen:* Schlesien unter der Herrschaft König Ferdinands. A »Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens« 1885. évf. 123. lapján.

lengyel gazdatisztekkel kezeltette, a kiknek főfeladata volt: mindenből pénzt és jövedelmet teremteni, a miből csak lehetett. Igy mindjárt elején fa-úsztatással kereskedett. Vágatta a ratibori erdőségeket, s az Oderen letutajozott fát Boroszlóban és még tovább értekesítette.[1]) S az erdőírtás olyan könyörtelenül folyt, hogy három év múlva, a boroszlói püspök jelentésére, Ferdinánd ismételten rendeletet adott a sléziaiaknak annak megakadályozására, vigyázásra intve őket, hogy a koronabirtokon helyesen gazdálkodjanak a királyné helytartójának emberei.[2]) Ezenkivül eladogatott egyes birtokokat, falvakat, a mire azonban nem volt joga,[3]) és bérbe adta a vámjogot,[4]) sőt, hogy szükségében pénzt szerezzen, még a templomi kincsekhez is hozzá akart nyúlni. A püspök tett ugyanis jelentést Ferdinándnak arról, hogy Izabella követeli azoknak az 1000 frtra becsült klenodiumoknak a kiadását, melyeket ő maga régebben a ratibori kastélyból az ottani szerzet kanonokjához szállíttatott, a mire természetesen az volt a válasz, hogy a papok azokat ki ne adják kezökből.[5]) S igen jellemző, hogy Izabella pénz-szerző gazdálkodásának e példái nagyobbára 1556 tavaszára esnek, a mi oki összefüggésben látszik lenni hazatérő szándéka keresztülvitelével, a mihez most az eddigieknél is több pénzre volt szüksége.

A boroszlói püspök egyébiránt egyházi tekintetben is csalódott Izabellában, a mennyiben nem állt elég erélyesen ellent az új vallás terjedésének. Ez már mindjárt a reformatio

---

[1]) Ferdinánd kérdi 1553 aug. 19-iki levelében a sléziai főkapitánytól, hogy milyen jogon akasztották meg a boroszlóiak Izabella tutajait. (A boroszlói államlevéltár id. köt. 148. lapján.)

[2]) Ferdinánd a boroszlói püspöknek, 1556 máj. 23. és jul. 3-áról. (Ugyanott, a 275. és 283. lapon.)

[3]) Így pl. Jamka falut az oppelni herczegségben Pogrellsnek, melynek elcseréléséért 1559 aug. 30-án ír Ferdinánd főhg. a királynak. (Ld. a »Történelmi Tár« 1891. évf. 463. lapján.)

[4]) Mint pl. a schwesterwitzi vámjogot münsterbergi kapitánya: Warkotsch Kristófnak; ennek Frankenstein, 1556 jan. 1-én írt levele szerint. (A boroszlói államlevéltár id. köt. 275. l.)

[5]) A püspök jelentése Neisse-ról és Ferdinánd felelete Wien, 1556 okt. 9-ről. (A boroszlói államlevéltár id. köt. 284. és 294. lapján.)

kezdetén kedvező talajra talált Oppelnben, hol 1532-ben a dominikánus-kolostor kiürült, s egy lutheránus prédikátornak adott helyet. Magok a város atyák-lettek a protestantismus leglelkesebb hívei és terjesztői, úgy hogy 1544-ben Althammer András ansbachi lelkészt superintendensül hívták meg s mint ilyen haláláig 20 éven át működött köztök.[1]) Izabella ugyan Oppeln polgármestere és tanácsa kérésére azt felelte 1554 jul. 8-án Varsóból, hogy nem akar tudni semmi újításról a szentegyházban és olyan prédikátort (a milyenért folyamodtak) semmi szín alatt sem tűr meg tartományában:[2]) de azért unitárius környezetével mégis elnéző volt az új hit iránt, mely időközben úgy elterjedt herczegségében is, hogy midőn Ferdinánd 1564-ben meghalt, Sléziában kizárólag protestáns fejedelmek voltak.[3])

*

E közben egy hét alatt Bona királyné Bécsbe érkezett, s ott találta már Grabowieczkyt, a lengyel király titkárát, a kit ura jan. 25-én küldött Ferdinándhoz,[4]) nővére ügyében. Előterjesztésének lényege ez volt: A lengyel király nagyon fájlalja, hogy a római király Izabellával még mindig nem tudott kiegyezni, pedig ő vice-kanczellárját is hozzáküldte, de azzal tért vissza, hogy: felséged teljesítse a szerződés feltételeit, s egyszóval mindazt, a mit Izabella harmadéve Bécsben járt követe Czikowsky útján kívánt. Erre érkezett felséged biztosa: Proskowsky Bálint azzal az üzenettel, hogy Zsigmond Ágost eszközölje ki nővérénél, hogy udvarába *teljes meghatalmazású* követek menjenek, mire elküldetett Grabowieczky, de a királyné neki s a királynak is ugyanazt ismételte, midőn Varsóban találkozott velök, midőn a nagy útra kelő anyjoktól búcsúztak. A király

[1]) Augustin *Weltzel:* Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor 1881-iki II. kiadása 757. lapján.

[2]) Lengyelül *Böhme* id. Diplomatische Beyträge IV. Th. 122. lapján, de hibásan junius 8-ikára téve. Helyesen kiadta Przezdziecki fent id. kötete 259. l.

[3]) Grünhagen id. értekezése 123. lapján.

[4]) Zsigmond Ágost király Ferdinándnak e napról. (A bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

tehát olyan kéréssel küldi, hogy ezt az ügyet végre-valahára elintézzék.[1])

El is intézték - - újabb biztatásokkal, Bona királyné jelenlétében, a kinek febr. 28-án adták át Ferdinánd határozatát.

Ennek értelmében: Ő felsége megértette a differenciákat, a melyek közte és Izabella közt fenforognak, s köszöni anyja közbenjárását. Ő teljesité a szerződés feltételeit, de rossz néven vette, hogy Izabella nevében Petrovics Péter, társaival, s kivált Bebek Ferenczczel és fiával Magyarországon ellene összeesküvést szervezett, oly szándékkal, hogy fiát visszahozzák. Mindazonáltal Bona királyné tanácsa és óhajtása folytán ő felsége most mégis hajlandó azt a 30 ezer frtot, melyet Izabella a 100 ezer frt eddigi kamatja és fia 25 ezernyi évi jövedelme kiegészitése fejében kíván, készpénzben megadni, továbbá Tossegk várát, s az ágyúkat tényleg átengedni. Jegypénzét illetőleg, azt vagy egy német kereskedő útján fogja megfizetni Izabellának, vagy annyi más birtokot ad neki helyette, a melyből nemcsak a 100 ezer frt jövedelme, de a fia évi 5000 frtnyi pótléka is kitelik. Mindezt azonban csak úgy teszi, ha Izabella előbb levelet ir a szultánnak, hogy Ferdinánd megelégítvén őt teljesen, immár nem akar fiával haza jönni, s igy hagyja őt Erdélyben nyúgodtan kormányozni.[2]) Oppersdorf és Gotsch jelentését illetőleg, melyet szintén most fogtak tárgyalásra, a sléziai városok kölcsöne, illetve kezességéért kárpótlásúl a söradó-jövedelem átengedését igérték.[3]) Bona elutazása után végleges választ adott a király Grabowieczkynek, s egyúttal futárt küldött utána, márcz. 5-iki levelében kérve: irna leányának, hogy nyúgodjék bele atyai intézkedésébe, nehogy cselekedése Magyarde egyúttal Lengyelországnak is kárára legyen.[4]) Ez a levél

[1]) Legatio Gabrielis Grabowieczky, secretarii regis Poloniae ad Romanorum regiam M^tatem de mense Februario anni 56. (Eredetije ugyanott.)

[2]) Resolutio Romanorum regiae M^tatis in negotio Ser^mae regin aeIsabellae, data Ser^mae reginae Bonae Viennae die 28 Februarii 1556. (Eredeti fogalmazványa ugyanott.)

[3]) Ferdinánd febr. 28-iki válaszának fogalmazványa, a bécsi kamarai levéltár id. *Böhmen* osztályában.

[4]) Ferdinánd Bonának. (Fogalmazványa a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

Bruckon túl érte utól a dél felé haladó öreg királynét, a ki óhajtásához képest mindjárt visszaindította leányához egyik titkárát: Drosdowski Kristófot, útasítván, hogy tisztelegjen Ferdinándnál, s vegye át esetleges leveleit, vagy kívánságai jegyzékét. Ezt ő híven meg is tette, úrnője nevében egyúttal a következő megjegyzéseket terjesztvén elő a király fenti *resolutio*-jára: hogy nincs kitéve benne a határidő, mikor fogja Ferdinánd a 30 ezer frtot megfizetni, s Tossegket és az ágyúkat Izabella megbízottjainak átadatni, a mit Bona kíván. A három hónapos terminus is, a mit a római király Izabella kielégítésére kitűzött, nagyon rövid, mert a míg Grabowieczky a lengyel királyhoz ér, onnan Izabellához megy s aztán annak válaszával ismét Ferdinándhoz tér vissza, már is több idő kell annál, s így ennek meghosszabbítását kéri. Ép így hosszabbítsák meg azt a 6 havi időt is, mely alatt Izabella a szultánnak küldje levelét a megtörtént kielégítésről, mert az út hosszúsága s a fontos ügy nehézsége olyan, hogy több időt kíván a végrehajtása.[1]) Erre ismét megindúlt az alku s a királyné kívánságaira követe márcz. 18-án azt a választ nyerte, hogy: a három havi időt a király megtoldja egygyel, Tossegk várát s az ágyúkat, ha előbb nem, márczius 4-ikétől számitandó négy hónap alatt átadja Izabellának zálogúl, a lengyel király által kinevezendő egyetlen lengyel biztosnak. A mi a 30 ezer frt megfizetését illeti, erre nem adhat terminust, mivel nem tudja, mikor kap választ a lengyel királytól, illetve Izabellától, de kötelezi magát a válasz vételétől hat hétre megfizetni.[2])

Ferdinánd mindezt harmadnapra, márczius 20-ikán megírta Bonának s a lengyel királynak is. Az öreg királynét kielégítette a válasz, melyet ápr. 6-án köszön meg Paduából.[3]) a hol a meleg-forrásokat használta: sőt négy nap múlva maga Zsigmond Ágost is úgy ír, hogy megértvén a római király válaszát Grabowieczkytől, rögtön nővéréhez küldte, kérve: nyúgodjék

---

[1]) Bona Ferdinándnak. Leoben, 1556 márcz. 9-ről, mellékelve Drosdowski előterjesztésének tartalma. (Eredetije u. o.)

[2]) Responsum regiae M^tatis datum secretario reginae Bonae, Christoforo Drosdowsky, 18. Martii 1556. (Eredeti fogalmazványa u. o.)

[3]) Bona levelének eredetije e napról, ugyanott.

bele fiával ő felsége határozatába.[1]) Csakhogy az özvegy királynénak, a ki ez időben már ismét a magyar határhoz közel lakott, most még kevesebb oka volt, mint valaha, belenyúgodni ez intézkedésbe, mely különben is sértette; hisz ügyei pompásan állottak, s a vágyva-várt visszatérés kilátása közeli volt.

Izabella hívei, az erdélyi rendek, Székely-Vásárhelyt 1555 decz. 23-án országgyűlést tartanak és nyíltan fia pártjára állanak — még a szászok is, a kiket Dobó István vajda még levélben is int, hogy térjenek vissza Ferdinánd hűségére.[2]) Az ünnepek után egy hónapra, jan. végén Tordán gyűlnek ismét össze, s innen — a szultán követe jelenlétében — már 1556 jan. 28-iki levelökben egyenesen felszólítják Petrovicsot, hogy foglalja el Erdélyt János király fiának, a szultán nevében.[3])

Az ősz hazafi éppen csak erre a törvényes jeladásra, *behívóra* várt, s a mint híre ment a portára, hogy a királyfi helytartója már Erdélyben van, a szultán rendeletet adott a bárkák és dunai hídak elkészítésére, meg egy tengeri had fölszerelésére.[4]) De erre nem volt szükség. Petrovics személyes befolyásával az erdélyi rendek Szász-Sebesen — a tordai országgyűlés hangulata szellemében — márcz. 8-án egyhangúlag »fejedelmökké és királyukká« választották János Zsigmondot, a »ki természet szerént való uruk,« s hogy ennek hírét hamarább vehesse, Izabella egész udvartartásával, s fia nevelőjével: Novicampianus mesterrel Ilyvóra (Lembergbe) költözködött, hogy közel legyen az erdélyi határhoz, illetve a Magyarországba vezető vereczkei szoroshoz. Anyja elutazása után nemsokára búcsút mondott ő is a varsói udvarnak és lassú menetelésben Reminiscere-szombatján. febr. 29-én, érkezett Ilyvóra a déli kapun. Ünnepélyes fogadására a város polgármestere és tanácsa Zboiskáig ment elibe

---

[1]) A lengyel király Ferdinándnak Vilnáról, 1556 ápr. 10-ről. (Eredetije ugyanott.)

[2]) Kiadva az Erdélyi orsz. gyűl. eml. I. köt. 562/3. lapján.

[3]) Egykorú olasz fordítása *Hurmuzaki:* Documente II. köt. 1. része 349. lapján.

[4]) A velenczei követ jelentése Perából, márcz. 11-ikén *Hurmuzaki:* Documente VIII. köt. 75. l. Ápr. 9-ikén meg azt a (nagyított) hírt veszi Erdélyből, hogy Petrovics 10,000 főnyi moldvai és oláh haddal már az ország nagy részét elfoglalta. (Ugyanott a 76. lapon.)

lóháton, 30 vasasgyalog és számos városi polgár kíséretében, s a míg oda voltak, közel a városházához kigyúlt egy kőház, a mi nagy ijedtséget okozott. Izabella erre meghívta a tanácsot ebédre, mire az két hordó muskotálybort küldött neki, egyet a királynénak, a másikat pedig udvari embereinek. Ezután hétről hétre van valami költsége a városnak Izabella udvarára, a nagyhéten, húsvétra pedig két ökröt küldenek konyhájára.[1])

Idejövet, útközben az a meglepetés érte, hogy Lublinban találkozott váratlanúl Martinés portai franczia ügyvivővel, a kit követtársa: Codignac küldött be Konstantinápolyból Izabellához az év elején a szultán leveleivel, a kinél kitartóan sürgette fia visszahelyeztetése ügyét 1555 deczember eleje óta, a mikor a félévi fegyverszünet ideje lejárt: figyelmeztetvén urát arra is, hogy Ferdinánd csak azért ígéri leányát János Zsigmondnak, hogy ezzel őt a franczia király barátságától elvonja.[2])

Ilyvóra érkezése után a királyné már márcz. 8-án ír az erdélyi rendeknek, illetve Balassa Menyhértnek, köszönve hűséges fáradozását, támogatását, s a Thewke Gáspár által küldött jó híreket és a tordai gyűlés articulusait. Levele végén jelzi, hogy innen valamerre megindúl;[3]) de, hogy olyan sokáig kelljen vesztegelnie itt, úgy látszik maga sem remélte.

Itt kereste fel ápr. második felében Grabowieczky, a kinek Izabella melegen köszöni sokszoros közbenjárását és fáradságát, melynél többet — úgymond — lehetetlen lett volna tennie, de ime kárba veszett buzgósága, mert Ferdinánd legutóbbi (februári) feltételei olyanok, melyeknek elfogadása megsemmisítené előbbi erdélyi szerződését; már pedig Izabella új

---

[1]) A lembergi városi levéltár számadáskönyvei III. A. 9. köt. 734. lapján, és több helyén is.

[2]) Codignac a franczia királynak Konstantinápolyból, 1556 május 31-én. (Ribier id. műve II. köt. 638. l.)

[3]) Kiadta *Szilágyi* az Erd. orsz. gyűl. eml. I. köt. 566. lapján. Egyidejűleg fia is írt Kendy Antalnak, hűségét köszönve, ilyen czímet használván: Joannes Sigismundus, filius regis Hungariae. Dei gratia dux Oppoliensis, Ratiboriensis, Superioris Glogoviae et dominarum Münsterberg et Franckstein etc. (Mindkét levél egykorú másolata a bécsi államlevéltárban.)

szerződést nem akar, hanem ragaszkodik két év előtt tett kívánságaihoz.

Nem igaz-e, hogy Izabella a (sléziai) városoktól olyan kötelezvényeket kapott a Ferdinánd adóssága megfizetése fejében, melyekben nem is »vagy két kereskedő,« hanem több vállalt kezességet. S hogy e kezesség érvényesítése nem foganatosíttatott kellően, ezeknek a nehézségeknek Izabella nem oka; hogy pedig a törökre hallgatott, kénytelen volt vele, mert hiába várta eddigelé Ferdinándtól a feltételek teljesítését, a mi egyedül térítette volna őt el a török segélyétől.[1]) Május 5-én küldi vissza Grabowieczkyt bátyjához,[2]) de hasonlóan felelt anyja követének, Drosdowskinak is, a ki elmondta, hogy Bona királyné személyesen beszélt ügyében Ferdinánddal, a kinek visszatérő útjában május végén meg is mutatta Izabella írásba foglalt feleletét.[3]) De legszabadabban nyílatkozott az özvegy magyar királyné Ferdinánd méltánytalanságáról abban a május 17-iki olaszúl írt válaszában, melylyel sógornője: Katalin lengyel királyné soraira felelt. Hogy sajátkezűleg írt kedves levelére nem írhat szintén úgy, azt rosszúllétevel szabadjon kimentenie – úgymond — a miről, ha Grabowieczkytől kérdezősködik, nem fog csodálkozni, ha bővebben nem mentegetőzik. A mi azt a rokoni óhajtását illeti, vajha elenyészne a közte és a római király közti nézeteltérés, azt mondhatja, hogy egyetlen dolgot sem kíván annyira, mint ezt, mert az egész világ tudja, míly őszinte szeretetet tanusított mindíg iránta, mikor országát is átengedte neki s azóta is igazi atyjaként szereti és tiszteli. De Grabowieczkytől meghallhatja az okokat, melyek miatt nem teheti azt, a mit Ferdinánd kíván, saját becsülete,

---

[1]) Responsum a Ser^ma^ Hungariae regina domino Grabowieczki datum. (Egykorú másolata a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[2]) Lásd levelét e napról a lengyel királyhoz Przedziecki gróf id. műve III. köt. 284. lapján.

[3]) Erről Ferdinánd ír Bécsből, 1556 máj. 29-én Bonának. Eredetije az id. *Polonica* gyüjteményben, a királyné válaszával együtt: Exemplum responsi Ser^mae^ reginae Izabellae e Drosdowski dati. Eredeti példány Ysabella és Drosdowski aláírásával, a miket Joannes Jordanus apostoli és császári közjegyző hitelesít és (Sine divina ope nihil valemus) jeligés jegyével megerősít. De sok része át van húzva. (Ugyanott.)

kára és veszélye nélkül. Isten látja, hogy nem rajta múlik a békés kiegyenlítés, de Ferdinánd föltételei olyan szigorúak, durvák és bajosak, hogy azok nem méltók arra, hogy elfogadtassanak, mert ez megbecstelenítené és érdekeit veszélyeztetné.[1])

Ezek az *érdekek* pedig haza vonták.

Izabella ettől kezdve mind sűrűbben érintkezett a magyarokkal, a kik, mint hívei, hűségök jutalmazását is elvárták tőle. Így pl. jun. 10-én Báthory Györgynek és somlyai Báthory Annának adományozza a magtalanúl elhalt Drágfi György javait,[2]) s igen érdekes jelenség, hogy most az oppelniek is felkeresik ügyes-bajos dolgaikban, olyan kiváltságokat kérve, a milyeneket a bécsi udvartól nem remélhettek volna. S az emberek helyesen számítottak, hisz Izabella szebb jövő előtt állván — bármit megadhatott herczegségei polgárainak, és gyakorolta is kegyességét, bizonyára, hogy jó emléket hagyjon fenn maga után. Így pl. jun. 29-én megerősíti a neustadti szabóczéh szabályait,[3]) jul. 1-jén steblaui Lassota Miklós egy 1383-iki birtokügyi oklevelét,[4]) jul. 25-én pedig fontos privilégiumot ad Oppeln városának, melyben megtiltja idegeneknek, vásárra jövő posztókereskedőknek, hogy lugduni, vagy más posztót rőffel árúlhassanak a városban, a mire csak az oppelni polgároknak van joga, fizetvén ezért évi egy tallért. Egyúttal jogot ad a városnak, hogy a jövő Mindszentek napjától számítva, a hídak javítására két sléziai dénárt szedhessen fel portánként.[5])

Így telt az idő Ilyvóban, az erdélyi rendek fényes küldöttségére várakozva, mely élén Kendy Ferenczczel a szultán csauszával együtt. végre augusztus első napjára megérkezett.[6])

---

[1]) Eredetije *Da Leopoli*, 1556 május 17-ről keltezve; ugyanott. Közölte dr. Szujski József Przezdziecki Sándor gróf id. műve V. köt. (Kraków, 1878.) 85/86. lapján.

[2]) Az adományozó oklevél közölve a gr. Károlyi oklevéltár III. köt. (Budapest, 1885.) 289. lapján.

[3]) A boroszlói államlevéltár III. 27. c. köt. 255. lapján.

[4]) Ugyanott a 235. lapon és kiadva *Böhme* id. Diplomatische Beyträge II. köt. 70—72. l.

[5]) Közölve ugyanott a VI. köt. 213. lapján. Ez oklevelet Csáky Mihály kanczellár is aláírta.

[6]) Eddig úgy tudtuk, hogy 8-ikán ért ide az erdélyi küldöttség,

IX.

Ferdinánd tudván, hogy megfogyatkozott magyarországi híveivel és csekély számú seregével sikeresen nem állhatna ellent, tétlenül volt kénytelen nézni a mozgalom ilyen eredményes fejlődését. Azaz, hogy egészen tétlen még sem volt, hanem megtette azt, a mit soha sem lehetett volna hinni — s a mi eddig szintén ismeretlen volt — hogy most, mikor a török már jóformán a határon várta a királyfit, felhagyott eddigi öt évi makacs ellentállásával, s beleegyezett a viszonyok kényszerűsége alatt abba, hogy Erdély ám legyen János Zsigmondé, semhogy a török erőszakkal foglalja el a maga számára.

Az udvari politika ez engedékenységében, Szulejmán szultán felszólítására, jun. 14-én ki is nyilatkoztatta neki írásban, hogy visszaadja Erdélyt Izabella fiának és rendeletet bocsát — szabad elvonulás feltétele mellett — erdélyi várai őrségeinek kiürítésére és tisztjeinek visszavonúlására, remélvén, hogy ezek után »most már az állandó békének és barátságnak mi sem állja útját.« [1]) A király meg is tette ezt, és szept. 12-én állították ki Kolozsvártt azt az oklevelet, melyben Balassa Menyhárt és Kendy Antal a Petrovics Péterrel folytatott tárgyalások alapján Izabella és fia (illetve a török) részére ruszkai Dobó Istvántól Szamos-Újvár, Bethlen és Déva várát átvette. Ugyan e nap kelt Petrovics hűségi levele is, melylyel tőlök a várakat átveszi, addig is, a míg úrnője bejön az országba.[2])

Másfelől, egyidejűleg jun. 20-án útnak indították Bécsből Ujlaki János knini püspököt Lengyelországba, útasításúl adván neki, hogy kérjen titkos audienciát a lengyel királytól, s üdvözölvén őt Ferdinánd nevében, adja elő a következőket: A szultán ő felségének is írt, hogy engedje át Erdélyt és ré-

---

de aug. 2-ikán már Ilyvóról ír Kendy a lengyel királynak. (Óváry id. regesztái II. füz. 149. l.)

[1]) Ferdinánd levelének eredetije a velenczei levéltárban. (Regesztája ugyanott a 149. lapon.)

[2]) Az egyik keltezve: *Sabbato proximo*, a másik: *feria sexta proxima* post festum nativitatis beatae Mariae virginis. (Egykorú másolatuk a bécsi államlevéltárban.)

szeit János király fiának, de felvilágosítá, hogy ezt nem teheti, mert azt ő esküvel megerősített szerződés alapján kapta Izabellától, s birja azóta; Petrovicsot is kielégíté Munkács várával s így annyival rosszabb, hogy ő mégis praktikákat űz, s most Erdélyben uraskodik Izabella nevében. Kéri tehát a lengyel királyt, hogy ha már így van, küldjön egy hűséges, megbízható embert Erdélybe, hogy az ottani várakat az ő — a lengyel király — számára átvegye, s aztán Izabella és fia részére átadja, de úgy, hogy biztosítsák Ferdinándot arról, hogy Dobó István, Vas László, Bocskay György és összes erdélyi váraiban lévő szolgái és katonái, valamint az elfogott Dobó Domokos (István testvére) és mások, feleségökkel, vagyonukkal együtt szabadok lesznek és maradnak, a szebeni és többi várakban lévő ágyúkat és lőszereket pedig engedje Petrovics és a várak illető kapitánya, szabadon kihozni és elvitetni. E mellett Izabella és fia elégedjék meg Erdélylyel és necsak az Erdélyen kívüli iránta hűséges magyarországi várakat adja át, de egyúttal összes sléziai birtokait is, melyeket hozománya fejében kapott. Petrovics is adja vissza Munkácsot, hogy mind ez ügyeket békességesen intézhesse el ő felsége Izabellával, a kereszténység és további jó barátság kedvéért, most csak is azért olyan engedékeny most iránta, nehogy a török Erdélyre tegye kezét. A foglyok és hadiszerek átadását is siettesse tehát János király fia, hogy pedig ez könnyebben menjen, Ferdinánd is szabadon engedi erdélyi foglyait.[1])

A püspök, zsebében ez útasítással, olyan sietve járt, hogy már jul. elején örömmel értesíti urát Krakóból, hogy a lengyel király mindent teljesíteni óhajt, s így most rendelet adandó Dobónak s a többi erdélyi várkapitánynak, hogy ágyúikat s a lőszert Kassára szállítsák.[2]) Ferdinánd a szükséges rendeleteket rögtön meg is küldette és ismételten kérte követe közreműködését Zsigmond Ágost mellett, hogy Erdély kereszt-

[1]) Instructio cum qua episcopus Thininiensis ad regem Poloniae fuit expeditus 20 Junii 1556. (Eredeti fogalmazványa u. o. a *Polonica* osztályban.)

[2]) Eredetije aláírva: Johannes ab Wylak, Electus Thininiensis. (Ugyanott.)

tyén kézben maradjon.[1]) Ily irányban a lengyel királynak nem is kellett buzdítás, hisz rég megmondta véleményét, hogy Erdély pacificatiojának ez az egyedüli módja. Ezért rögtön nővéréhez küldte Grabowieczkyt a jó hírrel, Cromer Mártont pedig még jun. 23-án Ferdinándhoz,[2]) tolmácsoltatván neki örömét, hogy végre reájött annak szükségességére, hogy Erdélyt átengedje unokaöcscsének, nehogy a török kezébe kerüljön, s így most ő, a lengyel király is, tekintve a török veszély nagyságát, nemcsak nem akadályozza meg Izabella és fia visszatérését, de sőt segíteni fogja ebben a törekvésében.[3])

A római király még fenti válasza előtt fogadta a követet, kijelentvén neki, hogy a kereszténység érdekében akart véget vetni a sok controversiának, s kéri a lengyel királyt, intse Izabellát s fiát, hogy mielőbb küldjenek biztosokat Erdélybe, a várak átvétele végett, de adják vissza a sléziai birtokokat.[4])

Izabella bármint vágyakozott is viszontlátni a magyar földet, szívesen várt; fogadta a kedvező híreket és aug. 14-én értesíté a sorsa miatt aggódó szultánt, hogy még nem indulhatnak be.[5]) De a lengyel király sürgetésére ugyancsak sietteté indulását, seregeket gyűjt, katonákat toboroztat, s a nemességtől is pénzt szerez; s a mint a knini püspök befejezvén küldetését a vilnai udvarban,[6]) aug. 20-ika után visszaindúlt és útközben találkozott az Izabellától jövő Grabowieczkyvel, erről még bővebben értesült.[7]) Tudhatja a lengyel király (írja búcsúzóúl bátyjának az özvegy királyné, a követének adott aug. 25-iki válaszában) hogy öt év alatt, mióta Magyarországból kijött,

[1]) Ferdinánd válasza Bécsből, jul. 13-ról; ugyanott.

[2]) A varsói főlevéltár udvari számadásai 1556-iki 178. sz. kötetében.

[3]) Instructio venerabili Martino Cromero ad Ser^mum et Excell^mum dominum Romanorum regem. (Eredetije a bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[4]) Ferdinánd válasza Cromer előterjesztésére, exhibitum 13 ejusdem mensis [Julii.] Eredeti fogalmazványa ugyanott.

[5]) A velenczei követ jelentése Perából, szept. 24-ről *Hurmuzaki:* Documente VIII. köt. 80. lapján.

[6]) Zsigmond Ágost Ferdinándnak Vilnáról, aug. 20-ról. (A bécsi államlevéltár *Polonica* osztályában.)

[7]) Ujlaki János püspök jelentése u. o.

nem mulasztott el semmi tisztességes útat, hogy Ferdinánddal a jó viszonyt és békességet megtartsa. De a római király a szerződés feltételeit nem tudván, vagy nem akarván teljesíteni, ő most a kereszténység ügyének vél szolgálatot tenni, ha a szultán támogatását elfogadja, s hogy Ferdinánd az ő kezén lévő várakat neki jószántából átadja, csakhogy megkímélje a keresztények véreontását, kegyes és keresztény királyhoz méltó dolgot cselekszik, a mi a szultánnak is tetszeni fog. A királyné *kezeit csókoltatja* Ferdinándnak és további atyai pártfogását kéri, de a mi a lengyel király által hozzájuttatott föltételeket illeti, a sléziai két herczegség, Munkács, az erdélyi várak lőszerének átadása, a foglyok szabaddá tétele, a kapitányok és katonák szabad elbocsátása ügyében — a magyar rendek közös végzése, meg kegyes pártfogója, a szultán akarata és hozzájárulása nélkül semmit sem tehet; ha azonban otthon lesz, gondoskodik róla, hogy ez ügyek kellően elintéztessenek.[1]) Ugyanezt feleli Przeclawski András pózeni decannak, a ki szintén Ferdinánd megbízásából járt ugyanakkor nála.[2])

Végül hálásan köszöni e búcsúlevelében bátyja sok évi hűséges közbenjárását, jóságát; de, a míg illő módon elkészülhettek az útra, bizony szept. 19-ike lett,[3]) mire felkerekedhettek. Ismeretes, milyen fényes kísérettel érkezett Izabella fiával a vereczkei szoroson és Szathmáron át okt. 22-ikére Kolozsvárra, s milyen lelkesedéssel ajánlják fel a rendek neki, mint Magyarország törvényes királyának, nov. 25-én a kormányzást, János Zsigmond nagykorúsága idejéig. De, hogy mind ez olyan símán folyt le, illetőleg, hogy Izabella bejövetele min-

---

[1]) Responsum suae reginalis Hungariae M^tatis ad postulationem Ser^mi regiae Romanorum M^tatis Ser^mo domino regi Poloniae datum. Die 25 Augusti 1556. Leopoli in Russia. (Két példányban, ugyanott.)

[2]) Responsum Serenissimae dominae reginae Ungariae cum legatione domini Przeclawskii, Leopoli anno 1556 aug. 25. (Egyszerű másolata a krakói hg. Czartoryski-múzeum 69. köt. 34. sz. alatt.)

[3]) A lembergi városi levéltár id. számadási kötete 811. lapján: Sabbato ante Mathei Evangelistae. Purgantibus lutum in circulo tempore exitus Ser^mae principis d. et dominae Isabellae Dei gratia Reginae Ungariae cum Ser^mo ejusdem nato rege Joanne versus Ungariam gr. 7/3. (Bethlen Farkas adata szerint szept. 23-án indúltak meg haza.)

den baj és támadás nélkül történhetett, abban — nincs miért tagadnunk — legnagyobb része volt talán, a szultán parancsára bejött s a tekintélyes serege élén álló Sándor moldvai, és testvére: Petráskó havasalföldi vajdának; a ki ezért méltó büszkeséggel írhatta nov. 4-iki levelében a szultánnak, hogy: átkísérvén seregével János király fiát és anyját a havason, kézbeadta őket Kolozsvártt a rendeknek, mire visszatért országába.[1])

A két vajda befejezte szerepét. de befejezte az öreg Petrovics is, a kinek egyszerűséggel, nyíltszívűséggel és kitartással sikerült az, a mi nem sikerült a barátnak, t. i. távol tartani a törököt — legnagyobb hódításai közepette — Erdélytől, s biztosítani számára a nyilvános békét.

A királynét — utolsó nemzeti királyunk özvegyét — kivel szemben (személyi követeléseit tekintve) Ferdinánd király hitegető udvara úgyszólván semmi ígéretét sem teljesítette, sértett büszkeség, nemes becsvágy és fia iránti kötelességének érzete vezette a vázolt politika következetes folytatásában, a mely a török támogatásával és Petrovics Péter hazafias közreműködésével végre diadalmaskodott és véget vetett annak a nyomoruságos, fejetlen öt évi korszaknak, melyet ezentúl legtalálóbban: *Erdély fejedelmi interregnumának* nevezhetünk.

X.

Az így gazdátlanná vált sléziai herczegségek törvényes visszavétele ügyében Ferdinánd nov. 20-án, a boroszlói püspök elnökletével bizottságot nevezett ki az Oppelnbe összehívott országgyűlésre. Ezen, okul hozván fel (Ferdinánd rendeletéből), hogy Izabella Katalin napjára *rákost* hirdetett Kolozsvárra,[2]) a rendek közakarattal Oppersdorf János lovagot választották »Lan-

[1]) Olaszúl, *Hurmuzaki:* Documente II. köt. 1. része 351. lapján. — A levelet vivő oláhok nov. 13-án értek Drinápolyba. (Ld. a velenczei követ jelentését e napról, ugyanott a VIII. köt. 81. lapján.)

[2]) Ferdinánd nov. 20-iki levelének kivonata a boroszlói államlevéltár id. köt. 310. lapján.

deshauptmann«-jokká; míg ellenben Izabella Münsterbergje és frankensteini birtoka János herczegé, a münsterbergi Károly herczeg fiáé lett.[1])

Izabellát a nemzet ragaszkodása és szeretete kárpótolta oppelni szenvedéseiért, s az öt évi bujdosás nélkülözéseiért, de azért *az állandó béke és barátság*, a mint Ferdinánd remélte, még sem jött létre a bécsi és erdélyi udvar közt, sem alatta, sem halála után, fia kormánya idejében. A tárgyalások és békealkudozások napi renden voltak, főleg János Zsigmond házasulási szándéka végett és királyi czíme használata miatt. Háborúra is került köztök a dolog, s midőn 1563 nyarán mindkét fél békét óhajtott, az erdélyi fejedelem maga kérte Ferdinándtól Báthory István követe útján, hogy ha e szövetség miatt a töröktől Erdélyből esetleg kiszoríttatnék, adja neki kárpótlásúl Oppelnt és Ratibort,[2]) a király leányával tervezett házasságának hozományaként, a mint azt már tavaly kérte volt nagybátyja, a lengyel király által.[3]) Ez a pont aztán mindig benne volt az ezentúli tárgyalások föltételei közt a következő évtől kezdve, midőn Ferdinánd halála után fiával: Miksával folytak az alkudozások és 1565-ben is a szathmári tárgyaláson, midőn Schwendi Lázárral alkudoztak az erdélyi követek.[4]) De közelebb jutott a megvalósításhoz a török elleni szövetség fontos kérdése pár év múlva, midőn János Zsigmond 1570 tavaszán kornyáti Békés Gáspárt küldte fel Bécsbe, a ki ura kívánságait (az oppeln-ratibori herczegségek igénylésével együtt) jun. 23-án terjesztő Miksa elé.[5]) A hosszas vitatkozás után Speyerben létrejött szövetségi szerződéssel Békés szept. közepén érkezett haza Erdélybe, s azt a fejedelem nemsokára a rendekkel is elfogadtatván, az aláírt hivatalos pél-

[1]) Weltzel id. ratibori története 149. lapján.

[2]) Bethlen Farkas erdélyi históriája II. köt. 35. lapján.

[3]) János Zsigmond levele a lengyel királyhoz Gyulafejérvárról, 1562 aug. 20-ról; a lembergi codex eredetijéről közölte tartalmát dr. *Szádeczky* Lajos a »Századok« 1881. évf. 428. lapján.

[4]) Bethlen Farkas id. műve II. köt. 48. és 50. lapján.

[5]) Közölve *Szamosközy* Történeti maradványai IV. köt. 7—9. lapján. A pontokat közli Istvánfi is históriája 318. lapján.

dányt karácsony másodnapján indította ismét fel általa. A császár szívesen fogadta Prágában az erdélyi követet, s abban a reményben, hogy János Zsigmond nőül veszi egyik unokahugát, 1571 márcz. 10-én Miksa alá is írta Bécsben az Oppeln és Ratibor (szükség esetén kárpótlásúl való) átengedésére vonatkozó oklevelet.[1]) Ennek azonban a fejedelem még hírét sem vehette, mivel negyednapra, márcz. 14-én meghalt.

János király halálával a Habsburgok hatalma és befolyása hosszú időre megszünt az egészséges viszonyok közt megerősödött Erdélyben, s az uralkodó dinasztiát alkotott Báthory-fejedelmek során – egy Zsigmondnak kellett jönnie, hogy Oppeln és Ratibor *csalétke* egy emberöltő múlva ismét felszínre kerülhessen, és bár rövid időre, megsemmisítse ez alkotmányos kis ország önállóságát és függetlenségét.[2])

---

[1]) Közölve Bethlen históriája II. köt. 205/6. l. A két sléziai herczegséget olyan módon való birtoklásra adja át Miksa, a mint azokat János Zsigmond atyjától (Ferdinándtól) birta előbb, s most is *örökösödési joggal.*

[2]) Erre vonatkozólag lásd bővebben »Báthory Zsigmond és Bethlen Gábor viszonya az oppeln-ratibori herczegségekhez« czímű értekezésemet, az »Erdélyi Múzeum« 1897. évf. 152—170. és 213—222. lapján, s különlenyomatban is.

TARTALOM.

Lap

Előszó 3

I. Az 1538-iki nagyváradi béke következményei. Ferdinánd politikájának czélja: megszerezni Erdélyt és a szentkoronát. Oppeln és Ratibor csalétkének feltűnése 1544-ben. György barát és Izabella királyné magatartása. Castaldo tábornok és a többi biztosok megjelenése. A gyulafejérvári 1551-iki egyezség. A korona átadása a felvinczi mezőn. A kolozsvári országgyűlés. A királyné késedelmének oka; indulása és búcsúja Erdélytől 8

II. Izabella és fia Kassán. Kísérete. Loboczky Mátyás küldetése Ferdinándnál. Loboczky jelentése a sléziai herczegségekről. Az újév. György barát halála hírének hatása Izabellára. Kassa átadása a király megbízottjainak. Izabella 1552 jan. 27-én Oppelnbe indúl. Az oppelni herczegség átadása. Az uradalom szervezése 20

III. Izabella útja: Pihenő Krakóban és Krzepicén, a hol testvére, a lengyel király meglátogatja. Beérkezése Oppeln várába. Keserve. Az oppelni vár és herczegség állapota. Izabella körútja tartományaiban. Távozása Varsóba, az anyjához. Ennek híre a bécsi udvarban. Loboczky újabb küldetése és tárgyalásai. A varsói udvar magatartása. Izabella télire krzepicei várába húzódik. Hazatérő terve, és összeköttetései. Ferdinánd követsége. Ratibor átadása 30

IV. A szultán kezdeményezése János Zsigmond hazahozatala érdekében. Összeköttetése az erdélyi rendekkel. Petrovics Péter működése. II. Henrik franczia király támogatása. Castaldo kirendelése Erdélyből. A magyarországi felkelés Izabella érdekében, és terjedelme. Ferdinánd ígéretei. Redern és Logau Izabellánál. Merész fellépések, melylyel Izabellától a zarkii nyílatkozatokat kicsikarták. Hogyan ellensúlyozta azokat a királyné? Ferdinánd főherczeg Izabellánál Krakóban, a lengyel király lakodalma alkalmából. Izabella, anyja és testvére magatartása. Török és oláh követek Izabella ügye érdekében a lengyel királyi udvarban 48

V. Izabella további diplomácziája. V. Károly császár követének látogatása nála Wielunban. Izabella emlékírata. Ferdinánd válasza, mentegetőzése. Castaldo János Alfonz Izabellánál Piotrkówon. A szultán biztató levelei. A lengyel származású Ibrahim bég támogatása a portán. Az erdélyi követek a szultánnál. Ferdinánd ellenakcziója. Lengyelországba küldött követeinek adott útasítása 69

Lap

VI. A követek tárgyalása Izabellával Piotrkówon és Kockón. Izabella Varsóban. A szultán levele az erdélyi rendekhez. Haydenreich küldetése a lengyel udvarban. Izabella távozása piotrkówi szállására. János Zsigmond neveltetése. Haydenreich újabb útja; hideg fogadtatása. A török követség a lengyel királyi udvarban, és Izabellánál Piotrkówon. Ünnepélyes fogadtatása. Havasalföldi és magyarországi követségek Izabellánál. Újabb alkudozások Boroszlóban, Varsóban és Bécsben. A lengyel király és senatorok véleménye János Zsigmond visszahelyeztetése ügyében. Castaldo Alfonz újabb két küldetése Varsóban és Izabellánál: Piotrkówon, majd Wiśniczen; a hol később Rakovszky György is megjelenik. Izabella Sanokra vonúlása egész udvarával 79

VII. Hogy telt az idő Sanokon és környékén? Izabella összeköttetése a lengyel királylyal. Kárpótoltatásának újabb terve. Alfonz lovag távozása a lengyel udvarból. Haydenreich további működése. A szultán támogatása; 1555 ápr. 11-én a divánban János Zsigmondot Magyar- és Erdélyország királyának kiáltják ki. Ferdinánd követei a portán, mely félévi fegyverszünetet engedélyez. A szultán mentegetőzése Izabellánál, a kihez Mahmud pasát küldi. A bécsi udvar engedékenysége. Izabella követelésének törlesztése a sléziai Pless uradalmával. E terv nehézségei. Haydenreich hazaindúlása. Izabella újra Oppelnben; diplomácziai ügyessége 96

VIII. Bona királyné indúlása Olaszországba. Búcsúja Izabellától Varsóban. Fogadtatása az oppelni herczegség területén. Hogy kormányozták azt Izabella emberei? Izabella közönye a terjedő protestantismussal szemben. Bona királyné Bécsben. Tárgyalása Ferdinánddal. Az erdélyi rendek fejedelmökké választják János Zsigmondot. Izabella elútazása Varsóból. Ilyvóra érkezik 1556 febr. 29-én. További működése. Érintkezés Ferdinánd és a lengyel király udvarával. Izabella levele a lengyel királynéhoz. Összeköttetése a magyarokkal és oppelniekkel, a kik mindenféle kiváltságot kérnek tőle. Az erdélyi rendek küldöttségének megérkezése aug. 1-ére 109

IX. Ferdinánd politikájának változása. Kibékülése a kényszerűséggel. Ujlaki János knini püspök küldetése a lengyel királynál. Izabella hálás üzenete Ferdinándhoz és búcsúja testvérétől: Zsigmond Ágost királytól. Hazaindúlása. Kolozsvárra érkezése. Petrovics érdeme. Az interregnum vége 120

X. Mi lett a gazdátlanná vált oppeln-ratibori herczegségekkel? Hogy szerepel azok csalétke továbbra is János Zsigmond fejedelem uralkodása idejében, Miksa alatt is, egész haláláig? 124

Tizenegyedik kötet. I. Masolino olasz képiró művei. Irta *Vaisz Ignácz*. 10 kr. — II. Az 1681-ki soproni országgyülés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól*. 50 kr. — III. A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban. Dr. *Károlyi Árpádtól*. 40 kr. — IV. Az 1683-ki táborozás történetéhez. *Thaly Kálmántól*. 30 kr. — V. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztávtól*. 40 kr. — VI. Bethlen Gábor fehérvári siremléke és alapitványai. *Szilágyi Sándortól*. Ára 10 kr. — VII. Egy állitólagos római mediterrán-út Pannoniában. Dr. *Ortvay Tivadartól*. 50 kr. — VIII. A keszthely-dobogói sirmező. *Lipp Vilmostól*. 10 kr. — IX. Gróf Pálffy Miklós főkanczellár iratai Magyarország kormányzásáról. *Marczali Henriktől*. 40 kr. — X. Erdély katonai védereje átalakulása a XVIII. században. *Jakab Elektől*. 60 kr.

Tizenkettedik kötet. I. Adalék Pannonia történetéhez Antoninus Pius korában. *Hampel Józseftől*. 20 kr. — II. Szabolcs vármegye alakulása. *Kandra Kabostól*. 30 kr — III. Az 1637/38-iki pozsonyi országgyülés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól*. 30 kr. — IV. Mabillon János a diplomatika megállapitója. *Horvát Árpádtól*. 30 kr. — V. Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története. *Majláth Bélától*. 7 kr. — VI. A mai Nagyvárad megalapitása. *Bunyitay Vinczétől*. 20 kr. — VII. Összehasonlitó vizsgálatok a hazai és északeurópai praehistorikus kőeszközök eredete és régisége körül, Első fele. *Ortvay Tivadartól*. 40 kr. — VIII. Ugyanaz. Második fele. 60 kr. — IX. Az 1646-ki tokaji tanácskozmány. *Zsilinszky Mihálytól*. 40 kr. — X. A becskereki vár. *Szentkláray Jenőtől*. 30 kr.

Tizenharmadik kötet. I. Lónyay Zsigmond és a nagyszombati béketanácskozmány. 1644—45-ben. *Zsilinszky Mihálytól*. 40 kr. — II. A Praehistorikus kőeszközök régiségi jellegeiről. *Ortvay Tivadartól*. 30 kr. — III. A kolozsvári ötvesleginyek strikeja 1573-ban és 1676-ban. *Deák Farkastól*. 40 kr. — IV. Török János szerepe a linczi békekötésben. 1645. *Zsilinszky Mihálytól*. — V. Rövid észrevételek Kemény János önéletirásáról. *Deák Farkastól*. — VI. Szilágymegye középkori műemlékei. *Bunyitay Vinczétől*. 30 kr. — VII. Az eperjesi tanácskozmány 1647/48-ban. *Zsilinszky Mihálytól*. 40 kr. — VIII. Rosztizlaw galiczai herczeg IV. Béla magyar királynak veje. *Wenzel Gusztávtól*. 10 kr. — IX. A Székelyek származásáról és intézményeiről. *Orbán Balázstól*. 20 kr. — X. Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. *Hajnik Imrétől*. 60 kr. — XI. 1708-ki pozsonyi országgyülés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól*. 60 kr. — XII. Bethlen Gábor diplomácziai összeköttetéseiből. *Óváry Lipóttól*. 50 kr.

Tizennegyedik kötet. I. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencztől*. 20 kr. — II. *Duka Tivadar* Kőrösi Csoma Sándorról. *Jakab Elektől*. 40 kr. — III. A magyar jobbágynépesség száma a mohácsi vész után. *Acsády Ignácztól*. 30 kr. — IV. Carvajal János bibornok magyarországi követségei 1448—1461-ben. *Fraknói Vilmostól*. 50 kr. — V. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencztől*. 40 kr. — VI. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Téglás Gábortól*. 40 kr. — VII. A czéhek történetéről Magyarországon. *Szádeczky Lajostól*.

1 frt 40 kr. — VIII. A pécsi egyházmegye alapitása és első határai. *Ortvay Tivadartól.* 80 kr. — IX. A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. *Acsády Ignácztól.* 80 kr. — X. A magyar pogány sirleletek. *Pulszky Ferencztől.* 20 kr.

Tizenötödik kötet. I. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Téglás Gábortól.* 90 kr. — II. Oláhok költöztetése Délmagyarországon a mult században. *Szentkláray Jenőtől.* 20 kr. — III. A szepesi jog. *Demkó Kálmántól.* 40 kr. — IV. A király birósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imrétől.* 20 kr. — V. Kálmán király oklevelei. *Fejérpataky Lászlótól.* 90 kr. — VI. Bihar vármegye oláhjai s a vallásunió. *Bunyitay Vincztől.* 75 kr. — VII. Szerémi György élete és emlékirata. *Szádeczky Lajostól.* 75 kr. — VIII. Szerémi emlékirata kiadásának hiányai. *Szádeczky Lajostól.* 45 kr. — IX. Nagy Lajos magyar király viszonya Giannino di Guccio franczia trónkövetelőhöz. *Pór Antaltól.* 30 kr. — X. A Pécz nemzetség örökösödési pere 1425—1433. *Nagy Imrétől.* 45 kr. — XI. Péró lázadása. *Márki Sándortól.* 90 kr. — XII. Körös megye a XV. században. *Csánki Dezsőtől.* Ára 2 forint.

Tizenhatodik kötet. I. A magyar Anjouk eredete. *Óváry Lipóttól.* 30 kr. — II. A megye és a várispánság. *Balássy Ferencztől.* 30 kr. — III. Régi magyar birtokviszonyok. *Acsády Ignácztól.* 60 kr. — IV. Oklevelek II. István király korából. *Fejérpataky Lászlótól.* 80 kr. — V. Taine Hippolyt Adolf mint történetiró. *Zsilinszky Mihálytól.* 40 kr. — VI. Ujabb tanulmányok a rézkorról. *Hampel Józseftől.* 60 kr. — VII. Ugocsa vármegye keletkezése. *Komáromy Andrástól.* 45 kr. — VIII. A jobbágy-adózás 1577—97-ben. *Acsády Ignácztól.* 1 frt 20 kr. — IX. Lengyelországi adalékok hazánk s főleg Erdély XVI—XVIII. századi történetéhez. *Veress Endrétől.* 45 kr. — X. Történeti egyezések és tévedések. *Mátyás Flóriántól.* 30 kr. — XI. A cziszterczieki középkori iskolázása Párisban. *Békefi Remigiustől.* 80 kr. — XII. A romanismus Illyricumban. *Réthy Lászlótól.* 25 kr.

Tizenhetedik kötet. I. A pusztaszeri monostor kegyurai. Székfoglaló. *Karácsonyi Jánostól.* 75 kr. — II. Pogány szokások őseinknél. *Mátyás Flóriántól.* 30 kr. — III. Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből Dr. *Hodinka Antaltól.* 1 frt 20 kr. — IV. Nápolyi László trónkövetelésének külföldi vonatkozásai. Székfoglaló *Schönherr Gyulától.* 30 kr. — V. Az Árpádok és Dalmáczia. *Marczali Henriktől.* 1 frt. — VI. A szabad hajduk történetére vonatkozó levéltári kutatások. *Komáromy Andrástól.* 80 kr. — VII. Karai László budai prépost, a könyvnyomtatás meghonositója Magyarországon. *Fraknói Vilmostól.* 30 kr. — VIII. Egy honfoglalás előtti magyar hadjáratról Németországban és I. Endre, Kálmán királyaink halála évéről. *Mátyás Flóriántól.* 30 kr. — IX. A magyarok első hadjáratai Európában. Székfoglaló *Mátyás Flóriántól.* 30 kr. — X. Bölcs Leó császárnak »A hadi taktikáról« szóló munkája. *Dr. Vári Rezsőtől.* 80 kr.

Budapest, 1899. Az ATHENAEUM r. társ. könyvnyomdája.